

Balogh Karolina
Hajdu Gábor
Huszár Ákos
Kristóf Luca
Megyesi Boldizsár

Származás és integráció a mai magyar társadalomban

Balogh Karolina – Hajdu Gábor – Huszár Ákos –
Kristóf Luca – Megyesi Boldizsár

Származás és integráció a mai magyar társadalomban

Balogh Karolina – Hajdu Gábor – Huszár Ákos –
Kristóf Luca – Megyesi Boldizsár

Származás és integráció a mai magyar társadalomban

MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont
Budapest, 2019. május

Származás és integráció a mai magyar társadalomban

© Balogh Karolina, Hajdu Gábor, Huszár Ákos, Kristóf Luca, Megyesi Boldizsár
(az MTA TK Szociológiai Intézet kutatói)

© MTA TK

Minden jog fenntartva!

Készült az MTA Kiválósági Együttműködési Program „Mobilitás Kutatási Centrum” című kutatás keretében.

Kutatásvezető: Kovách Imre

Lektorálta: Győri Ágnes és Kovách Imre

Kiadja: Magyar Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Kutatóközpont

Felelős kiadó: MTA TK főigazgatója

Borítóterv és tördelés: Kovács Mariann

Nyomás és kötés: OOK Press Veszprém

ISBN: 978-963-418-026-5

Tartalom

<i>Előszó</i>	7
<i>A kutatás legfontosabb eredményei</i>	9
<i>Bevezetés</i>	15
<i>1. Származási és jelenlegi társadalmi pozíció</i>	19
1.1. Foglalkozási pozíció	19
1.2. Szubjektív társadalmi pozíció	22
1.3. Szubjektív társadalmi mobilitás	24
<i>2. Iskolázottság</i>	31
2.1. Iskolai végzettség	31
2.2. A tanulás értéke	39
<i>3. Anyagi helyzet</i>	43
3.1. Jövedelem	43
3.2. Anyagi depriváció	46
3.3. Szubjektív anyagi helyzet	50
<i>4. Agrárérintettség, saját célra termelés és az élelmiszerfogyasztás jellegzetességei</i>	57
4.1. Agrárérintettség	57
4.2. A saját fogyasztásra termelés	63
4.3. Élelmiszerfogyasztás	69
<i>5. Kultúrafogyasztás, szabadidő eltöltés</i>	73
<i>6. Attitűdök, szubjektív kérdések</i>	85
6.1. Elégedettség	85
6.2. Társadalmi fontosság	92
6.3. Mi kell a boldoguláshoz?	95
6.4. Bizalom	99
<i>7. Integrációs mechanizmusok és társadalmi mobilitás</i>	105
7.1. Erős kötések	105

7.2. Civil részvétel	108
7.3. Intézményi bizalom	111
7.4. Munkaintenzitás	115
7.5. Szubjektív kirekesztettség	117
A kutatás módszertana	121
Irodalom	123
Melléklet. Mobilitási ábrák	127
Ábrák és táblázatok jegyzéke	131

Előszó

A kötet az MTA Kiválósági Együtműködési Program „Mobilitás Kutatási Centrum” projektjének a keretében készült. A projekt az MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, a Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpontja, Debreceni Egyetem, Bölcsészettudományi kar, Politikatudományi és Szociológiai Intézet és az ELTE Társadalomtudományi Kar, Szociális Munka Tanszék konzorciumának együtműködésében valósul meg.¹

A projekt egyik fő kutatási iránya a társadalmi integráció elemzésének a folytatása és kiegészítése a társadalmi mobilitás és a származás szempontjaival. Az integrációkutatás a 2012-ben megjelent a Társadalmi integráció a jelenkori Magyarországon című kötettel indult.² Ezt követően 2013-ban Kovách Imre vezetésével kezdődött az Integrációs és dezintegrációs folyamatok a magyar társadalomban című, az Országos Tudományos Kutatási Alap (OTKA), majd jogutódja, a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal által támogatott kutatássorozat.³ Ennek keretében 2015-ben nagymintás társadalomtudományi kutatás zajlott, amely azt vizsgálta, milyen tényezők szerint és hogyan integrálódik a magyar társadalom.⁴

A jelen kötetben ezt a munkát kívánjuk folytatni. A következőkben a leíró szociológia eszközeivel azt tekintjük át, hogy az egyének származási társadalmi pozíciója miként függ össze a jelenlegi társadalmi helyzetükkel, életkörülményeikkel, attitűdjeikkel, illetve hogy milyen módon integrálódnak a

1 A projekt célkitűzéseit, illetve részletes leírását lásd a következő helyeken: <https://tk.mta.hu/mobilitas>, [https://tk.mta.hu/uploads/files/KovachImre_Az_MTA_Kivalosagi_Egyuettmuokedesi_Program_Mobilitas_\(2\).pdf](https://tk.mta.hu/uploads/files/KovachImre_Az_MTA_Kivalosagi_Egyuettmuokedesi_Program_Mobilitas_(2).pdf)

2 Kovách Imre – Dupcsik Csaba – P. Tóth Tamás – Takács Judit (szerk.) (2012) *Társadalmi integráció a jelenkori Magyarországon*. Budapest: Argumentum Kiadó.

3 A projekt száma: NKFIH 108836.

4 A kutatás fő eredményei a következő kötetben jelentek meg: Kovách Imre (szerk.) (2017) *Társadalmi integráció: Az egyenlőtlenségek, az együtműködés, az újraelosztás és a hatalom szerkezete a magyar társadalomban*. Budapest, Szeged: Belvedere Meridionale, MTA TK Szociológiai Intézet.

társadalomba. Ezáltal képet alkothatunk arról, hogy az egyenlőtlenségek miként öröklődnek egyik generációról a másikra a mai Magyarországon.

A kutatás legfontosabb eredményei

Elemzésünkben arra vállalkoztunk, hogy felmérjük a származási társadalmi helyzet hatását, illetve ennek a társadalmi integrációval való összefüggését.

Kötetünk fő üzenete, hogy az egyének származása és jelenlegi társadalmi pozíciója erősen összefügg egymással. A származás – akár a kérdezettek szüleinek foglalkozási pozíciójával, akár az iskolai végzettségével mérjük – hatással van az egyének jelenlegi életkörülményeire, viselkedésére, illetve attitűdjére. A munkánk célkitűzése, hogy betekintést nyújtson a származás, illetve a jelenlegi társadalmi helyzet sokrétű összefüggésébe.

A kedvezőbb foglalkozási pozíciójú szülőktől származóknak jelenleg is kedvezőbb a foglalkozási helyzetük. A foglalkozási mobilitás szempontjából a magas szintű vezetők, illetve a magasan képzett értelmiségiek csoportja tekinthető a legzártabbnak. E csoport esetében öröklődik a legmagasabb arányban a szülők társadalmi helyzete a gyermekekre.

A társadalmi helyzet objektív, foglalkozási alapú valamint szubjektív indikátorai erős konzisztenciát mutatnak. A kedvezőbb foglalkozási pozícióban lévők szubjektív osztálybesorolás alapján is kedvezőbb helyzetben vannak. A társadalmi helyzet öröklődése szempontjából lényeges, hogy a szülők foglalkozási pozíciója alapján csaknem olyan biztonsággal következtethetünk a kérdezettek szubjektív osztálybesorolására, mint a kérdezettek jelenlegi foglalkozási pozíciója alapján.

A válaszadók valamivel több mint fele úgy ítéli meg, hogy javult a társadalmi helyzete a szüleihez képest. Ez nagy változást jelent az 1990-es, illetve 2000-es években végzett mérésekhez képest, amikor a relatív többség még a társadalmi pozíciójának a romlásáról számolt be.

A férfiak és nők iskolai végzettsége közötti fő eltérés az alacsonyabb iskolai végzettségűek körében figyelhető meg. A férfiakhoz képest a nők között magasabb a legfeljebb 8 általánossal rendelkezők aránya: míg a nők 30%-a rendelkezik csak alapfokú végzettséggel, addig a férfiak esetében 23% ez az

arány. A férfi szakmunkás végzettségűek majdnem kétszer annyian vannak, mint a szakmával rendelkező nők, ezzel szemben a nők nagyobb arányban rendelkeznek érettségivel.

A lakóhely szerinti megoszlás tekintetében Budapesten a legmagasabb a diplomások (33%) és az érettségizettek aránya (39%) is. Ugyanakkor, míg az érettségizettek megoszlása kevésbé van lemaradva a többi településtípuson, addig a községekben lakó diplomások aránya 10%, de a városokban is csak 15% ez az arány.

Az érettségizettek és a diplomások is legnagyobb arányban a középosztályba sorolják magukat (43% és 56%). Csupán a diplomások 20%-a gondolja úgy, hogy a felső középosztályba, vagy a felső osztályba tartozik. Az ennél alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezők egyik csoportjában sem éri el az 5%-ot a magukat felső osztályba sorolók aránya.

A származás erősen befolyásolja az iskolai végzettséget, az apa iskolai végzettsége és ezzel összefüggésben a foglalkozási státusza is meghatározó, különösen a magas és alacsony iskolai végzettség esetén. A diplomás apák gyermekeinek 74%-a szerzett diplomát, a legfeljebb 8 általánossal rendelkező apák gyermekeinek 60% pedig szintén legfeljebb csak az általános iskolát fejezte be.

A felső, leggazdagabb ötödbe tartozók átlagos egy főre jutó jövedelme négy és félszer magasabb, mint a legalsó, legszegényebb ötödbe tartozóké. A magas szintű vezetők, értelmiségiek háztartásában az egy főre jutó jövedelem közel kétszerese a segédmunkás háztartások egy főre jutó jövedelmének. Az apa foglalkozási pozíciója szerinti jövedelemátlagok gyakorlatilag megegyeznek a saját foglalkozási pozíció szerinti jövedelemátlagokkal, ami a társadalmi státusz nagyfokú állandóságára és az átörökítésére utal.

Minden második kérdezett válaszolta azt, hogy nem engedhetik meg maguknak, hogy évente legalább egyszer elmenjenek nyaralni a családjukkal. Ennél alacsonyabb, de még mindig meglehetősen magas azok aránya, akik olyan háztartásban élnek, ahol a megfelelő étkezés problémát jelent (17%), ahol nem engedhetik meg maguknak, hogy személyautójuk legyen (20%), ahol valami-

lyen fizetési késedelem van (16%), illetve ahol a nem engedhetik meg, hogy számítógépük legyen (10%).

A munkanélküliek között az átlagos érték 2–4-szerese az anyagi deprivációnak kitettek aránya. A legszegényebb ötödben pedig a deprivációs kitettség 4–11-szer nagyobb, mint a felső, leggazdagabb ötödben. A magas szintű vezetők, értelmiségiek között csupán az évi egy nyaralást nélkülözők fordulnak elő érdemi (10% feletti) nagyságban, ezzel szemben a segéd munkások között minden harmadik háztartásában problémát jelent a megfelelő étkezés, míg háromnegyedük nem engedhet meg magának évi egy nyaralást. Az apa foglalkozási pozíciója szerint a mintázatok rendkívül hasonló módon ismétlődnek.

A felső, leggazdagabb ötödbe tartozók háromnegyede nem szembesül anyagi nehézséggel a mindennapok során. Ezzel szemben az alsó, legszegényebb ötödben tízből kilenc válaszadó nehézséggel küzd a mindennapos kiadások fedezésénél. A magas szintű vezetők, értelmiségiek közel háromnegyede, az alacsonyabb szintű szellemi foglalkozásúak fele nem szembesül nehézségekkel a szokásos kiadások fedezésekor, míg a segéd munkások öthatoda, a betanított munkások háromnegyede nehézségekkel néz szembe a mindennapos kiadások esetében. Az apa foglalkozási pozíciója szerinti mintázatok azonosak.

Várakozásainknak megfelelően az agrárérzettség összefügg a foglalkozási státusszal, foglalkozási és iskolai mobilitással, végzettséggel, a korral és a jövedelemmel egyaránt.

A saját fogyasztásra termelés és a fenti változók kapcsolatát vizsgálva hasonló összefüggéseket láthatunk. Ezek látszólag evidens összefüggések, azonban a jövedelem, az anyagi helyzet, és a depriváció közötti összefüggés nem magától értetődő; nem szükségszerű, hogy a saját fogyasztásra termelés a szegények elfoglaltsága legyen.

Az úgynevezett magaskultúra fogyasztása (opera, balett, komolyzene, múzeum, kiállítás, könyvolvasás, színház) együtt jár bizonyos helyi eseményeken

(bor- vagy gasztrofesztivál, helyi bál, történelmi, hagyományőrző fesztivál) való részvétellel is, ezt munkánkban együttesen magas- és lokális kultúrafogyasztásnak neveztük el. Szintén összekapcsolódik statisztikailag a könnyűzenei koncert látogatása, étterembe járás, kocsmába, kávézóba, szórakozóhelyre járás, baráti összejövetel lakáson, sportolás, számítógépes játék, zenei fesztiválon való részvétel tevékenységei, amit együttesen fiatalos kultúrafogyasztásnak hívunk.

Mindkét kultúrafogyasztással összefüggésben van az életkor és a társadalmi helyzet (iskolázottság, foglalkozás, anyagi helyzet). A kultúrához való hozzáférés is számít: többet fogyasztanak a Budapesten és a nagyvárosokban élők. Nem csak az egyén, hanem a szülei társadalmi helyzete is meghatározó a kultúrafogyasztás szempontjából: a diplomás és szellemi foglalkozású szülők gyerekei saját társadalmi csoportjukhoz képest is nagyobb kulturális aktivitással bírnak.

Az étellel, a családi kapcsolatokkal és a munkával való elégedettség átlaga a skála középpontja feletti, azaz a válaszok átlagosan inkább pozitív véleményeket tükröznek. Az átlagosnál elégedettebbek a jobb jövedelmi, foglalkozási pozícióval rendelkezők és a magasabb végzettségűek. A kérdezettek apjának foglalkozása és végzettsége szerinti összefüggések igen hasonlóak ezekhez az eredményekhez, ami a származás fontosságára utal.

Az érzékelt társadalmi fontosság és a másokba vett bizalom esetében hasonló összefüggéseket találtunk. A társadalmi fontosság leginkább a munkaerőpiaci státusz szerint különbözik a kérdezettek között: a tanulók és a dolgozók a 11-fokú skálán 2,5 ponttal érzik magukat fontosabbnak, mint a munkanélküliek. A másokba vetett bizalom pedig a kérdezettek munkaerőpiaci státusza és a jövedelmi helyzete szerint mutatja a legnagyobb különbségeket: a tanulók és a leggazdagabb, felső jövedelmi ötödbe tartozók bíznak a leginkább másokban.

Elemzéseink szerint a származás a társadalmi integráció több aspektusa szempontjából is fontos tényező. Egyrészt az alacsony státuszú apák gyerekei-

nek kevesebb az erős kötésük, másrészt a felfelé mobilitás pozitívan hat a civil aktivitásra, harmadrészt az intézményi bizalom erősen összefügg a származással, s a magas státuszú apák gyerekeiben nagyobb a bizalom, negyedrészt a szüleikhez képest magukat lefelé mobilnak tartók kirekesztettebbnek érzik magukat.

Bevezetés

A következő elemzés arra keresi a választ, hogy a mai Magyarországon a származás mennyiben hat az életkörülményekre, az életmódra és az attitűdökre, illetve hogy mindez miként függ össze a társadalom integrációjával.

Az elmúlt években a jövedelmi, illetve vagyoni egyenlőtlenségek globális növekedése, és ezzel együtt a társadalmi mobilitás kérdésköre egyre inkább a társadalomtudományi kutatás, sőt a közéleti viták homlokterébe került. A jövedelmi, illetve vagyoni egyenlőtlenségek hosszú távú alakulása és különösen az 1970-es évek után megfigyelhető növekedése jól és egyre pontosabban dokumentált mind a nemzetállamok szintjén, mind globálisan (Atkinson 2017, Milanovic 2016, Piketty 2015). E folyamatok mozgatórugóit és lehetséges következményeit számos elméleti munka igyekezett kimutatni. A társadalmi egyenlőtlenségek – sok tekintetben példátlan – növekedése nem csupán morális, a társadalmi igazságossággal összefüggő kérdéseket vet fel, hanem súlyos társadalmi feszültségek kialakulásához vezet. Ahogy Joseph E. Stiglitz (2013) kiemeli, az egyenlőtlenségeknek „ára van”: csökkenhet a gazdaság hatékonysága, különféle társadalmi patológiák jelenhetnek meg, vagy gyengülhet a társadalom politikai stabilitása.

A társadalmi mobilitás alakulása azonban a jövedelmi, illetve vagyoni egyenlőtlenségek növekedésénél is alapvetőbb problémát érint. Az amerikai álmot az fejezi ki, hogy ha a társadalom alsó, illetve felső szegmense közötti egyenlőtlenségek nagyok is, a szegény családokba születő gyermekek számára is adott a lehetőség, hogy tehetségük, szorgalmuk, illetve erőfeszítéseik révén felkapaszkodjanak a társadalmi létrán. Azt tehát, hogy ha szélesre nyílt is az olló a jövedelmek, illetve a vagyon tekintetében az esélyek egyenlőtlensége alapvetően érvényesül az Egyesült Államokban: ugyan az alsó és felső társadalmi pozíciókhoz tartozó előnyök, illetve hátrányok között nagy a szakadék, de az alapvetően az egyéni teljesítményeken múlik, hogy ki milyen társadalmi pozícióra tesz szert.

Az utóbbi évek mobilitás-kutatásai ennek az álomnak a realitását, illetve az esélyegyenlőség elvének az érvényesülését kérdőjelezték meg erőteljes

módon. Ezek szerint az elmúlt évtizedekben például az Egyesült Államokban nemzedékről-nemzedékre csökkent annak az esélye, hogy a gyermekek elérjék a szüleik jövedelmi színvonalát (Chetty et al. 2014, 2016), s számos hasonló kutatási eredmény olvasható más országok társadalmi mobilitási folyamataira vonatkozóan is (Blanden et al. 2012, Blanden-Machin 2007, Jackson-Evans 2017, OECD 2018). Sőt, a különböző fejlett országokat összehasonlító legújabb mobilitás-kutatások arra is rámutatnak, hogy a nemzedékek közötti mobilitás és a jövedelmi egyenlőtlenségek mértéke korrelál (Corak 2013, Andrews-Leigh 2009, Krueger 2012). A „Great Gatsby Görbe”⁵ (Krueger 2012) azt mutatja, hogy azokban az országokban ahol nagyok a jövedelmi egyenlőtlenségek – Chile, Brazília – ott a legalacsonyabb mobilitási érték, míg például Dánia, Norvégia és Finnország, ahol alacsony a jövedelemegyenlőtlenségi mutató, magas mobilitást mutatnak. Krueger (2012) azt jóslja, hogy a szülőktől a gyerekeknek átörökített jövedelmi előnyök és hátrányok tartóssága mintegy negyeddel fog növekedni a következő generációban az Egyesült Államokban az elmúlt 25 évben látott egyenlőtlenség-növekedés következtében. A jövedelmi és vagyoni egyenlőtlenségek utóbbi évtizedekben megfigyelhető növekedésére vonatkozó eredmények azt vetítik előre, hogy a társadalmi mobilitás a következő időszakban várhatóan csökkenő tendenciát fog mutatni.

E folyamatok több csatornán keresztül alapvetően befolyásolhatják a társadalom integrációját. Kovách Imre és kollégái (2016, 2017, 2018) a társadalmi integráció több dimenzióját különböztették meg, amelyek mindegyike szempontjából lényeges lehet, hogy a társadalom mobilitási folyamatai miként alakulnak. Két összefüggést kiemelve azonban megemlíthetjük, hogy egyfelől a társadalmi mobilitás csökkenése önmagában hozzájárulhat a társadalom gazdasági adaptációjának romlásához azáltal, hogy rosszabb hatékonysággal allokálja az erőforrásokat (Davis-Moore 1997). Másfelől, a társadalmi mobilitás csökkenése olyan érdekkonfliktusokhoz vezethet, amelyek hozzájárulhatnak a

⁵ A Great Gatsby Görbe elnevezése F. Scott Fitzgerald regényhősiére utal, aki kétes ügyletekkel foglalkozó senkiből lett a befolyásos elit tagja a 20-as évek Amerikájában: az „amerikai álom” karrier-mobilitás egyik megtestesítője.

társadalmi rend megbomlásához, illetve alapját képezhetik különböző társadalmi konfliktusoknak (Houle 2017, Daenkindt-Waal-Koster 2017).

A társadalmi mobilitás, illetve ezzel összefüggésben a társadalmi integráció kérdése tehát különös élességgel merül fel a mai társadalomtudományi és közéleti vitákban. Olyannyira, hogy a „mobilitás probléma” elméleti-módszertani, illetve empirikus kutatása mellett (Breen 2010, Bukodi et al. 2015, Goldthorpe 2013, 2016) egyre erősebb szakpolitikai érdeklődés is övezi a kérdéskört (Krueger 2012, Social Mobility Commission 2016). Milyen módon adhatunk számot a legadekvátabb módon a társadalmi mobilitás folyamatairól? Melyek e folyamatok legfontosabb mozgatórugói, illetve a jelenlegi mobilitási trendek milyen következményekkel járhatnak? Milyen szakpolitikai eszközök lehetnek alkalmasak a társadalmi mobilitás elősegítésére?

A következőkben ezekre a kérdésekre keressük a választ. Először azt vizsgáljuk, hogy az egyének származási társadalmi pozíciója miként függ össze a jelenlegi társadalmi helyzetükkel, illetve szubjektíve mennyiben érzékelik úgy, hogy ez változott a szüleikhez képest. A 2. fejezetben a társadalmi mobilitás egyik legfontosabb csatornája, az iskola kerül a fókuszba, s arra keressük a választ, hogy ez miképp járul hozzá a társadalmi egyenlőtlenségek átörökítéséhez. Ezt követően az egyének anyagi helyzetét, illetve életkörülményeit vizsgáljuk származási pozíciójukkal összefüggésben külön kitérve a mezőgazdasági tevékenységben való érintettségre (3–4. fejezet). Az 5. fejezetben a kultúra-fogyasztás sajátosságait tekintjük át és annak járunk utána, hogy a kért generáció követi-e a szülők mintáját. A 6. fejezetben azt vizsgáljuk, hogy az egyének szubjektív életminőségét befolyásolja-e a családi háttér. Végül pedig a 7. fejezetben bemutatjuk, hogy milyen összefüggések azonosíthatók a származás, illetve a társadalmi mobilitás valamint a társadalmi integráció különböző dimenziói között.

1. Származási és jelenlegi társadalmi pozíció

A következőkben először azt vizsgáljuk, hogy az egyének származási társadalmi helyzete miként függ össze a jelenlegi társadalmi pozíciójukkal, illetve mennyiben érzik úgy, hogy az életük során ez változott.

Az egyén származási társadalmi helyzetét a válaszadó apjának a kérdezett 14 éves korában elfoglalt foglalkozási pozíciójával mérjük. Ehhez a Ferge Zsuzsa által kidogozott, Andorka Rudolf mobilitás-vizsgálataiban is használt és máig a hivatalos statisztikai adatközlés részét képező munkajelleg-csoportosítás egy összevont verziójára támaszkodunk (Ferge 1969, Andorka 1982, Huszár 2015). A jelenlegi társadalmi helyzet vizsgálatához e fejezetben két indikátort használunk. Egyrészt azt vizsgáljuk, hogy az apa foglalkozási pozíciójához képest miként változott a kérdezett foglalkozási pozíciója, másrészt a társadalmi helyzet szubjektív értékelése miként függ össze a szülei társadalmi helyzetével.

1.1. Foglalkozási pozíció

A származási, illetve a jelenlegi foglalkozási pozíció összevetése a társadalmi mobilitás vizsgálatának a leggyakrabban alkalmazott eljárása. A magyarországi mobilitás-vizsgálatok is leggyakrabban ez alapján vizsgálták a társadalmi mobilitás hazai folyamatait, illetve a nemzetközi összehasonlító vizsgálatok is ezen alapulnak a legtöbb esetben.

A korábbi vizsgálatok szerint míg az 1960-as, illetve 1970-es években a társadalmi mobilitás mind abszolút, mind relatív mutatói nemzetközi összehasonlításban magas értékeket mutattak, az 1980-as években a társadalmi mobilitás mértékének stagnálása, illetve enyhe csökkenése figyelhető meg Magyarországon. A rendszerváltás során végbemenő nagy horderejű társadalmi-gazdasági, illetve politikai változások a mobilitás tekintetében – legalábbis rövid távon – nem eredményeztek drámai változásokat. Az 1990-es, illetve a 2000-

es években folytatódott a korábban megindult csökkenő tendencia (Andorka 1982, Harcsa–Kulcsár 1986, Róbert–Bukodi 2004). Az utóbbi évek nemzetközi összehasonlító vizsgálatai alapján – amelyek még a 2000-es évek első évtizedére vonatkozó adatokkal dolgoztak – azonban e változások eredményeképpen Magyarország az európai országok közül a legzártabbak közé tartozik (Bukodi et al. 2017, Jackson–Evans 2017, Eurofound 2017, OECD 2018).

Magyarország tehát a legfrissebb eredmények szerint azok közé az országok közé tartozik, ahol származás a legdöntőbb módon határozza meg az egyének társadalmi pozícióját, illetve életkörülményeit. Az elemzésünkhöz felhasznált adatok alapján nem tudunk időbeli változásokra következtetni, illetve azt sem tudjuk megbecsülni, hogy a magyar társadalom nemzetközi összehasonlításban milyen sajátosságokkal rendelkezik. Jelen írás arra tesz kísérletet, hogy bemutassa a származásnak mekkora szerepe van ma Magyarországon abban, hogy az egyének milyen helyet foglalnak el a társadalomban. Ezek alapján közvetve képet alkothatunk arról is, hogy a mai Magyarországon az egyéni teljesítménynek mekkora a szerepe abban, hogy valaki előrejusson, illetve javítson a társadalmi pozícióján.

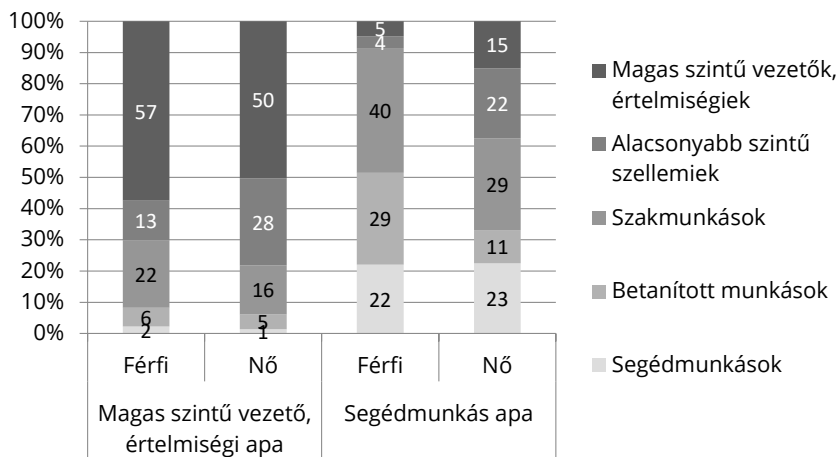
Vizsgálatunk során mindenekelőtt két kérdésre fókuszálunk, amelyek a „ragadós padló”, illetve a „ragadós plafon” metaforákkal írhatók körül (lásd OECD 2018). A „ragadós padló” a hátrányos, illetve kedvezőtlen társadalmi háttérre utal, s azt a kérdést implicálja, hogy milyen következménnyel jár, ha valaki „rossz helyre” születik, és milyen esélye van arra, hogy hátrányos helyzetét leküzdve felkapaszkodjon a társadalmi létrán. A „ragadós plafon” effektus alapján ezzel szemben a társadalmi hierarchia felsőbb szintjeire vonatkozóan fogalmazhatunk meg kérdéseket. Mennyire zárt az elit? Milyen esélye van annak, hogy a társadalmi struktúra tetején lévők átörökítsék kedvezőbb társadalmi helyzetüket a gyermekeikre? Mennyire ragadós tehát a padló, illetve a plafon ma Magyarországon?

Az 1.1. ábra azt mutatja be, hogy a vezetői és magas szintű képzettséggel rendelkező, valamint a segédmunkás apák gyermekei jelenleg milyen foglalkozási csoportba tartoznak. Eszerint a felső foglalkozási kategóriába tartozó apák

gyermekeinek több mint fele az apjához hasonlóan maga is magas szintű vezetői vagy értelmiségi foglalkozási pozíciót tölt be. Az apa társadalmi pozíciójának hatása valamelyest erősebb a férfiak, mint a nők körében (a vezetői és értelmiségi származású férfiak 57, míg a nők 50 százaléka örizte meg apja társadalmi pozícióját), a nők esetében viszont az a jellemzőbb, hogy a magas társadalmi státuszú apák lányai legalább az alsóbb szellemi foglalkozásúak csoportját elérik. Azok aránya azonban jóval kisebb, akik a apjuk kedvező társadalmi pozíciója ellenére a munkások (szakmunkás, segédmunkás vagy betanított munkás) valamelyik csoportjába tartoznak.

1.1. ábra

A magas szintű vezetők és értelmiségiek, valamint a segédmunkás apák gyermekei nemek és foglalkozási csoportok szerint, 2018 (%)

A segédmunkás apák gyermekeivel már más a helyzet, az ő esélyük jóval kisebb arra, hogy felkapaszkodjanak a társadalmi hierarchia felsőbb pozícióiba. Különösen igaz ez a férfiakra: a segédmunkás apák fiai körében kevesebb, mint 10% azok aránya, akik alacsonyabb vagy magasabb szintű szellemi munkát végeznek, miközben több mint egyötödük megőrizte származási társadalmi pozícióját. Számukra a társadalmi mobilitás fő célállomását az jelenti, hogy előrelépjenek valamilyen képzettebb munkás pozícióba. Eredményeink azt is

tükrözik, hogy a segédmunkás apák lányai előtt – a fiúkhoz képest – valamivel kedvezőbb mobilitási lehetőségek nyíltak meg: ugyan a férfiakhoz hasonlóan körükben is meghaladja az egyötödöt azoknak az aránya, akik szüleikhez hasonlóan képzetlen munkát végeznek, de jóval nagyobb hányaduk lépett át valamilyen szellemi foglalkozási pozícióba.

A különböző foglalkozási háttérrel rendelkezők mobilitási pályáit összevetve megállapítható, hogy a magas szintű vezetők és értelmiségiek képezik a legzártabb társadalmi csoportot.² E csoport esetében figyelhető meg a legnagyobb arányban, hogy a szülők átörökítik társadalmi pozíciójukat gyermekeikre. Ezek az eredmények arra utalnak, hogy elsősorban a „ragadós plafon effektus” erős Magyarországon: akik a társadalmi hierarchia tetejére, illetve felsőbb pozícióba születnek, azok jó eséllyel meg is tudják tartani származási társadalmi helyzetüket. A plafon mellett azonban a padló is ragadós. Ugyan a foglalkozási szerkezet strukturális változása lehetőséget teremtett arra, hogy a kedvezőtlenebb társadalmi háttérrel rendelkezőknek megváltozzon a társadalmi helyzete, mindez azonban azt jelentette, hogy a képzetesebb munkás pozíciókba sikerült előrelépniük.

1.2. Szubjektív társadalmi pozíció

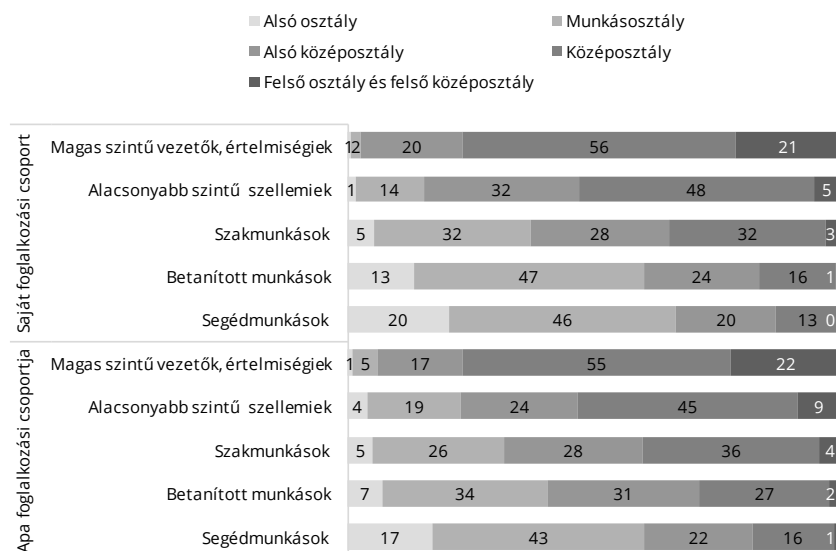
A származási társadalmi helyzet, illetve a foglalkozási pozíció összefüggésének vizsgálata után a következőkben arra a kérdésre keressük a választ, hogy az egyének szubjektíve miként érzékelik saját helyzetüket a társadalomban. Vajon a szubjektív társadalmi helyzet mennyiben függ össze az egyének jelenlegi, illetve származási foglalkozási pozíciójával?

A vizsgálatunk alapjául szolgáló kérdésnél a válaszadóknak előre megadott osztálykategóriák közül választva kellett nyilatkozniuk arról, hogy véleményük szerint milyen helyet foglalnak el a társadalomban. Az 1.2-es ábra ennek az eredményeit mutatja be egyrészt a kérdezettek jelenlegi, másrészt az apjuk foglalkozási pozíciójával összefüggésben.

² Lásd ezzel kapcsolatban az 1. mellékletben található mobilitási táblákat.

Ez alapján egyrészt megállapíthatjuk, hogy az egyének objektív társadalmi pozíciója erősen meghatározza, hogy szubjektíve miként ítélik meg saját társadalmi helyzetüket. A foglalkozási hierarchia felsőbb szintjei felé haladva a felkínált osztálykategóriák közül is rendre a magasabbat választják nagyobb arányban a válaszadók. Az összefüggés olyannyira erős, hogy a felsőbb szintű vezetők és magasan képzett értelmiségiek csoportjába tartozók több mint ötöde véli úgy, hogy a felső osztályhoz vagy a felső középosztályhoz tartozik, fele a középosztályhoz sorolja magát, s alig több, mint 20%-uk nyilatkozott úgy, hogy ennél alacsonyabb társadalmi pozíciót foglal el. A foglalkozási hierarchia másik végén, a segéd munkások esetében hasonlóan látványosak az eredmények. A csoporthoz tartozók alig több mint 10%-a helyezte magát az alsó középosztálynál magasabb pozícióba és kétharmaduk véli úgy, hogy a munkásosztály vagy az alsó osztály kategóriáival lehet a leginkább jellemezni a társadalmi helyzetüket.

1.2. ábra
 Szubjektív osztálybesorolás a kérdezett jelenlegi, illetve az apja foglalkozási csoportja szerint, 2018 (%)

Másfelől, azt is megállapíthatjuk, hogy a szubjektív osztálybesorolás a jelenlegi foglalkozási pozíció mellett erősen összefügg az apa társadalmi helyzetével is. Sőt, az eredmények alapján ez a kapcsolat különösen erős. Az apa foglalkozási pozícióját vizsgálva nagyon hasonló százalékos megoszlásokkal találkozunk, mint a kért jeltett jelenlegi társadalmi pozíciója alapján. Ezek az eredmények arra utalnak, hogy a szülők társadalmi helyzete alapján csaknem olyan biztonsággal következtethetünk az egyének jelenlegi szubjektív osztálybesorolására, mint a kért jeltett mostani társadalmi pozíciója alapján. Az eredmények szintén a foglalkozási struktúra legfelső szintjén a legmarkánsabbak, ami alátámasztja a „ragadós plafon effektus” erős hatását: akik magas szintű vezetői és értelmiségi foglalkozású apák gyermekeként nőttek fel, azok pontosan olyan arányban sorolják magukat a felső osztályba, illetve a középosztályba, mint akik jelenleg maguk is vezetői és magasán képzett értelmiségi foglalkozásúak. A foglalkozási szerkezet alsóbb pozíciói esetében is szoros, ám kevésbé erős a kapcsolat. Míg a jelenleg segédmunkásként dolgozók kétharmada, a betanított munkásoknak háromötöde sorolja magát az aló osztályba, illetve a munkásosztályba, addig a segédmunkás apák gyermekei esetében 60%-ot, a betanított munkásokénál pedig 41%-ot tesz ki ez az arány.

1.3. Szubjektív társadalmi mobilitás

A származási társadalmi pozíció jelenlegi társadalmi helyzetre gyakorolt hatását, illetve a társadalmi mobilitást oly módon is elemzés tárgyává tehetjük, hogy a válaszadókat kérdezzük meg arról, hogy életük során változott-e a társadalmi pozíciójuk. Vizsgálatunkban ezt – korábbi példákat követve – a szubjektív társadalmi mobilitás egy mutatójára támaszkodva mértük (vö. Róbert 1999, Záhonyi–Huszár 2018a, 2018b). Mennyiben érzik úgy az egyének, hogy javult a társadalmi helyzetük az elmúlt időszakban?

Ehhez arra kértük a válaszadókat, hogy először egy 0–10 fokú skálán jelöljék meg, hogy jelenleg hol helyezkednek a társadalmi létrán, majd pedig, hogy ugyanezt becsülik meg egyrészt a szüleik (a kért jeltett 14 éves korábban

fennálló), valamint a saját 10 évvel ezelőtti társadalmi helyzetükre vonatkozóan is. E két utóbbi skálát a kérdezett jelenlegi társadalmi helyzetével összehasonlítva képet alkothatunk arról, hogyan mozogtak az egyének a társadalmi térben egyrészt a szüleikhez képest, másrészt a 10 évvel ezelőtti időszakhoz, vagyis nagyjából a világgazdasági válság éveire képest. Mind a szülőkkel való, mind pedig a 10 évvel ezelőtti állapothoz viszonyított összevetésben azokat tekintjük immobilnak, akik a korábbi, illetve jelenlegi társadalmi pozíciójukra egyforma pontszámot adtak, míg fölfelé és lefelé mobilnak azokat, akik jobb, vagy rosszabb pontszámmal jellemezték jelenlegi társadalmi pozíciójukat, mint a korábbi.

A mobilitás e szubjektív mutatója rokonságot mutat a társadalmi mobilitás hagyományos megközelítéseivel, amennyiben ez is a jelenlegi, illetve a származási társadalmi pozíció összevetésén alapul, sok tekintetben azonban különbözik tőle. A foglalkozási alapú mobilitás-vizsgálatoknál a mobilitás mindig pozícióváltást jelent, a szubjektív mobilitás mutatója esetében azonban nem feltétlenül van így. A társadalmi helyzet megváltozása utóbbi esetben fakadhat pozícióváltásból, de az egyének életszínvonalának, illetve életkörülményeinek a javulásából, vagy romlásából is. Fontos e mutató esetében, hogy szubjektív jellege folytán a hagyományos megközelítéseknél közvetlenebbül tájékoztat az egyéneknek arról az élményéről, hogy felemelkedésként vagy lecsúszásként, esetleg egy helyben járásként tekintenek-e a saját pályájukra. Ez a sajátossága pedig különösen fontos lehet, ha a társadalmi mobilitás és társadalmi integráció, illetve társadalmi rend összefüggésére keressük a választ.³

A szülők társadalmi pozíciójához képest mért szubjektív mobilitási mutatóra vonatkozóan több mérés is készült az elmúlt évtizedekben, ami lehetőséget biztosít egyfelől arra, hogy bemutassuk, az egyének mobilitásra vonatkozó képzetei hogyan függenek össze az objektív, foglalkozási mobilitási jellemzőikkel, másfelől lehetővé teszik annak vizsgálatát is, hogy a rendszerváltás utáni Ma-

3 A mobilitás szubjektív mutatóinak a sajátosságaihoz, illetve a hagyományos foglalkozási alapú megközelítéssel való összefüggéséhez lásd Duru–Bellat 2008, Kelly–Kelly 2009, Kraus–Tan 2015, Merllié 2008, Harcsa 2018, Huszár 2018.

gyarország különböző időszakaiban a népesség mekkora hányada vélte úgy, hogy javult vagy éppenséggel romlott a társadalmi helyzete.

Az 1990-es évek végén Róbert Péter (1999) készített részletes elemzést arról, hogy a rendszerváltás miként hatott a magyar társadalom mobilitási folyamatra. Róbert e munkában együtt vizsgálja a hagyományos, foglalkozási alapú mobilitás változását, illetve azt, hogy szubjektíve miként érzékelik a társadalmi helyzetük változását az egyének. Megállapítja, hogy a foglalkozási mobilitás tekintetében a rendszerváltás nem jelentett cezúrát. Vizsgálata szerint az 1990-es évek első évtizedében alapvetően tovább folytatódott az a rendszerváltás előtt megindult tendencia, ami a mobilitás csökkenését, illetve a társadalom záródását mutatta. A mobilitás szubjektív mutatója azonban ezzel szemben jelentős társadalmi változásokra utalt: az 1990-es évek végén a felnőtt népesség relatív többsége, 43%-a arról számolt be, hogy romlott a társadalmi helyzete, s mindössze egyharmada jelezte azt, hogy a szüleihez képest előrelépett (lásd az 1. táblázatot). A vizsgálat egyik legfontosabb eredménye szerint még a foglalkozási pozíciójuk alapján fölfelé mobilak körében is azok voltak relatív többségben, akik úgy érezték, hogy kedvezőtlenebb a társadalmi pozíciójuk, mint amilyen a szüleiké volt.

A 2000-es évek első évtizedének a végén, 2009-ben végzett mérések alapvetően hasonló eredményeket mutattak, mint a korábbiak. Ekkor is azok voltak túlnyomó többségben, akik úgy vélték, hogy romlott a társadalmi helyzetük a szüleihez képest. Sőt, a világgazdasági válság időszakában még romlott is a helyzet. E vizsgálat szerint már a népesség csaknem fele számolt be arról, hogy kedvezőtlenül változott a társadalmi helyzete és csupán negyede jelezte azt, hogy sikerült előrelépnie származási társadalmi pozíciójához képest.

1.1. táblázat
Intergenerációs szubjektív mobilitás változása Magyarországon (%)

	1999	2009	2016	2018
Fölfelé mobil	34	25	50	52
Nem mobil	23	26	32	30
Lefelé mobil	43	49	18	18
Összesen	100	100	100	100

Forrás: ISSP 1999, 2009, Mikrocenzus 2016, KEP 2018⁴

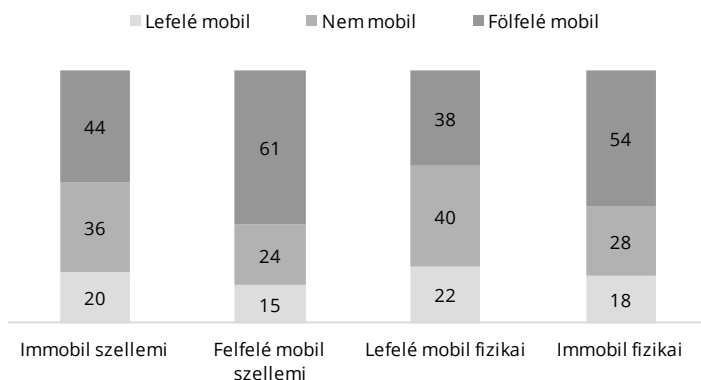
A 2010-es évek közepére a szubjektív társadalmi mobilitás tekintetében radikális változások történtek Magyarországon. Míg a rendszerváltás első két évtizedében azok voltak többségben, akik a társadalmi helyzetük romlásáról számoltak be, addig a 2010-es évek második felében már a megkérdezettek több mint fele úgy nyilatkozott, hogy javult a társadalmi helyzete a szüleikéhez képest. Mind a 2016-os mikrocenzus, mind pedig a legújabb, 2018-ra vonatkozó eredményeink szerint a 18 éves és idősebbek körében 50% körüli, illetve ennél valamivel magasabb azok aránya, akik a származási, illetve a jelenlegi társadalmi pozíciójukat összehasonlítva felemelkedésként értékelik pályájukat. Az 1999-es, illetve 2009-es adatfelvételekhez képest valamelyest növekedett az immobilak aránya, amely a 2010-es évek második felében nagyjából 30%-ot tett ki. A társadalmi helyzetük romlását érzékelők aránya viszont ezzel párhuzamosan jelentősen visszaesett: mindkét vizsgálat szerint e csoport mérete 18%-ra tehető.

Ahogy az 1990-es években, úgy a 2010 utáni időszakban is nagy különbségek tapasztalhatók a társadalmi mobilitás objektív, foglalkozási alapú mérőszámai és szubjektív mutatói között (lásd az 1.3-as ábrát). Viszonylag kis csoportot képeznek azok, akiknek a szülei szellemi foglalkozásúak voltak, de jelenleg valamelyik fizikai foglalkozási csoportban található (vagyis azok, akik foglalkozásuk alapján alacsonyabb presztízsű munkát végeznek és (elvileg) kedvezőtlenebb helyzetben vannak, mint a szüleik). Még körükben is jócskán meghaladja azon-

4 Az ISSP adatfelvételek, illetve a 2016-os mikrocenzus jellemzői, illetve az eredmények összehasonlíthatósága kapcsán lásd Huszár-Záhonyi 2018a: 2. melléklet.

ban a szubjektív ítéleteik szerint felfelé mobilak aránya a lefelé mobilakét. A származási, illetve a jelenlegi pozíciót vizsgálva, nagy különbségek figyelhetők meg a szubjektív mobilitás tekintetében a különböző kategóriák között. A legnagyobb arányban azok érzik úgy, hogy javult a társadalmi helyzetük, akik a foglalkozási pozíciójuk változása alapján is előreléptek. A jelenleg szellemi munkát végző, ám fizikai foglalkozású szülők gyermekei esetében meghaladja a 60%-ot azok aránya, akik szerint javult a társadalmi pozíciójuk. Szintén magas, átlagot meghaladó mértékben nyilatkoztak kedvezően a társadalmi helyzetük alakulásáról a fizikai foglalkozású szülők jelenleg is fizikai munkát végző gyermekei. A társadalmi helyzetük javulásáról a legalacsonyabb százalékban – a foglalkozási helyzetük alapján lefelé mobilak mellett – azok a szellemi foglalkozású családi háttérrel rendelkezők nyilatkoztak, akik maguk is szellemi munkát végeznek.

1.3. ábra
Szubjektív mobilitás foglalkozási csoportok, illetve ezek változása szerint, 2018 (%)

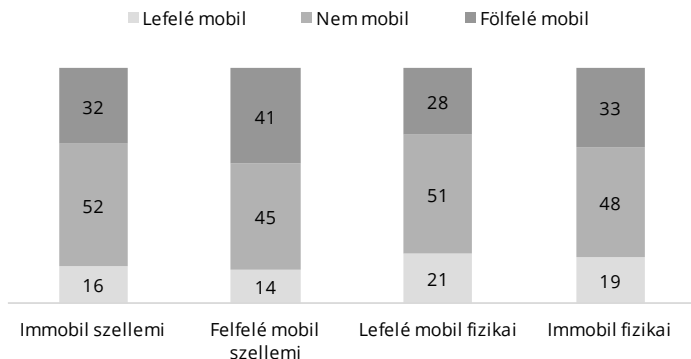

A társadalmi helyzet változásáról alkotott szubjektív vélekedéseket egy további szemponttal is kiegészítettük. Az adatfelvétel során arra is megkértük a válaszadókat, hogy a jelenlegi, illetve szüleik társadalmi helyzete mellett becsülik meg azt is, hogy hol helyezkedtek el a társadalmi létrán 10 évvel korábban. Ez a kérdés tehát a 2008-as állapotra, vagyis közvetlenül a világgazdasági válság időpontjára vonatkozik. Így képet kapunk arról is, hogy mennyiben, il-

letve milyen irányban változott az egyének társadalmi helyzete közvetlenül a legutóbbi – a válságot követő és a 2010-es társadalmi-politikai átrendeződést is magába foglaló – időszakban.

A társadalmi helyzet elmúlt tíz évben történt, illetve a szülők pozíciójához képest bekövetkező változását összevetve megállapíthatjuk, hogy a válság óta eltelt időszakot vizsgálva, jóval magasabb arányban jelezték azt a kérdezettek, hogy nem változott a társadalmi pozíciójuk. Míg a szüleikhez képest a felnőtt népesség 30%-a tekinthető immobilnak, az elmúlt tíz év távlatában a kérdezettek csaknem fele nyilatkozott úgy, hogy nem változott a társadalmi helyzete. Ennek az összefüggésnek az értelmezésénél fontos figyelembe venni, hogy a társadalmi mobilitáshoz mindenekelőtt időre van szükség. Minél több ideje van valakinek arra, hogy változtasson a helyzetén, annál nagyobb az esélye arra, hogy valóban változik a társadalmi pozíciója. A tíz évvel korábbi állapothoz képest végzett összevetésben tehát mindenekelőtt azért növekedett az immobilak aránya, mert rövidebb időtávban vizsgálja a társadalmi helyzet változását. Az elmúlt évek szubjektív mobilitási folyamatának értelmezése szempontjából sokkal érdekesebb, hogy az immobilak csoportjától eltekintve miként változott a lefelé, illetve a felfelé mobilak aránya. Lényeges, hogy az immobilak csoportjának erőteljes növekedése ellenére, a lefelé mobilak aránya – ahogy szülők társadalmi helyzetével való összevetés esetében – az elmúlt tíz év távlatában is 18%-ot tett ki. Ezek az eredmények arra utalnak, hogy akik úgy érzik, hogy romlott a társadalmi helyzetük a szüleikhez képest, azok javarészt az elmúlt tíz év veszteseinek is tekintik magukat. A felfelé mobilak csoportjának a mérete viszont jelentősen eltér a két összehasonlításban. Amíg a szüleikhez képest a felnőtt népesség 52%-a, addig a válság időpontjához viszonyítva csupán 34%-a jelezte azt, hogy javult a társadalmi helyzete. Ez mindenekelőtt azt jelenti, hogy a családi háttérhez képest mért magas felfelé irányuló mobilitási arányszámok a kérdezettek jelentős hányadánál a társadalmi helyzet korábbi időszakokban végbement javulását rögzítik, ami nem az elmúlt tíz évben következett be.

1.4. ábra
Szubjektív mobilitás a 10 évvel korábbi társadalmi helyzethez képest foglalkozási csoportok, illetve ezek változása szerint, 2018 (%)

A tíz évvel korábbi időszakhoz viszonyított szubjektív társadalmi mobilitási eredmények is számottevő eltéréseket mutatnak a kérdezett származási, illetve jelenlegi foglalkozási pozíciója szerint (lásd az 1.4. ábrát). Ahogy a szülők társadalmi helyzetével való összevetés esetében, az elmúlt tíz év távlatában is azok körében találkozunk a legkedvezőtlenebb eredményekkel, akiknek romlott a foglalkozási helyzete az apjához képest. Ebben a csoportban jelezték a legkisebb arányban, hogy megítélésük szerint javult a társadalmi helyzetük, és legnagyobb arányban azt, hogy romlott. A két különböző időtávot átfogó összehasonlítás érdekes eléréseket is mutat. A szülők társadalmi helyzetéhez viszonyítva a fizikai munkás családi háttérrel rendelkezők tekinthetők a társadalmi változások legnagyobb nyerteseinek – függetlenül attól, hogy jelenleg fizikai vagy szellemi munkát végeznek –, ők jelezték a legmagasabb arányban, hogy javult, s a legalacsonyabb mértékben, hogy romlott a társadalmi helyzetük. A válság óta eltelt időszak változásait tekintve ettől eltérő mintázat rajzolódik ki: az elmúlt 10 év legnagyobb vesztesei a fizikai munkások függetlenül attól, hogy milyen családi háttérrel rendelkeznek.

2. Iskolázottság

Az előző fejezetben az egyének társadalmi helyzete és származása közötti összefüggésre a hagyományos mobilitás kutatásokban is elsődlegesen használt foglalkozási csoportok vizsgálatával kerestünk választ. Azonban ehhez kapcsolóan fontos megvizsgálni az iskolai végzettséget is, hiszen a modern társadalmakban az egyéni életút során a szülők és a leszármazottak foglalkozása közé beékelődik a társadalmilag intézményesített képzés rendszere is (Róbert 1990).

Ebben a fejezetben elsőként az iskolai végzettség egyes demográfiai változók szerinti vizsgálatára, és a származással kapcsolatos összefüggésére kerül sor, majd bemutatjuk a válaszadók véleményét a tanulás értékéről.

2.1. Iskolai végzettség

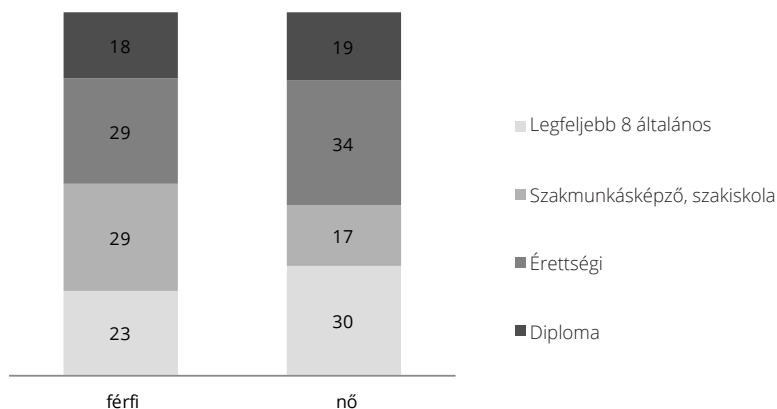
A válaszadók iskolai végzettségéről elmondható, hogy valamivel több mint negyedének legfeljebb általános iskolai végzettsége van, közel ötöde szakiskolai végzettséggel rendelkezik, harmada érettségizett és ötöde felsőfokú végzettségű -.

Életkori csoportok szerint az a triviális összefüggés rajzolódik ki, hogy az idősebb korcsoportokba tartozók alacsonyabb iskolai végzettséggel jellemezhetőek: a 70 évnél idősebbek több, mint fele és a 60–69 évesek 41%-a is legfeljebb csak 8 általánossal rendelkezik. A 30–39, a 40–49 és az 50–59 évesek korcsoportjában a középfokú végzettségűek aránya a legmagasabb, mindegyik korcsoportban 30% körüli a szakmunkás végzettségűek és az érettségizettek aránya is. A 18-29 éves korosztályban pedig az érettségivel rendelkezők aránya a legmagasabb (46%).

A férfiak és nők közötti eltérés az alacsonyabb iskolai végzettségűek körében figyelemre méltó. A férfiakhoz képest a nők között magasabb a legfeljebb

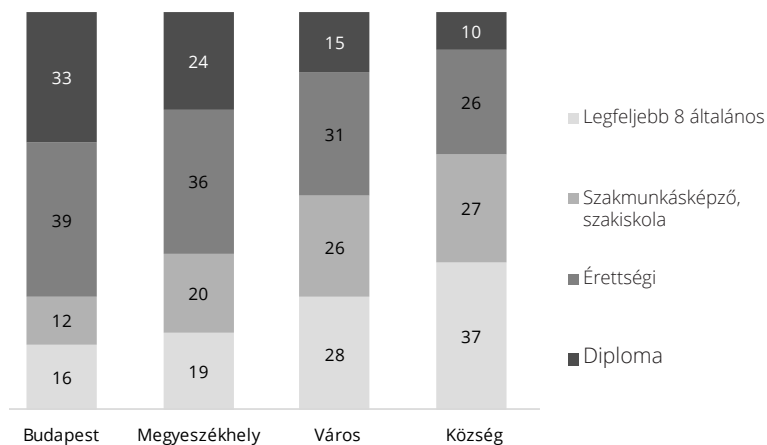
8 általánossal rendelkezők aránya: míg a nők 30%-a rendelkezik csak alapfokú végzettséggel, addig a férfiak esetében 23% ez az arány. A férfi szakmunkás végzettségűek majdnem kétszer annyian vannak, mint a szakmával rendelkező nők, ezzel szemben a nők nagyobb arányban rendelkeznek érettségivel. Diplomával közel ugyanannyian rendelkeznek a két csoportban (2.1. ábra).

2.1. ábra
Az iskolai végzettség nemek szerint, 2018 (%)

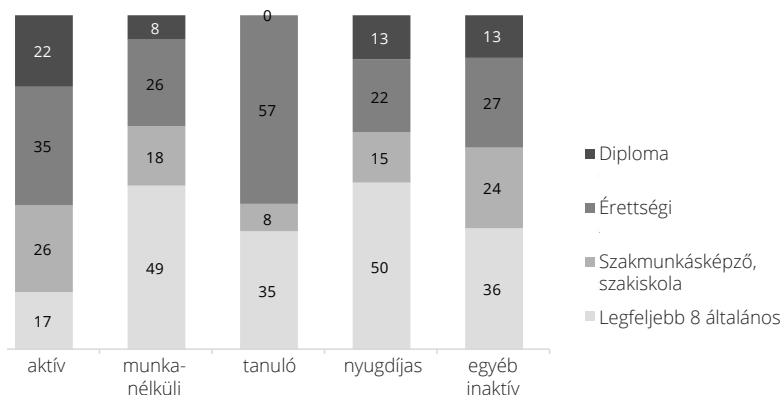
A lakóhely szerinti megoszlás tekintetében Budapesten a legmagasabb a diplomások (33%) és az érettségizettek aránya (39%) is. Ugyanakkor, míg az érettségizettek megoszlása kevésbé tér el a többi településtípuson, addig a községekben lakó diplomások aránya 10%, de a városokban is csak 15% ez az arány. A községekben lakók körében a legmagasabb a legfeljebb 8 általánossal rendelkezők aránya, a szakmunkások és az érettségizettek megoszlása pedig közel azonos. Figyelemre méltó, hogy a budapesti válaszadók csupán 12%-a rendelkezik szakmunkás végzettséggel (2.2. ábra).

2.2. ábra
Az iskolai végzettség a lakóhely szerint, 2018 (%)

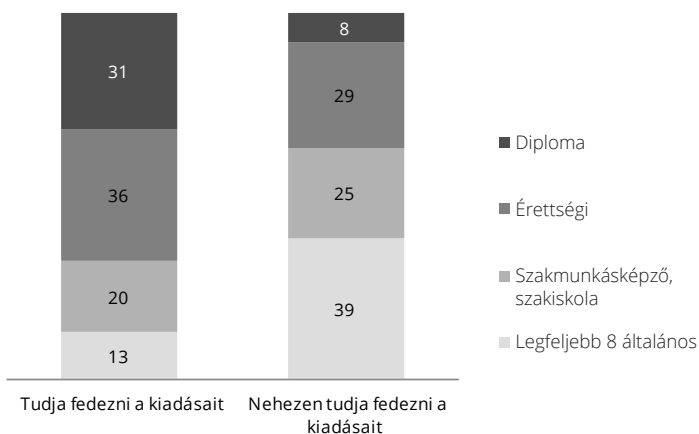
A munkaerő-piaci aktivitás tekintetében elmondhatjuk, hogy az aktívák és az egyéb inaktívák (szülési szabadságon levő, eltartott, stb.) iskolai végzettségének eloszlása többé-kevésbé kiegyenlített. A tanulók 57%-a rendelkezik érettséggel, 35%-uk pedig a 8. osztály befejezése után középfokú tanulmányokat folytat. Szintén figyelemre méltó, hogy a nyugdíjasok fele legfeljebb 8 általánossal rendelkezik, és csak 22%-uknak van érettségije, amely az előbb látott életkori sajátosságból fakad. Az iskolai végzettség munkaerő-piaci szempontból meghatározó szerepét jelzi, hogy a munkanélküliek közel felét a legfeljebb 8 általánost végzettek teszik ki, és a tanulók kivételével ebben a csoportban a legalacsonyabb a diplomások aránya (8%) (2.3. ábra).

2.3. ábra
Az iskolai végzettség a munkaerő-piaci státusz szerint, 2018 (%)

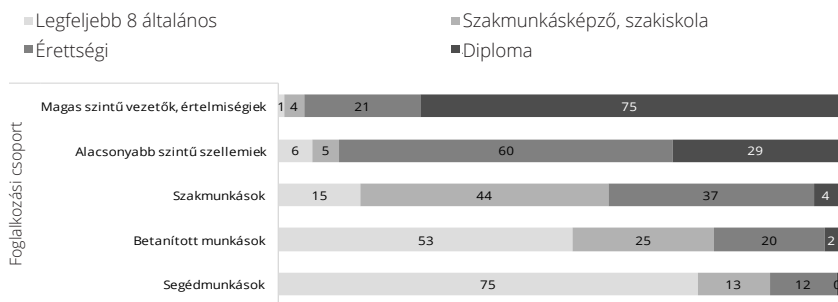
Eredményeink szerint az iskolai végzettség az anyagi helyzetet is befolyásolja. Az anyagi nehézséggel küzdők 39%-a legfeljebb 8 osztályt végzett, és csak 8%-uk diplomás. Ezzel szemben, a kiadásait nehézségek nélkül fedező körében csupán 13% a legfeljebb 8 általánossal rendelkezők, míg 31% a diplomások aránya. (2.4. ábra)

2.4. ábra
Az iskolai végzettség, aszerint, hogy a kérdezett háztartása hogy tudja fedezni a kiadásait, 2018 (%)

A foglalkozás és az iskolai végzettség kapcsolatáról a várakozásunknak megfelelően elmondható, hogy a magasabb foglalkozási csoportba tartozók iskolai végzettsége is magasabb, mint az alacsonyabb foglalkozásúaké (2.5. ábra).

2.5. ábra
Iskolai végzettség a foglalkozási csoport szerint, 2018 (%)

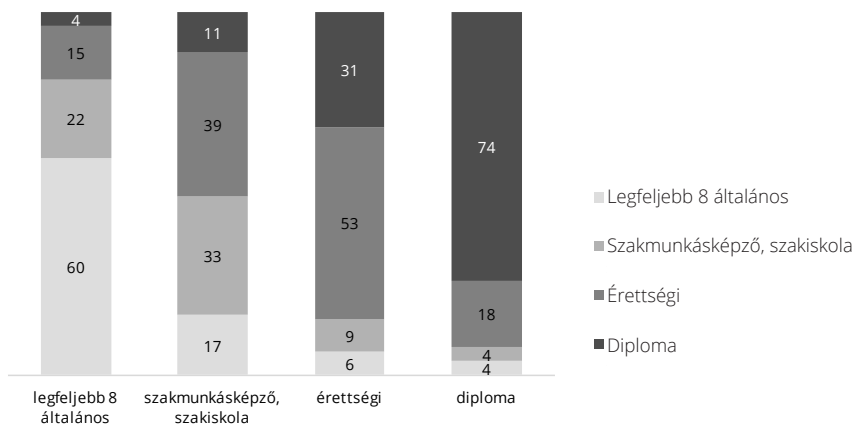

A származás és az iskolai végzettség közötti összefüggést az apa iskolai végzettsége és az apa foglalkozási csoportja alapján is vizsgáljuk.

Az apa iskolai végzettsége a saját iskolai végzettség szempontjából a legmagasabb és a legalacsonyabb iskolai végzettségűek körében a legmeghatározóbb: a diplomás apák gyerekeinek 74%-a szintén diplomás, és a legfeljebb 8 általánost végzett apák gyerekeinek 60%-a ugyancsak nyolc osztályt végzett. Az érettségizett apák végzettsége is meghatározó. Feltehetően gyermekeiktől elvárják legalább az érettségi megszerzését, hiszen az érettségivel rendelkező apák gyerekeinek 53%-a szintén rendelkezik érettségivel, 31%-uk pedig diplomát is szerzett. A szakmunkásképzőt végzett apák gyerekei jelentenek némi kivételt, hiszen közülük 39% érettségit szerzett, ennél kevesebb (33%), aki az apájához hasonlóan szakmunkás végzettséggel rendelkezik (2.6. ábra).

Szintén igazolja a származás iskolai végzettségre való befolyását, ha az apa foglalkozási csoportját vesszük figyelembe. A leginkább itt is a magas és az alacsony foglalkozási státusz a meghatározó. A magas szintű vezetők és értelmi-

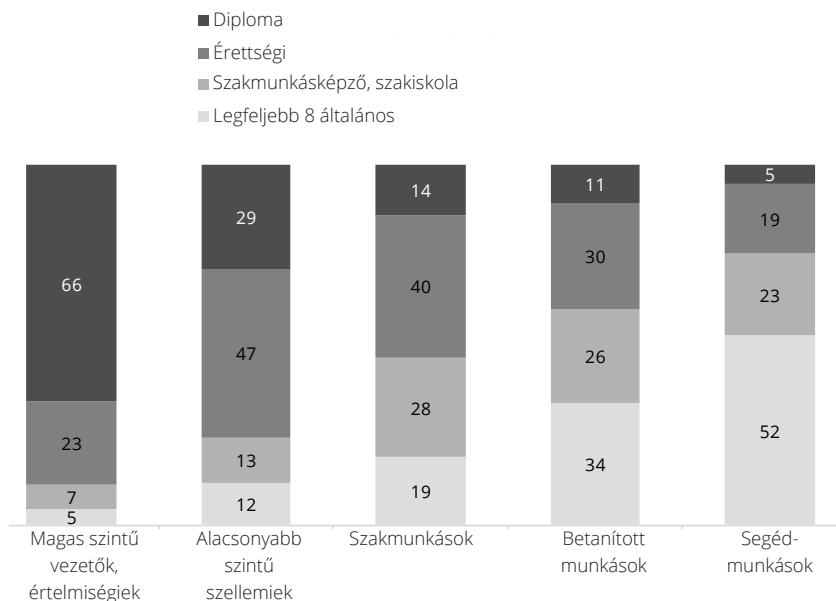
2.6. ábra
Iskolai végzettség az apa iskolai végzettsége szerint, 2018 (%)

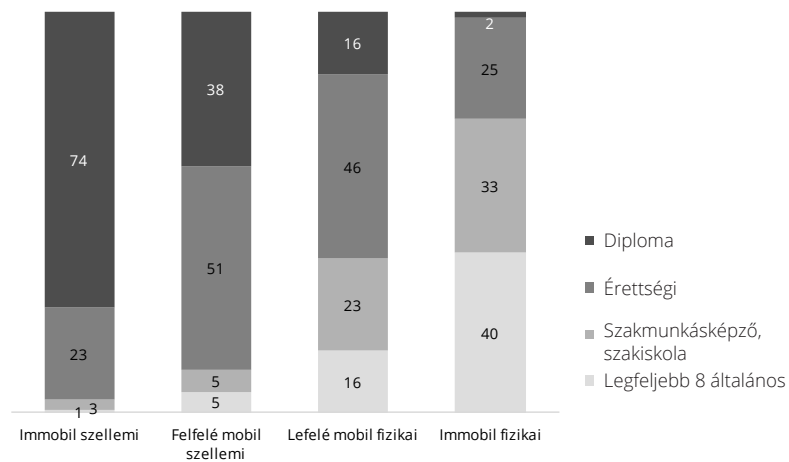
ségiek gyermekeinek a 66%-a szerzett diplomát, ezzel szemben a segédmunkás apák gyermekeinek több mint fele csak a 8 általánost fejezte be (2.7. ábra).

A foglalkozási mobilitás és az iskolai végzettség összefüggése kapcsán megállapítható, hogy a munkásszármazású szellemi foglalkozásúak, illetve a szellemi származású fizikai munkások körében is az érettségizettek aránya a legnagyobb: mindegyik csoportban a megkérdezettek kb. fele tartozik ide. Ebből következtethetünk az érettségi meghatározó presztízsére is, azaz a munkásszármazásúak az érettségi megszerzésével érhetnek el magasabb foglalkozási státuszt, ugyanakkor a szellemi származásúaktól elvárják, hogy legalább szerezzenek érettségit akkor is, ha később fizikai munkát végeznek. Ezt a megállapítást támasztja alá az apák foglalkozási csoportjának és iskolai végzettségének összefüggése is: a segédmunkás, a betanított munkás és a szakmunkás apák körében is alacsony (3%–18,7%) az érettségizettek aránya. A származás kapcsán tett megállapítások fényében nem meglepő, hogy szellemi foglalkozású immobílok kb. háromnegyede rendelkezik diplomával. Ezzel szemben az immobíli fizikai foglalkozásúak körében kiegyenlítettebb az iskolai végzettségek megoszlása, bár 40%-uk legfeljebb 8 általánossal rendelkezik (2.8. ábra).

2.7. ábra
Iskolai végzettség az apa foglalkozási csoportja szerint, 2018 (%)

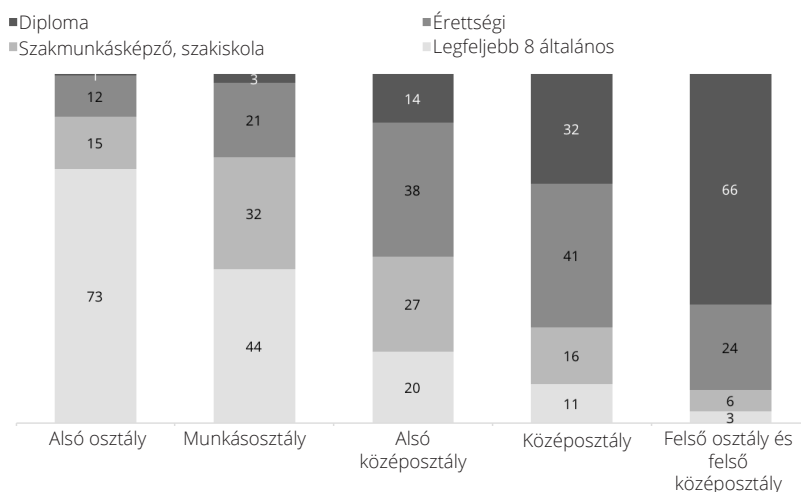

2.8. ábra
Iskolai végzettség a foglalkozási mobilitás szerint, 2018 (%)

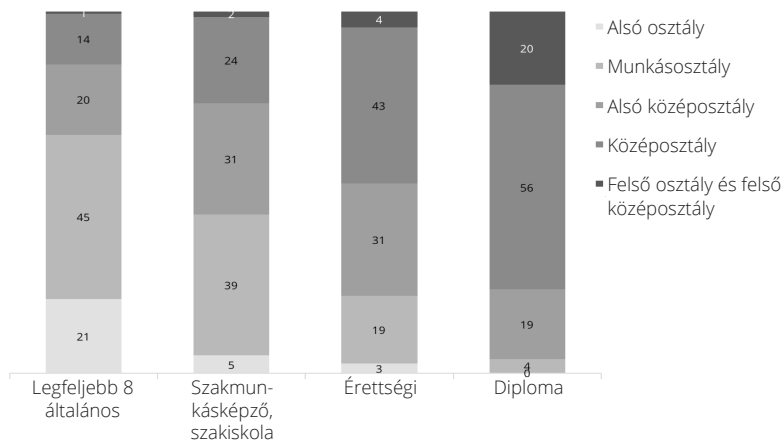
A szubjektív osztályhelyzet és az iskolai végzettség közötti összefüggést vizsgálva kevésbé meglepő, hogy a magukat alsó osztályba sorolók között 73% a legfeljebb 8 általánost végzettek aránya, illetve a magukat felső közép és felső osztályokba sorolók körében 66% a diplomások aránya. A magukat munkásosztályba sorolók között is a legfeljebb 8 általánost végzettek jelennek meg a legnagyobb arányban, míg az alsó középosztály és a középosztály esetén az érettségizettek dominálnak (2.9. ábra).

2.9. ábra
Iskolai végzettség a szubjektív osztályhelyzet szerint, 2018 (%)

Az összefüggést fordítva vizsgálva látható, hogy az érettségizettek és a diplomások is legnagyobb arányban a középosztályba sorolják magukat. Csupán a diplomások 20%-a gondolja úgy, hogy a felső középosztályba vagy a felső osztályba tartozik. Az ennél alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezők egyik csoportjában sem éri el az 5%-ot a magukat felső osztályba sorolók aránya. A szakmunkás végzettségűek és a legfeljebb 8 általánost végzettek inkább a munkásosztályba sorolják magukat (2.10. ábra).

2.10. ábra
Szubjektív osztályhelyzet az iskolai végzettség szerint, 2018 (%)

2.2. A tanulás értéke

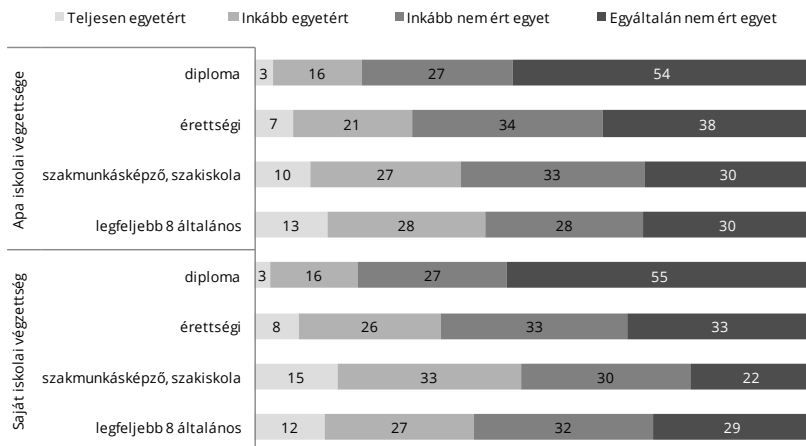
A következőkben azt vizsgáljuk, hogy a különböző társadalmi csoportok milyen értéket tulajdonítanak a tanulásnak. A tanulás értékének mérésére két egymással ellentétes állítás került megfogalmazásra, ahol a válaszadóknak el kellett dönteniük, hogy teljesen egyetértenek, inkább egyet értenek, inkább nem értenek egyet, vagy egyáltalán nem értenek egyet velük. A két állítás a következő volt: „*Nem érdemes továbbtanulni, hiszen manapság egy jó szakmával többet lehet keresni.*” „*Diploma nélkül nem lehet boldogulni a világban.*”

Mindegyik állítás esetében igaz, hogy a válaszadók egyáltalán nem vagy inkább nem értettek egyet az adott állítással. A „*nem érdemes tovább tanulni...*” állítás esetében a diplomások között volt a legnagyobb az egyet nem értők aránya. Ebben a csoportban a válaszadók több mint a fele egyáltalán nem értett egyet ezzel az állítással. Ez az arány érvényes a diplomás apák gyermekei esetében is. A legnagyobb arányban a szakmunkás végzettségűek értettek egyet ezzel az állítással (2.11. ábra). A „*diploma nélkül nem lehet boldogulni...*” állítás esetében is

inkább az egyet nem értés volt a jellemző. Kivétel ez alól a diplomások csoportja, akik inkább, vagy teljesen egyetértettek ezzel az állítással (2.12. ábra).

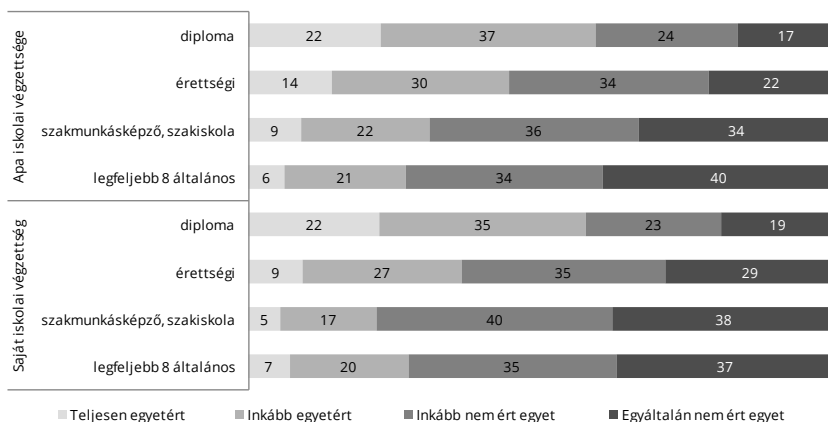
2.11. ábra

A „Nem érdemes továbbtanulni, hiszen manapság egy jó szakmával többet lehet keresni” állítással kapcsolatos attitűdök a saját és az apa iskolai végzettsége szerint, 2018 (%)

2.12. ábra

A „Diploma nélkül nem lehet boldogulni a világban.” állítással kapcsolatos attitűdök a saját és az apa iskolai végzettsége szerint, 2018 (%)

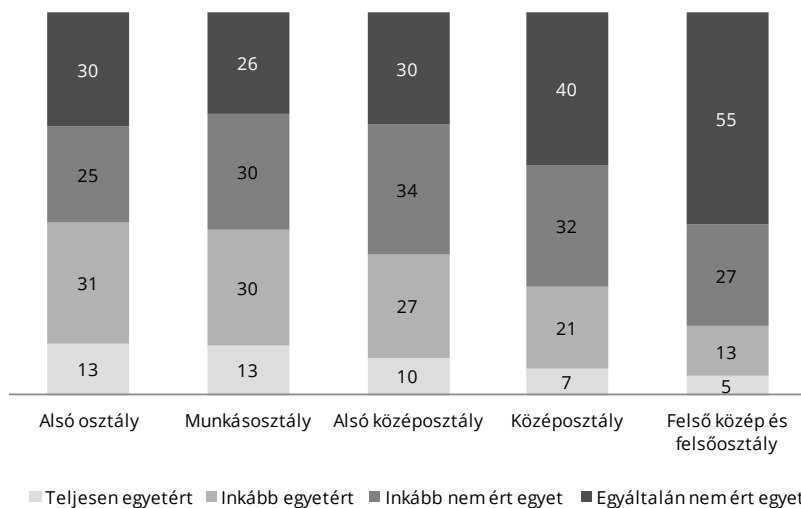

Ahogy a korábbiakban láttuk, aki kedvezőbb foglalkozási csoportba tartozik, annak jellemzően az iskolai végzettsége is magasabb. A tanulás értékével kapcsolatos vélekedések hasonlóan alakul a foglalkozási csoportok hierarchiájában, mint ahogy az iskolai végzettség esetén láttuk. (Például a magas szintű vezetők, értelmiségiek csoportjában nagyon hasonló a tanulás értékéről való vélekedésnek a megoszlása, mint a diplomások csoportjában.)

A szubjektív osztályhelyzet és a tanulás értékéről való vélekedés eltér amennyiben az egyes csoportokat hasonlítjuk össze aszerint, hogy mit gondolnak az egyik, illetve a másik állításról. Míg a magukat a felső közép és felsőosztályba sorolók inkább nem, vagy egyáltalán nem értenek egyet azzal az állítással, hogy „nem érdemes tovább tanulni...”, addig 43%-uk azzal sem ért egyet, hogy diploma nélkül ne lehetne boldogulni az életben. A magukat alsó osztályba sorolók inkább nem, vagy egyáltalán nem értenek egyet azzal, hogy diploma nélkül ne lehetne boldogulni az életben, ugyanakkor 55%-uk azzal sem ért egyet, hogy nem érdemes továbbtanulni (2.13 és 2.14. ábra).

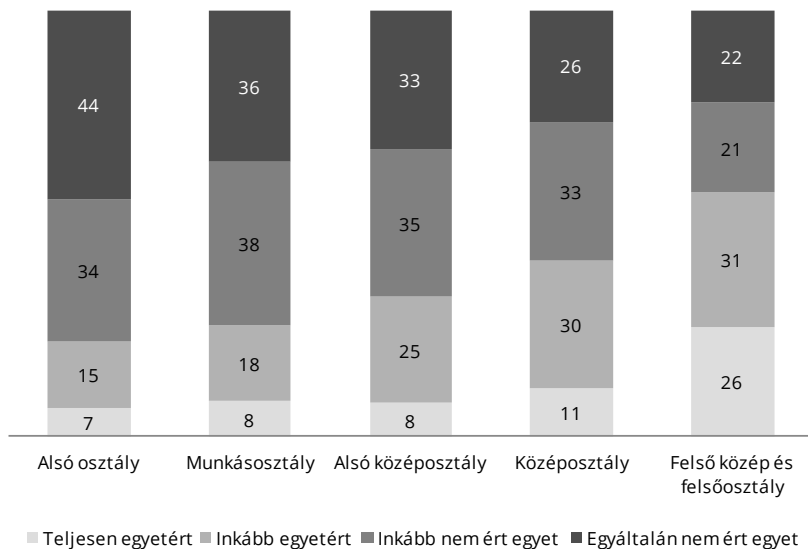
2.13. ábra

A „Nem érdemes továbbtanulni, hiszen manapság egy jó szakmával többet lehet keresni.” kapcsolatos attitűdök a szubjektív osztályhelyzet szerint, 2018 (%)

2.14. ábra

A „Diploma nélkül nem lehet boldogulni a világban.” állítással kapcsolatos attitűdök a szubjektív osztályhelyzet szerint, 2018 (%)

Ahogy a fejezet elején kiemeltük, a mobilitás vizsgálatának elengedhetetlen része kell, hogy legyen az iskolai végzettség vizsgálata is, hiszen az egyéni életpályán az intézményes oktatási rendszer a szülő és a leszármazott foglalkozási csoportja közé ékelődik. A jelen elemzésben eredményei megerősítik, hogy a származás az iskolai végzettséget is meghatározza, amiből pedig a szülőéhez hasonló foglalkozási státusz megszerzése következik. Az adatok alapján megállapítható, hogy az apa iskolai végzettsége és az ezzel szorosan összefüggő foglalkozási csoportja meghatározza, hogy gyermeke milyen iskolai végzettséget szerez, különösen igaz ez a legfeljebb 8 általánost végzettek, vagy a segédmunkások, illetve a magas szintű vezetők és értelmiségiek, vagy diplomások körében.

3. Anyagi helyzet

Ebben a fejezetben arra keressük a választ, hogy a társadalom különböző csoportjainak az anyagi helyzete miként jellemezhető, illetve ez miként függ össze a származási társadalmi pozíciójukkal. A következőkben először a különböző társadalmi csoportok jövedelmi helyzetével foglalkozunk, majd pedig az anyagi depriváció kérdését tárgyaljuk, végül pedig azt vizsgáljuk, hogy az egyének szubjektíve miként ítélik meg a saját anyagi helyzetüket.

3.1. Jövedelem

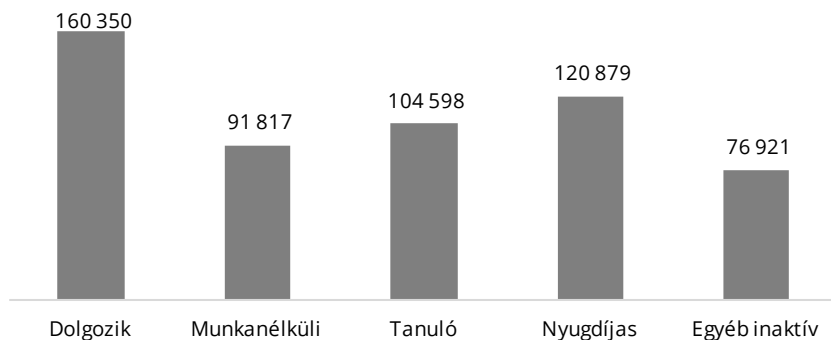
A kérdéses időpontjában a kérdezettek háztartásának az egy főre jutó havi nettó összjövedelme átlagosan 144 160 forint volt. Budapesten a legmagasabb (178 460 forint), míg a községekben a legalacsonyabb (128 816 forint) az egy főre jutó jövedelem. A jövedelmi ötödök átlagos jövedelme között hatalmas eltérések figyelhetők meg. A felső, leggazdagabb ötödbe tartozók átlagos egy főre jutó jövedelme (276 178 forint) négy és félszer magasabb, mint a legalsó, legszegényebb ötödbe tartozóké (61 369 forint).

Életkor szerint 60 év alatt statisztikai értelemben nincsenek jelentős különbségek az egy főre jutó jövedelem szerint (142 000 és 156 000 forint között ingadozik), de 60 év felett csökkenő tendencia figyelhető meg: a 60-69 évesek között 138 570 forint, míg a 70 év felettek között 116 216 forint. A férfi válaszadók háztartásában az átlagos egy főre jutó jövedelem 20 000 forinttal magasabb, mint a női válaszadók esetében. Ez a különbség az egyedülálló férfiak és nők és az özvegy vagy elvált férfiak és nők egy főre jutó jövedelme közti eltérésből adódik, így közvetetten rávilágít a nők jövedelmi hátrányára.

A kérdezett munkaerő-piaci státusa – nem meglepő módon – erős kapcsolatban áll a háztartás egy főre jutó jövedelmével. A munkanélküliek egy főre jutó jövedelme az átlagos egy főre jutó jövedelemnek mindössze a 63 százaléka. A legmagasabb egy főre jutó jövedelemről az aktívan számoltak be. A

nyugdíjas kérdezettek háztartásában az egy főre jutó jövedelem az országos átlaghoz közeli, attól csak mintegy húszezer forinttal marad el (3.1. ábra).

3.1. ábra
A háztartás egy főre jutó jövedelme a kérdezett munkaerő-piaci státusza szerint, 2018 (forint)

A munkaerő-piaci aktivitás mellett nem meglepőek a foglalkozási pozíció szerinti jövedelemkülönbségek sem (3.2. ábra). A magas szintű vezetők, értelmiségiek háztartásában az egy főre jutó jövedelem (211 684 forint) közel kétszerese, az alacsony szintű szellemiek háztartásában pedig több mint a másfélszerese (170 586 forint) a segédmunkások háztartásának egy főre jutó jövedelmének (110 188 forint).

Figyelemreméltó, hogy az apa foglalkozási pozíciója szerinti jövedelemátlagok gyakorlatilag megegyeznek a saját foglalkozási pozíció szerinti jövedelemátlagokkal, azaz az apa társadalmi státusza és a kérdezettek háztartásának egy főre jutó jövedelme között erős összefüggés van, ami a társadalmi státusz nagyfokú állandóságára és az átörökítésére utal.

Az iskolai végzettség szerinti különbségek hasonló mértékűek. A diplomások háztartásában az egy főre jutó jövedelem (220 600 forint) több mint kétszeresen meghaladja az alapfokú végzettségűek háztartásának egy főre jutó jövedelmét (107 166 forint), ami a magasabb iskolai végzettség forintban is kifejeződő hasznára utal. Az apák végzettsége szerint vizsgálva a kérdést, a fog-

lalkozási pozícióhoz hasonlóan a saját iskola végzettség szerinti különbségekkel azonos eltéréseket találunk, ami alátámasztja a társadalmi státusz tovább örökítésének jelentőségét.

3.2. ábra

A háztartás egy főre jutó jövedelme a kérdezett és az apja foglalkozása szerint, 2018 (forint)

A társadalmi mobilitás, származás szerinti különbségek arra utalnak, hogy a mobilitási csoportok között jelentős társadalmi státuszbeli különbségek vannak. A szellemi foglalkozásúakon belül azoknak van a legmagasabb átlagos egy főre jutó jövedelme, akiknek az apja is szellemi foglalkozású volt (206 952 forint), míg azok között a szellemi foglalkozásúaknak, akiknek az apja fizikai foglalkozású volt, 182 065 forint az átlagos egy főre jutó jövedelem. A fizikai foglalkozásúak között azoknak, akiknek az apja szellemi foglalkozású volt (felfelé mobilak), magasabb az átlagos egy főre jutó jövedelem (167 410 forint), mint azok között, akiknek az apja is fizikai foglalkozású volt (124 831 forint).

3.2. Anyagi depriváció

A jövedelmi helyzet mellett a társadalmi kirekesztettség további indikátora az anyagi depriváció. Az EUROSTAT módszertana szerint az anyagi depriváció mérésére kilenc elemi indikátort használnak (Eurostat 2013), amelyből négyet mutatunk be:

1. A háztartás nem képes arra, hogy befizesse a lakbért, a lakástörlesztést, a közös költséget, a közüzemi díjat vagy a pénzkölcsön törlesztő részletét.
2. A háztartás nem engedheti meg, hogy évente legalább egy hétre elmenjenek nyaralni.
3. A háztartás nem engedheti meg, hogy legalább minden második nap húst (vagy azzal egyenértékű vegetáriánus ételt) egyenek.
4. A háztartásban anyagi okokból nincs személyautó.

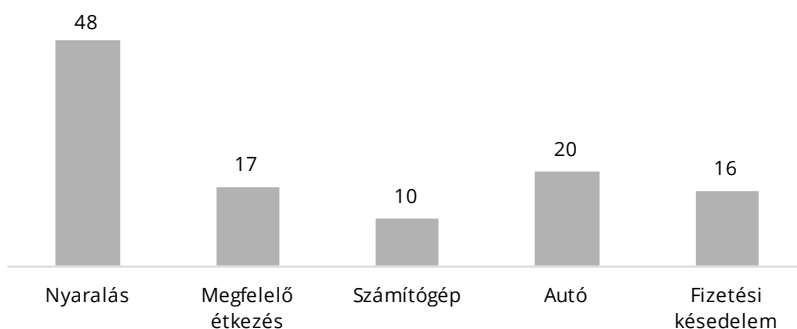
Ezt egészítjük ki egy ötödik indikátorral:

5. A háztartásban anyagi okokból nincs számítógép.

A 3.3. ábra az anyagi deprivációnak kitétek arányát mutatja az öt indikátor szerint. Minden második kérdezett (48%) válaszolta azt, hogy a háztartásukkal nem engedhetik meg maguknak, hogy évente legalább egyszer elmenjenek nyaralni. Ennél alacsonyabb, de még mindig meglehetősen magas azok aránya, akik olyan háztartásban élnek, ahol a megfelelő étkezés problémát jelent (17%), ahol nem engedhetik meg maguknak, hogy személyautójuk legyen (20%), ahol valamilyen fizetési késedelem van (16%), illetve ahol a nem engedhetik meg, hogy számítógépük legyen (10%).

A fiatalabbak körében jellemzően kisebb az anyagi deprivációnak kitétek aránya, mint az idősebbek között. Például miközben az 50 év alattiak között 40–42% nem engedhet meg magának évi egy hét nyaralást, addig az 50–59 évesek között 45%, a 60–69 évesek között 58%, míg a 70 év felettek között 73% ez az arány. Számítógép anyagi okok miatt az 50 év alattiak háztartásainak 6-8%-ából hiányzik, míg az 60–69 évesek között 12%, míg a 70 év felettek között 24% válaszolta ugyanezt. Hasonló háromszoros különbség van a fiatalabbak és az idősebbek között azok arányában, akik nem engedhetik meg

3.3. ábra
Az anyagi depriváció különböző dimenzióinak kitétek aránya, 2018 (%)

maguknak, hogy minden másnap húst egyenek. Egyedül a fizetési késedelem esetében nem találhatóak életkori különbségek.

Családi állapot szerint vizsgálva a kérdést, az egyedülállók és a partnerrel élők között nincsenek érdemi különbségek, azonban az özvegyek és elváltak – a rezsifizetési nehézségek kivételével – minden szempont szerint rosszabb helyzetben vannak az előbbi két csoporthoz képest.

Az anyagi depriváció mértéke a kérdezettek munkaerő-piaci státusa szerint is jelentős különbségeket mutat. Az aktív dolgozók és a tanulók körében minden mutató szerint átlag alatti az anyagi depriváció mértéke, ezzel szemben a munkanélküliek között a különböző mutatók szerint a teljes népességbeli átlag kétszerese-négyszerese az anyagi deprivációnak kitétek aránya. Az átlagnál jellemzően magasabb a nyugdíjasok és az egyéb inaktívak (GYES-en, GYED-en lévő, egyéb eltartottak) deprivációs kitétsége is.

Jövedelmi ötödök szerint hatalmas eltérések láthatóak. Az alsó, legszegényebb ötödben a deprivációs kitétség 4–11-szer nagyobb, mint a felső, leggazdagabb ötödben, de a második ötödhöz képest is 3–5-szöröse az eltérések. Míg például a felső ötödben 18% mondta azt, hogy nem engedheti meg magának, hogy egy évben egyszer nyaralni menjen, addig az alsó ötödben a válaszadók háromnegyede (77%) mondta ezt. Ehhez hasonlóan, míg a felső

ötödben gyakorlatilag mindenkinek van számítógépe, aki akarja (2%-nak nincs azért, mert nem engedheti meg), addig az alsó ötödben minden negyedik válszadó (25%) anyagi okokból nélküli a számítógépet.

A kérdezettek foglalkozási pozíciója szerint – a jövedelmi helyzetükhöz hasonlóan – nagyok a különbségek az anyagi depriváció valószínűségében (3.1. táblázat). Míg a magas szintű vezetők, értelmiségiek között legfeljebb azok fordulnak elő jelentősebb arányban, akik nem engedhetik meg maguknak az évi egy nyaralást (14%), addig a segéd munkások között minden indikátor szerint legalább a kérdezettek negyede van kitéve az anyagi deprivációnak. Például a megfelelő étkezésben hiányt szenvedők aránya 35%, de az évi legalább egy nyaralást nélkülözők aránya már 77%.

3.1. táblázat

Az anyagi depriváció különböző dimenzióinak kitétek aránya a kérdezett és az apja foglalkozása szerint, 2018 (%)

		Nyaralás	Megfelelő étkezés	Számítógép	Autó	Fizetési késedelem
Saját foglalkozási csoport	Magas szintű vezetők, értelmiségiek	14	3	1	7	4
	Alacsonyabb szintű szellemiek	30	9	4	12	8
	Szakmunkások	49	13	8	16	14
	Betanított munkások	68	25	14	30	23
	Segéd munkások	77	35	24	37	32
Apa foglalkozási csoportja	Magas szintű vezetők, értelmiségiek	16	5	2	7	5
	Alacsonyabb szintű szellemiek	37	9	4	13	15
	Szakmunkások	44	12	5	15	15
	Betanított munkások	52	17	10	21	13
	Segéd munkások	69	31	22	33	24

Az apa foglalkozási pozíciója szerint a mintázatok teljes mértékben, a szám szerű különbségek rendkívül hasonló módon ismétlődnek, ami az előző, és a

későbbi hasonló eredményekkel együtt újabb oldalról világítja meg a társadalmi mobilitás alacsony szintjét.

Az iskolai végzettség szerinti különbségek szintén jelentősek és a foglalkozási pozícióhoz hasonlóan nagyok (3.2. táblázat). Míg például a diplomásoknak csupán 3%-a válaszolta azt, hogy nem engedheti meg magának, hogy minden másnap egyen húst, addig az alapfokú végzettségűek harmada nélküli a megfelelő étkezést. A fizetési késedelem szintén közel tízszer gyakoribb az alapfokú végzettségűek között, mint a diplomásoknál, az autó hiánya pedig ötször gyakrabban fordul elő. Az apa iskolai végzettsége szerint ebben az esetben is ismétlődnek a saját iskolai végzettség esetében megfigyelt különbségek.

3.2. táblázat

Az anyagi depriváció különböző dimenzióinak kitettek aránya a kérdezett és az apa iskolai végzettsége szerint, 2018 (%)

		Nyaralás	Megfelelő étkezés	Számítógép	Autó	Fizetési késedelem
Apa iskolai végzettsége	Legfeljebb 8 általános	75	32	21	35	28
	Szaktanácsadó, szakiskola	54	15	8	19	15
	Érettségi	37	11	5	14	13
	Diploma	15	3	1	7	3
Saját iskolai végzettség	Legfeljebb 8 általános	72	30	21	33	26
	Szaktanácsadó, szakiskola	44	12	5	15	13
	Érettségi	27	9	4	10	12
	Diploma	14	2	2	8	3

A kérdezett foglalkozási csoportját és a társadalmi mobilitás irányát együtt figyelembe véve – a jövedelmi különbségeknél látottakhoz hasonlóan – arra a következtetésre juthatunk, hogy a származás erősen összefügg a társadalmi státusszal, és az anyagi deprivációnak való kitettség nem a társadalmi mobilitással, hanem a társadalmi státusszal függ össze. A 3.3. táblázatban

az láthatjuk, hogy az immobil szellemi foglalkozásúak mind az öt szempont szerint a legkisebb arányban vannak kitéve az anyagi deprivációnak. Mind az öt dimenzióra igaz, hogy az immobil fizikai foglalkozásúak (akiknek az apja is fizikai foglalkozású volt) felé haladva nő az anyagi deprivációnak való kitettség valószínűsége. Úgy tűnik tehát, hogy a saját foglalkozási csoport és az apa foglalkozási csoportja együttesen határozza meg a társadalmi státuszt, mivel azonos foglalkozási csoporton belül azok vannak jobb helyzetben, akiknek az apja szellemi foglalkozású volt.

3.3. táblázat

Az anyagi depriváció különböző dimenzióinak kitétek aránya foglalkozási csoport és származás szerint, 2018 (%)

	Nyarálás	Megfelelő étkezés	Számító-gép	Autó	Fizetési késedelem
Immobil szellemi	16	2	1	6	4
Felfelé mobil szellemi	26	8	3	10	7
Lefelé mobil fizikai	42	13	5	16	19
Immobil fizikai	62	22	14	25	21

3.3. Szubjektív anyagi helyzet

A jövedelmi helyzet és az anyagi depriváció mellett azt is vizsgáltuk, hogy a kérdezettek miként vélekednek saját anyagi körülményeikről. A kérdés a következőképpen hangzott: „Véleménye szerint, hogyan tudja fedezni az Ön háztartása a szokásos kiadásokat?”. A válaszlehetőségként hat kategória volt megadva, amiből a felső kettőt az elemzés során alacsony elemszámok miatt összevontuk.

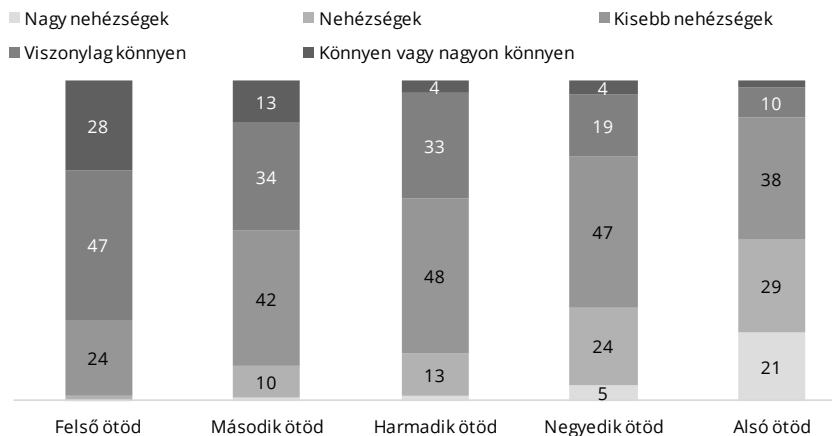
A válaszadók háztartásainak többségében nehézséget okoz a szokásos kiadások fedezése: 5%-nál nagy nehézséget, 14%-nál nehézséget, 39%-nál kisebb nehézséget. Mindössze 12% válaszolta azt, hogy a szokásos kiadások fedezése könnyen vagy nagyon könnyen történik, míg 31% szerint viszonylag könnyen.

A demográfiai háttérváltozók mentén vizsgálva a kérdést azt látjuk, hogy a fiatalabbak (18-39 évesek) az átlagosnál kevésbé problémásnak értékelik a háztartásuk helyzetét: 48-49%-uk viszonylag könnyen vagy könnyen fedezi a kiadásokat. A 60 év felettiak között viszont az átlagosnál többen vannak, akik valamilyen nehézségekről számolnak be.

A kérdezettek munkaerő-piaci státusa nem csak a jövedelmük mértékével és a depriváltságukkal, de az anyagi helyzetük szubjektív értékelésével is összefügg. Az aktívan dolgozók némileg jobbnak értékelik az anyagi helyzetüket az átlagosnál. Ezzel szemben a munkanélküliek közül alig néhány százalékyian számoltak be arról, hogy valamilyen szintű nehézség nélkül tudják fedezni a kiadásaikat. Az átlagosnál nagyobb nehézségeket érzékelnek az egyéb inaktívak (a GYES-en, GYED-en lévők, egyéb eltartottak), ami minden bizonnyal a korábbihoz képest alacsonyabb jövedelmükkel függ össze, valamint a nyugdíjasok is. A tanulók érzékelik a legjobbnak az anyagi helyzetüket, amit (részben) az is magyarázhat, hogy közöttük kisebb arányban vannak a háztartás gazdálkodásáért felelős vagy arról részletes információval rendelkező személyek.

Jövedelmi ötödök szerint – a várható módon – minden más szempontnál nagyobb különbséget találunk (3.4. ábra). A felső, legmagasabb egy főre jutó jövedelemmel rendelkező ötödbe tartozók 28%-a könnyen vagy nagyon könnyen, további 47%-a pedig viszonylag könnyen fedezi a kiadásokat, azaz összességében az ide tartozók háromnegyede nem szembesül anyagi nehézséggel a mindennapok során. Ezzel szemben a második ötödben már csak 47%, a harmadik, középső ötödben pedig 37% ez az arány. Az alsó, legszegényebb ötödben csupán 12% tartozik ebbe a körbe, de közülük is szinte mindenki a kiadásokat viszonylag könnyen fedező csoportba tartozik. Az alsó ötödben tehát 88% valamilyen mértékű, legalább kisebb nehézséggel küzd a mindennapos kiadások fedezésénél, sőt a kérdezettek fele kifejezetten nagy nehézségekkel vagy nehézségekkel szembesül. A felső négy ötödben ugyanakkor nagyon kicsi azok aránya, akik nagy nehézségekről számoltak be.

3.4. ábra
A szokásos háztartási kiadások fedezésének képessége jövedelmi ötödök szerint, 2018 (%)

A foglalkozási pozíció szerinti különbségek szintén összefüggenek a háztartás anyagi helyzetének értékelésével (3.5. ábra). A magas szintű vezetők, értelmiségiek közel háromnegyede (74%), az alacsonyabb szintű szellemi foglalkozásúak fele (51%), a szakmunkások közel fele (45%) nem szembesül nehézségekkel a szokásos háztartási kiadások fedezésékor. Ezzel szemben a segédmunkások 83%-a, a betanított munkások 73%-a legalább kisebb nehézségekkel néz szembe a mindennapos kiadások esetében.

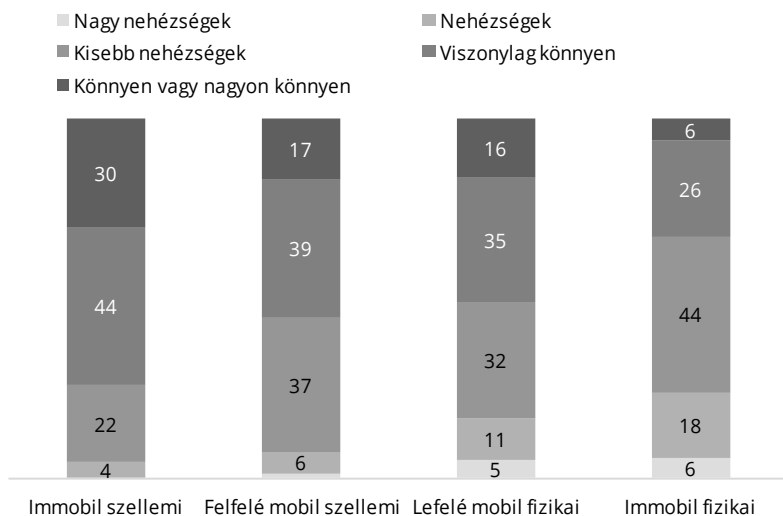
Az apa foglalkozási pozíciója szerint azonos mintázatot látunk. A különbségek – bár valamivel kisebbek – de ebben az esetben is jelentősek. Azoknak, akiknek az apja magas szintű vezető, értelmiségi volt, 75%-a nehézségek nélkül fedezi a kiadásokat. Ugyanez az arány az alacsonyabb szintű szellemi foglalkozású apák gyerekeinél 54%, míg a szakmunkás apák gyerekeinél 44%, míg a segédmunkás apák gyerekeinél 26%.

3.5. ábra
A szokásos háztartási kiadások fedezésének képessége a kérdezett és az apja foglalkozása szerint, 2018 (%)

Foglalkozási csoport és származás, azaz a társadalmi mobilitás szerint vizsgálva a szubjektív anyagi helyzetet, a többi indikátornál is látott mintázat rajzolódik ki (3.6. ábra). Az immobil szellemi foglalkozásúak között elhanyagolható a kiadásokat nehézségekkel vagy nagy nehézségekkel fedezni képesek aránya (4%). Ez az arány az immobil fizikai foglalkozásúak felé haladva fokozatosan nő, és ebben a csoportban eléri a 24%-ot. Ugyanilyen módon, az immobil szellemiek között megfigyelt 22%-ról az immobil fizikaiak felé haladva 44%-ra nő a kiadásait kisebb nehézségekkel fedezők aránya. Ezzel ellentétesen ugyan ebben az irányban csökken a kiadásokat viszonylag könnyen vagy könnyen fedezők aránya.

3.6. ábra
A szokásos háztartási kiadások fedezésének képessége foglalkozási csoport és származás szerint, 2018 (%)

Az anyagi körülmények és a jövedelmi helyzet tekintetében tehát igen jelentős a megfigyelt társadalmi-gazdasági különbségek. A kérdezettek háztartásának egy főre jutó jövedelme Budapesten a legmagasabb, míg a községekben a legalacsonyabb, a budapesti érték nagyjából 70%-a. A jövedelmi ötödök átlagos jövedelme között hatalmasak az eltérések. A felső, leggazdagabb ötödbe tartozók átlagos egy főre jutó jövedelme négy és félszer magasabb, mint a legalsó, legszegényebb ötödbe tartozóké. A foglalkozási pozíció szerinti jövedelmekülönbségek is igen jelentősök. A magas szintű vezetők, értelmiségiek háztartásában az egy főre jutó jövedelem közel kétszerese, az alacsony szintű szellemiek háztartásában pedig több mint a másfélszerese a segédmunkások háztartásának egy főre jutó jövedelmének. Az apa foglalkozási pozíciója szerinti jövedelemátlagok gyakorlatilag megegyeznek a saját foglalkozási pozíció szerinti jövedelemátlagokkal, ami a társadalmi státusz nagyfokú állandóságára és az átörökítésére utal. Az iskolai végzettség szerinti különbségek hasonló mértékűek.

Az anyagi depriváció öt indikátorának való kitétség a fiatalabbak körében kisebb, mint az idősebbek között. Az aktív dolgozók és a tanulók körében átlag alatti az anyagi depriváció mértéke, ezzel szemben a munkanélküliek között a teljes népességbeli átlag kétszerese-négyszerese az anyagi deprivációnak kitétek aránya. Jövedelmi ötödök szerint hatalmas eltérések láthatóak. Az alsó, legszegényebb ötödben a deprivációs kitétség 4-11-szer nagyobb, mint a felső, leggazdagabb ötödben, de a második ötödhöz képest is 3-5-szöröse az eltérések. A kérdezettek foglalkozási pozíciója szerint nagyok a különbségek az anyagi depriváció valószínűségében. Míg a magas szintű vezetők, értelmiségiek között legfeljebb azok fordulnak elő jelentősebb arányban, akik nem engedhetik meg maguknak az évi egy nyaralást (14%), addig a segéd munkások között például a megfelelő étkezésben hiányt szenvedők aránya 35%, de az évi egy nyaralást is nélkülözők aránya már 77%. Az apa foglalkozási pozíciója szerint a mintázatok teljes mértékben, a számszerű különbségek rendkívül hasonló módon ismétlődnek. A kérdezett foglalkozási csoportját és a társadalmi mobilitás irányát együtt figyelembe véve úgy tűnik, hogy az anyagi deprivációnak való kitétség nem a társadalmi mobilitással, hanem a társadalmi státusszal függ össze.

Azt is vizsgáltuk, hogy a kérdezettek miként vélekednek saját anyagi körülményeikről. A fiatalabbak az átlagosnál kevésbé értékelik problémásnak a háztartásuk helyzetét, a 60 év felettek között viszont az átlagosnál többen vannak, akik valamilyen nehézségekről számolnak be. Jövedelmi ötödök szerint minden más szempontonál nagyobb különbséget találunk. A felső, legmagasabb egy főre jutó jövedelemmel rendelkező ötödbe tartozók háromnegyede nem szembesül anyagi nehézséggel a mindennapok során. Ezzel szemben az alsó, legszegényebb ötödben 88% valamilyen mértékű, legalább kisebb nehézséggel küzd a mindennapos kiadások fedezésénél. A foglalkozási pozíció szerinti különbségek szintén jelentősek. A magas szintű vezetők, értelmiségiek közel háromnegyede, az alacsonyabb szintű szellemi foglalkozásúak fele, a szakmunkások közel fele nem szembesül nehézségekkel a szokásos háztartási kiadások fedezésékor. Ezzel szemben a segéd munkások öthatoda, a betanított munkások háromnegyede legalább kisebb nehézségekkel néz szembe a

mindennapos kiadások esetében. Az apa foglalkozási pozíciója szerint azonos mintázatot látunk. A társadalmi mobilitás szerint a többi indikátornál is látott mintázat rajzolódik ki. Az immobil szellemi foglalkozásúak között elhanyagolható a kiadásokat nehézségekkel vagy nagy nehézségekkel fedezni képesek aránya, majd ez az arány az immobil fizikai foglalkozásúak felé haladva fokozatosan nő, és eléri a 24%-ot. Ezzel ellentétesen ugyanebben az irányban csökken a kiadásokat viszonylag könnyen vagy könnyen fedezők aránya.

4. Agrárérintettség, saját célra termelés és az élelmiszerfogyasztás jellegzetességei

A kötetnek ebben a fejezetében áttekintjük, hogy 2018-ban milyen kapcsolata volt a magyar lakosságnak a mezőgazdasággal, mennyire volt elterjedt a saját célra termelés, és mi jellemezte a magyar lakosság élelmiszerfogyasztását.

4.1. Agrárérintettség

Az írás első részében azt vizsgáljuk, hogy a mezőgazdaság milyen szerepet játszik a mai magyar társadalom különböző csoportjaiban. Ezt az agrárérintettség változóval mértük (Kelemen–Kovách 2007: 17). A változónak három értéke van: erősen agrárérintettnek azokat tekintjük, akik a mezőgazdaságból élnek, vagy éltek (azaz a beosztásuk, vagy a munkahelyük ide sorolható), rendelkeznek mezőgazdasági termék értékesítésből bevétellel, vagy több mint 1 hektár földdel. Az enyhén agrárérintettek közé azokat soroltuk, akik termelnek élelmiszert saját fogyasztásra, vagy rendelkeznek 1 hektárnál kevesebb termőfölddel. Azokat, akik egyik fenti kategóriába sem sorolhatók be, nem tekintjük agrárérintettnek.

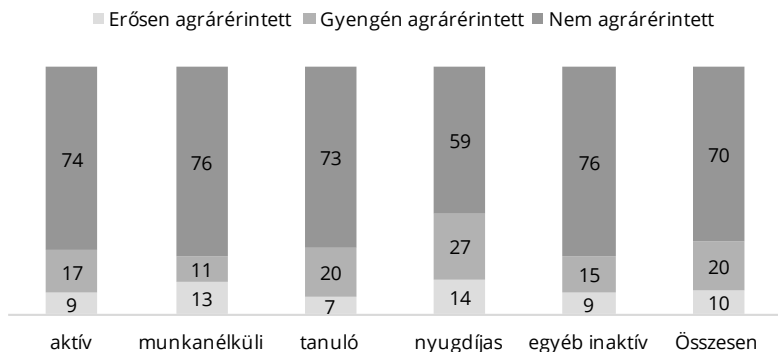
A fenti adatok alapján a következőképpen jellemezhető a magyar lakosság:

4.1. táblázat
A mezőgazdaság szerepe a magyar társadalomban, 2018

	(%)
Mezőgazdasági vállalkozók és munkások aránya	2,2
Mezőgazdasági tevékenységet végző munkáltatónál alkalmazott	5,3
Mezőgazdasági árut termelők aránya	0,9
Szabadidejükben kertészkedők aránya	49,8
Földdel nem rendelkezők aránya	88,0
1 hektár földnél kevesebbel rendelkezők aránya	7,0
1 hektár földnél többel rendelkezők aránya	5,0
Saját fogyasztásra termelők aránya	22,0

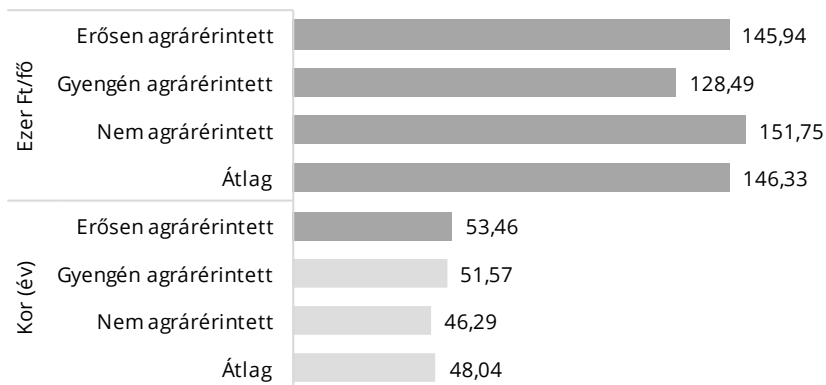
A nyugdíjasok között jelentősen több erősen és gyengén agrárérintett található, míg a többi csoportban kevesebb, mint várható lenne, ha a munkaerő-piaci státusz és az agrárérintettség között nem lenne összefüggés (4.1. ábra).

4.1. ábra
Az agrárérintettség munkaerő-piaci státusz szerint, 2018 (%)

Az agrárérintettség szintén összefügg a korrallal és a háztartásban egy főre eső jövedelemmel, amint ezt a 4.2. ábra is mutatja.

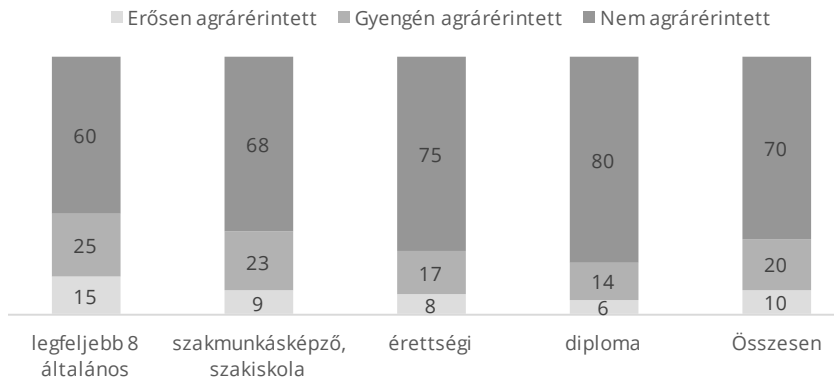
4.2. ábra
A háztartásban egy főre eső jövedelem és az életkor átlaga az egyes agrárérintett csoportokon belül, 2018

4. Agrárérintettség, saját célra termelés és az élelmiszerfogyasztás jellegzetességei

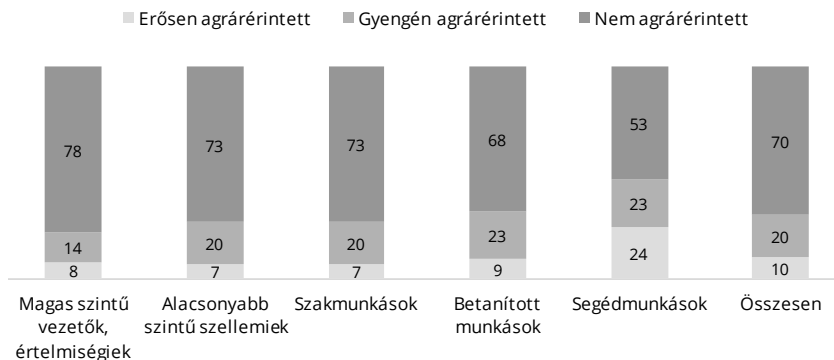
A legalacsonyabb jövedelmi átlagot a gyengén agrárérintettek között találjuk, a legmagasabb jövedelmi átlagot pedig a mezőgazdasághoz semmilyen módon nem kapcsolódók között. Szintén ez utóbbi csoport a legfiatalabb; a legidősebb csoport pedig az erősen agrárérintettek csoportja.

4.3. ábra
Az iskolai végzettség és az agrárérintettség megoszlása, 2018 (%)

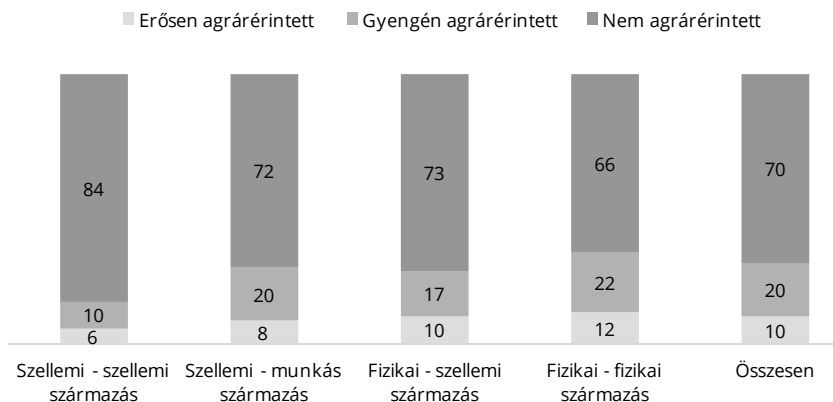
A 4.3. ábráról leolvasható, hogy az agrárérintettség csökken az iskolai végzettség növekedésével, de még a legmagasabb szintű vezetők és szellemiek mintegy ötöde is agrárérintett.

4.4. ábra
A kérdezett foglalkozási csoportja és az agrárérintettség megoszlása, 2018 (%)

A 4.4. ábrán szintén azt látjuk, hogy a vezetők, értelmiségiek, szellemi foglalkozásúak és szakmunkások között alacsonyabb a mezőgazdasághoz bármilyen módon kapcsolódók aránya.

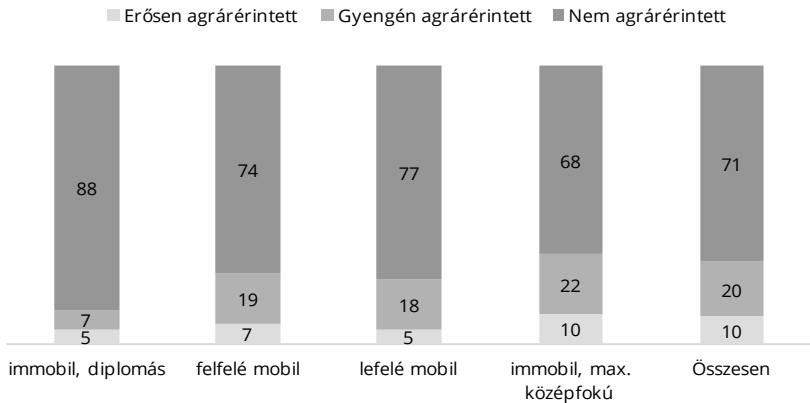
4.5. ábra
A mobilitás és az agrárérintettség megoszlása, 2018 (%)

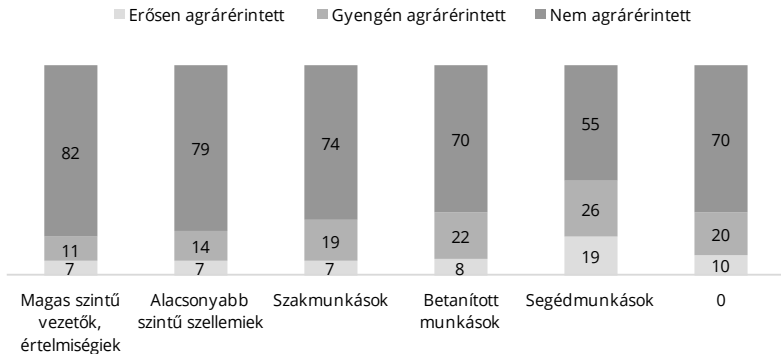
Az agrárérintettség és a mobilitás között szintén van kapcsolat: azt láthatjuk, hogy az immobil fizikai származásúak körében a legjellemzőbb, a mezőgazdasággal meglévő valamilyen kapcsolat, míg a szellemi foglalkozást űzők közül azok kapcsolódnak a mezőgazdasághoz, akiknek a szülei fizikai munkát végeztek. Az agráriummal való kapcsolatot tekintve a felfelé mobil fizikai foglalkozásúak és a lefelé mobil szellemi foglalkozásúak közelebb állnak egymáshoz, mint a szüleikkel azonos foglalkozási csoportba tartozó gyének.

Az iskolai mobilitást vizsgálva az előzőekhez hasonló jelenséget láthatunk: a diplomás szülők diplomás gyermekei körében a legalacsonyabb az agráriumhoz való kapcsolódás aránya, míg ugyanez a mutató a nem mobil középfokú végzettségűek körében a legmagasabb. Az iskolai végzettség szempontjából mobil csoportok között a mezőgazdasághoz való kapcsolat tekintetében csekély a különbség, amint ezt a 4.6 ábra mutatja.

4.6. ábra
Az iskolai mobilitás és az agrárérintettség megoszlása, 2018 (%)

4.7. ábra
Az apa foglalkozási csoportja és az agrárérintettség megoszlása, 2018 (%)

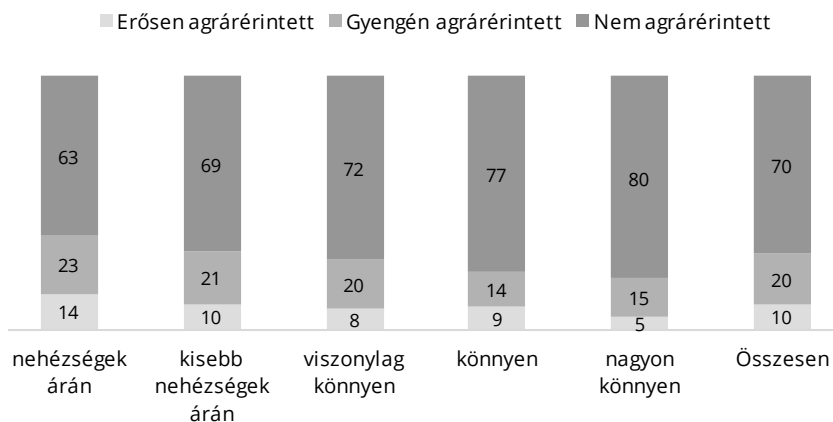

Mivel az agráriumhoz való kapcsolódás összefüggést mutat a mobilitással, ezért érdemes vizsgálni az apa foglalkozási helyzetét és az egyén agrárérintettségét. A mintázat hasonló a korábbiakhoz: a vezető, szellemi, és értelmiségi csoportba tartozó apa esetében kevésbé jellemző a mezőgazdasággal való kapcsolat, mint a többi csoportban.

A 4.8 és a 4.9 ábra azt mutatja, hogy az anyagi depriváció és az anyagi nehézségek szintén összefüggenek azzal, hogy valaki kapcsolódik a mezőgaz-

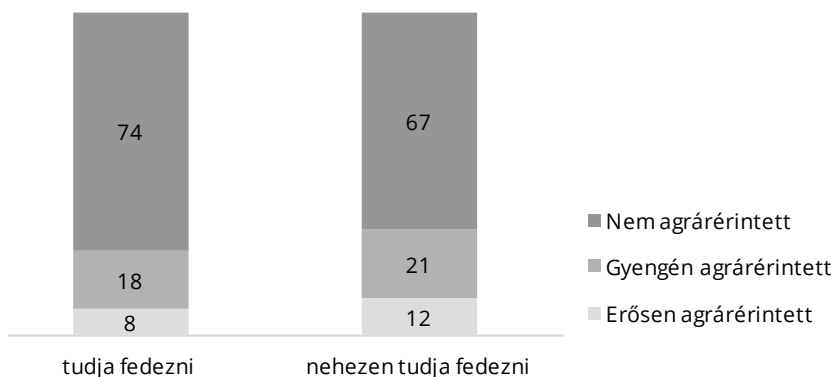
dasághoz. Azok körében, akiknek nehézséget okoz a mindennapi kiadások fedezése, sokkal magasabb a mezőgazdasághoz kapcsolódók aránya

4.8. ábra
Az anyagi depriváció és az agrárérintettség megoszlása, 2018 (%)

A kiadások fedezetéről hasonló mondható el: azok körében, akik számára nehézséget jelent a kiadások fedezete sokkal gyakoribb a mezőgazdasággal meglévő valódi kapcsolat.

4.9. ábra
Agrárérintettség a kiadások fedezésének a különbségei szerint, 2018(%)

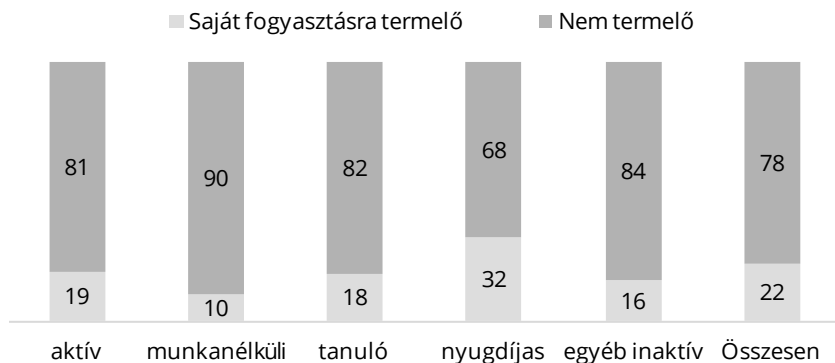
4.2. A saját fogyasztásra termelés

A válaszolók saját fogyasztásra termelését egyetlen kérdéssel mértük; arra voltunk kíváncsiak, hogy akár csekély mértékben is, de termelnek-e bármit, zöldséget, gyümölcsöt, vagy állati terméket saját fogyasztásra a kérdezettek. Összesen 22% válaszolt igennel erre a kérdésre, de további 29% mondta azt, hogy szokott szabadidejében kertészkedni. A 22% nagyobb része nem állít elő jelentős mennyiségű élelmiszert, eladásra pedig kevesebb, mint 1% termel adataink szerint.

A munkaerő-piaci státusz és a saját célra termelés között van összefüggés: nem túl meglepő módon a nyugdíjasok körében magas, majdnem egyharmadot elérő a termelők aránya, a munkanélküliek között pedig nagyon alacsony, alig éri el a 10%-ot.

4.10. ábra

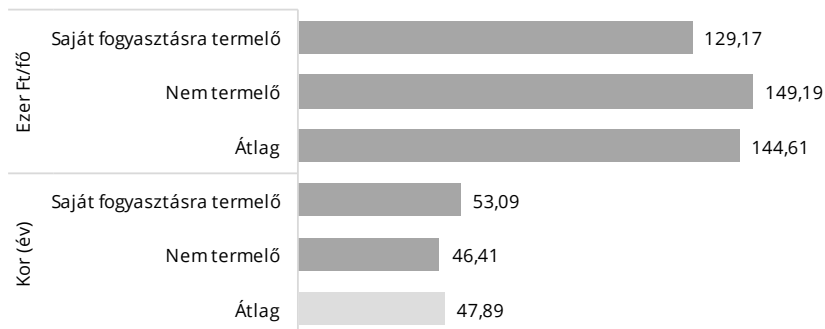
A munkaerőpiaci státusz és a saját fogyasztásra termelés megoszlása, 2018 (%)

Ennek megfelelően a saját célra termelők átlag életkora magasabb, 53 év, szemben a nem termelők 48 éves átlag életkorával. A háztartás egy főre eső nettó jövedelme a nem termelők esetében majdnem eléri a 150 ezer forintot, a saját célra termelőknél ugyanez az érték csak 129 ezer forint.

4.11. ábra

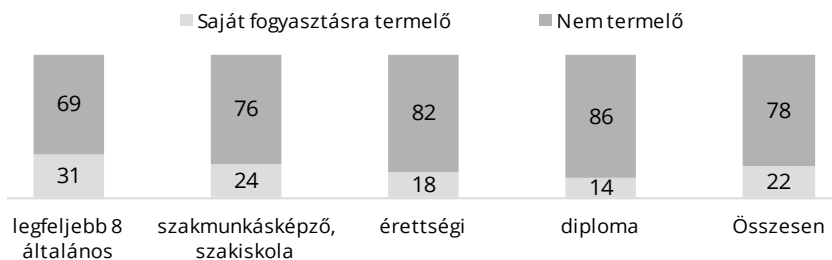
Az egy főre eső háztartási jövedelem és az életkor átlagának különbsége a saját fogyasztásra termelő, illetve nem termelők között, 2018 (%)

Az iskolai végzettség növekedésével szintén összefüggést mutat a saját célra termelés: a diplomások körében a várható átlagnál magasabb a nem termelők aránya, míg a legfeljebb 8 általános végzettséggel rendelkezőknél a termelők aránya haladja meg a várható értéket.

4.12. ábra

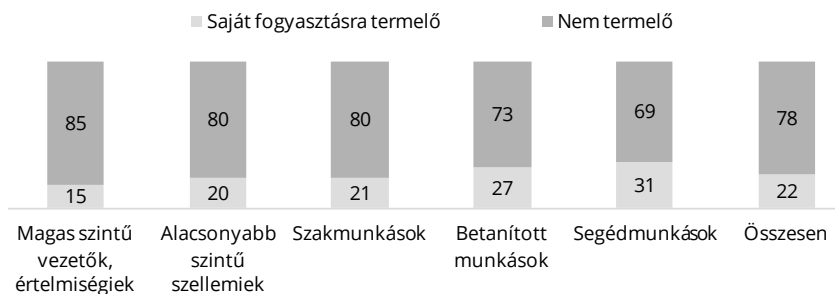
Az iskolai végzettség és a saját fogyasztásra termelés megoszlása, 2018 (%)

A foglalkoztatási csoportok és a saját célra termelés között szintén van kapcsolat: a segéd és betanított munkások között valószínűbb a saját célra termelés, míg a szakmunkások és alacsonyabb szintű szellemiek a népesség átlaga körüli arányban foglalkoznak termeléssel, és a vezető beosztásúak az átlagnál kisebb arányban.

4.13. ábra

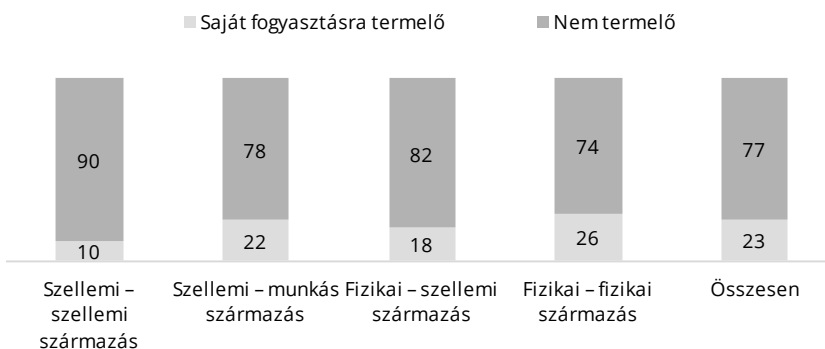
A foglalkozási csoport és a saját fogyasztásra termelés megoszlása, 2018 (%)

A 4.14. ábráról látható, hogy a nem mobil szellemi foglalkozásúak között a leggyakoribb a saját fogyasztásra termelés, míg az immobil szellemiek között a legritkább, alig 10%. A mobilitást mutató csoportok az átlag alatti értéket mutatnak: a felfelé mobilak között valamivel kevésbé gyakori a saját fogyasztásra termelés, mint a lefelé mobil csoportban.

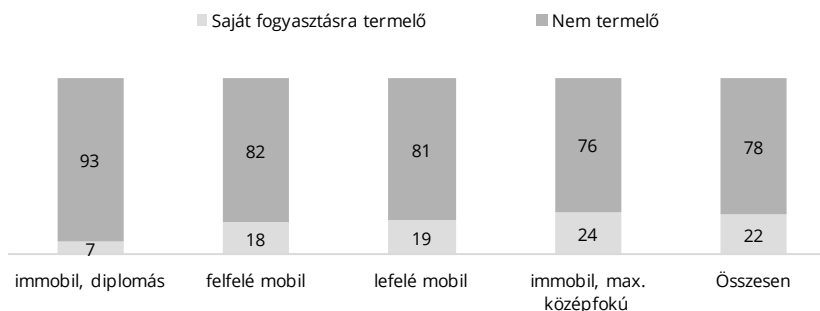
4.14. ábra

A mobilitás és a saját fogyasztásra termelés megoszlása, 2018 (%)

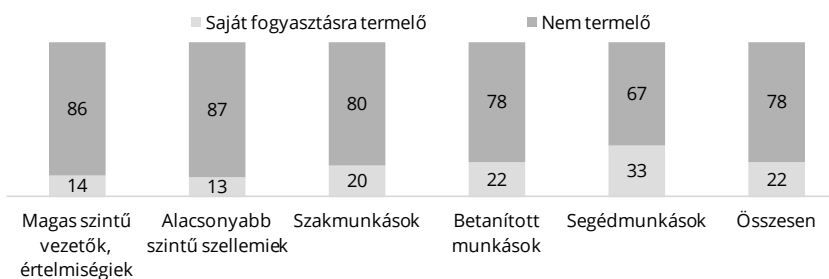
Az iskolai mobilitás és a saját fogyasztásra termelés kapcsolatát vizsgálva a fentiekhez hasonló eredményt kapunk: az immobil diplomások között a termelők aránya 7%, a mobilak között valamivel az átlag alatti a termelők aránya, míg a középfokúnál alacsonyabb végzettségű immobilak között 24% a saját fogyasztásra termelők aránya.

4.15. ábra
Az iskolai mobilitás és a saját fogyasztásra termelés megoszlása

Az apa foglalkozása szintén összefügg azzal, hogy az egyén végez-e saját célra termelést: a segédmunkás származásúak egyharmada termel saját fogyasztásra, a vezetők, értelmiségiek, illetve szellemiek gyermekei csak fele ekora arányban.

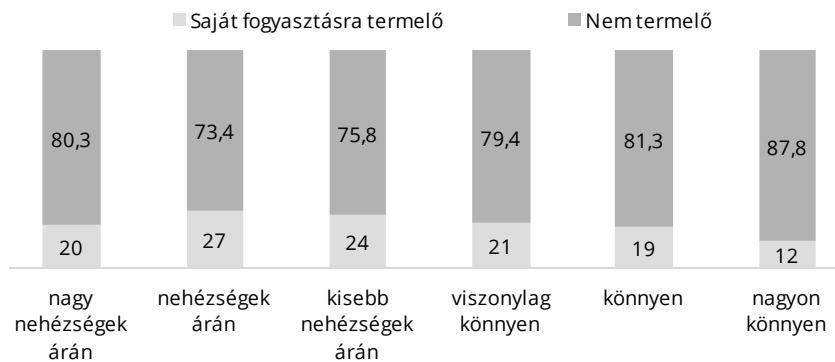
4.16. ábra
Az apa foglalkozási csoportja és a saját fogyasztásra termelés megoszlása, 2018 (%)

Az anyagi helyzet és a saját fogyasztásra termelés között nem meglepő az összefüggés, mivel láthattuk, hogy a termelők átlag jövedelme alacsonyabb, mint a nem termelőké. A saját fogyasztásra termelők 61,8% nehezen tudja fedezni a kiadásait, míg a nem termelők körében ugyanez az arány 55,4%.

4.17. ábra

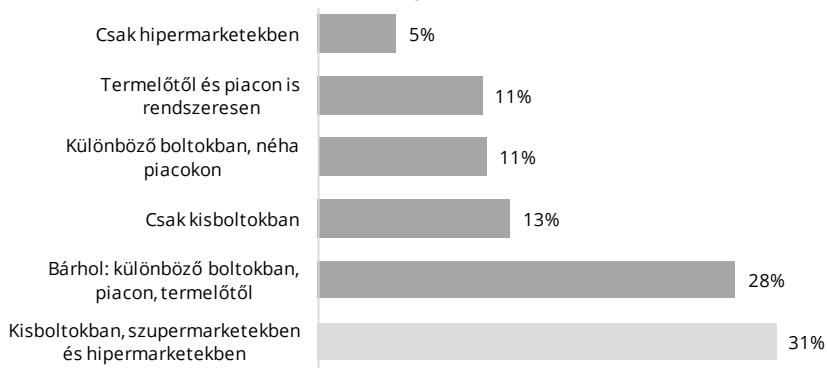
Az anyagi depriváció és a saját fogyasztásra termelés megoszlása, 2018 (%)

4.3. Élelmiszerfogyasztás

A továbbiakban azt vizsgáljuk, hogy mely helyszíneken végzik a bevásárlást a válaszadók. Amint a 4.18-as ábra mutatja a különböző boltok a legnépszerűbb beszerzési források: a válaszolók majdnem 31% nyilatkozott úgy, hogy kisboltokban, szuper és hipermarketekben vásárol rendszeresen, 28,2% a válaszadóknak nem rendelkezik e téren erős preferenciákkal: piacon, Interneten, helyi termelőtől, kisboltokban, szuper és hipermarketekben egyaránt vásároltak az elmúlt 12 hónap során kisebb nagyobb rendszerességgel. Alacsonyabb az aránya azoknak, akik csak egy-egy árúsító helyen végzik a beszerzéseiket: a csak kisboltokban vásárlók aránya 13%, a csak nagyáruházban, hipermarketekben vásárlóké pedig 5,3%. A rendszeresen piacokon és termelőktől közvetlenül, vásárlók aránya 11,1%.

4.18. ábra
A bevásárlás helyszínei, 2018 (%)

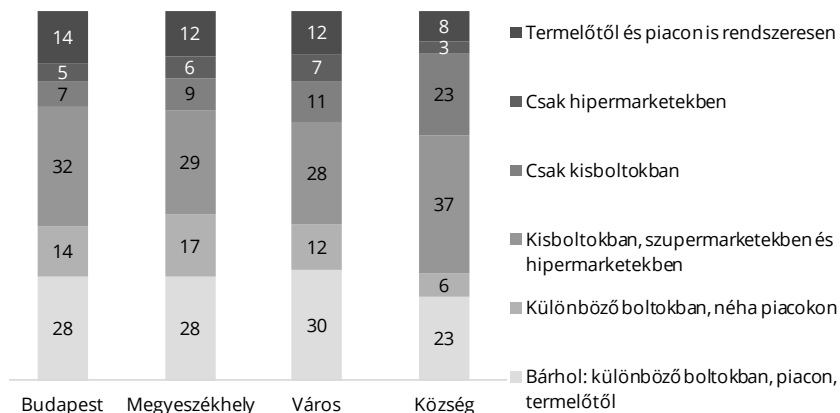

Az élelmiszervásárlás, amint a korábban vizsgált társadalmi-gazdasági változók is, összefüggést mutatnak egymással. Ezek közül itt csak a település típusal meglévő összefüggést mutatjuk be.

Azt láthatjuk, hogy a községekben különösen magas a csak boltokban vásárolók aránya: itt a termelői piac, a termelőtől való közvetlen beszerzés aránya sokkal alacsonyabb, mint Budapesten és a megyeszékhelyen. A kisboltok aránya Budapesten a legalacsonyabb.

4.19. ábra

A település típus és az élelmiszer beszerzés összefüggés megoszlása, 2018 (%)

A fejezetben áttekintettük, hogy a fontosabb társadalmi, demográfiai változók, és a mobilitás milyen kapcsolatban van a mezőgazdasághoz való kötődéssel, valamint a saját fogyasztásra történő élelmiszertermeléssel. Röviden bemutattuk azt is, hogy az élelmiszer beszerzés, élelmiszer vásárlási szokások különböző mintázatai mutatnak-e kapcsolatot ezekkel a változókkal.

Várakozásainknak megfelelően az agrárérintettség összefügg a foglalkozási státusszal, foglalkozási és iskolai mobilitással, végzettséggel, a korral és a jövedelemmel egyaránt, de nincs olyan csoport, amelynél ne lenne jelen az agrárérintettség valamilyen mértékben.

A saját fogyasztásra termelés és a fenti változók kapcsolatát vizsgálva hasonló összefüggéseket láthatunk. Ezek látszólag evidens összefüggések, azonban a jövedelem, az anyagi helyzet, és a depriváció közötti összefüggés nem magától értetődő; nem szükségszerű, hogy a saját fogyasztásra termelés a szegények elfoglaltsága legyen.

A további kutatásokban majd többváltozós elemzésekkel kell vizsgálni, hogy a társadalmi demográfiai változók hatásai közül melyik tekinthető való-

ban meghatározónak a saját fogyasztásra termelés, és a mezőgazdasághoz való kapcsolódásban, hogy jobban megértsük ezeknek jelentőségét a társadalom különböző csoportjaiban.

5. Kultúrafogyasztás, szabadidő eltöltés

Ebben a fejezetben a megkérdezettek kultúrafogyasztási szokásait vetjük össze először alapvető demográfiai változókkal, majd a származás és a mobilitás változóival.

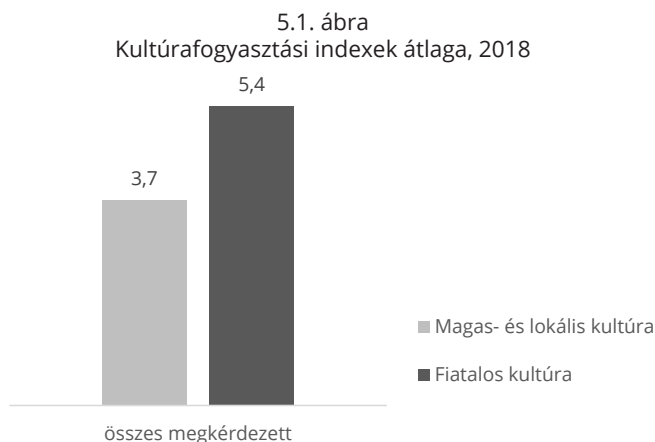
A kultúrafogyasztási és szabadidő-eltöltési szokásokat egy 20 elemes kérdéssor segítségével mértük (5.1.táblázat).

Ezekből a tevékenységekből két összevont indexet alakítottunk ki. Az indexekbe tartozó változókat főkomponens elemzés segítségével (mely azt mutatja meg, hogy mennyire jár együtt több, különböző tevékenység végzése) választottuk ki. Az elemzés azt mutatta, hogy az ún. magaskultúra fogyasztása (opera, balett, komolyzene, múzeum, kiállítás, könyv olvasás, színház) együtt járt bizonyos helyi eseményeken (bor- vagy gasztrfesztivál, helyi bál, történelmi, hagyományőrző fesztivál) való részvétellel is, ezért első indexünket magas+lokális kultúrafogyasztásnak neveztük el. Másik indexünk pedig a könnyűzenei koncert, étterembe járás, kocsmába, kávézóba, szórakozóhelyre járás, baráti összejövetel lakáson, sportolás, számítógépes játék, zenei fesztivál változókat tömöríti, ezt fiatalos kultúrafogyasztásnak neveztük el. Mindkét index hét-hét változót tartalmaz, melyek értéke 0 és 3 között mozoghat, így az indexek értéke 0 (a megkérdezett az adott indexben szereplő semelyik tevékenységet nem végezte az elmúlt egy évben) és 21 (az indexben szereplő összes tevékenységet gyakran végezte) között változik. A magas- és lokális kulturális fogyasztás átlaga az összes megkérdezett körében 3,7 pont, a fiatalos kultúrafogyasztásé 5,4 pont lett (5.1.ábra) Az alábbiakban e két kultúrafogyasztási index átlagait vizsgáljuk, előbb különböző szocio-demográfiai kategóriák (nem, kor, lakóhely, iskolai végzettség, gazdasági aktivitás, foglalkozási csoport) szerinti bontásban, ezt követően pedig a társadalmi mobilitást jellemző különböző változók (szülők foglalkozása és iskolázottsága, valamint foglalkozási és iskolai mobilitás) mentén.

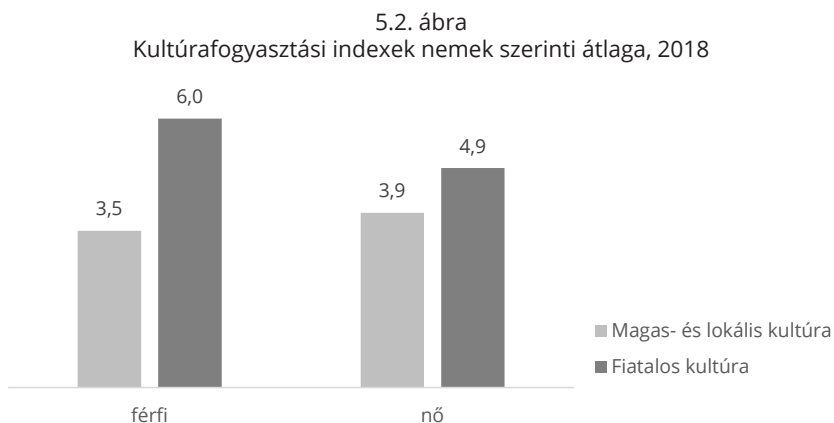
5.1. táblázat

Kérem mondja el, hogy az elmúlt egy év során milyen gyakran vett részt a következő tevékenységekben, végezte a következő tevékenységeket! 2018 (%)

Tevékenységek	0 – soha	1 – ritkán	2 – időnként	3 – gyakran
TV nézés	1,3	5,5	17,2	76,0
Újságolvasás	25,1	25,9	29,1	19,9
Könnyűzenei koncert látogatása	52,1	31,1	14,3	2,5
Opera, balett, komolyzenei koncertek látogatása	80,5	13,2	5,3	1
Étterembe járás	37,5	42,4	17,6	2,5
Múzeum, kiállítás látogatása	58,3	30,7	9,3	1,6
Zenei fesztiválok látogatása	58,4	30	10	1,6
Számítógépes játékok vagy videó játékok játszása	60,9	17,7	14,9	6,5
Internetezés	24,3	8,5	18,7	48,5
Sportolás, fitness klubba, konditerembe járás	62,8	18,3	12,4	6,6
Baráti összejövetel lakáson	26,1	35,4	30,1	8,5
Kertészkedés, kiskert művelés	50,2	20,2	18,1	11,5
Könyv olvasás	43,8	25,8	20,1	10,4
Kávézóba, szórakozóhelyre, kocsmába járás	43,8	31,4	21,7	3,2
Színházba, zenés színházba, operettbe járás	62,1	25,7	10,6	1,7
Bor-, gasztronómiai, kézműves fesztiválok látogatása	60,4	27,5	10,5	1,6
Helyi alapítványi, egyesületi bál	71,8	19,2	7,6	1,4
Városnap/falunap,	44,6	37,8	15,3	2,3
Történelmi, hagyományőrző helyi fesztivál,	63,2	25,6	10,2	1,1
Helyi sportesemény	60,5	23,8	12,9	2,7

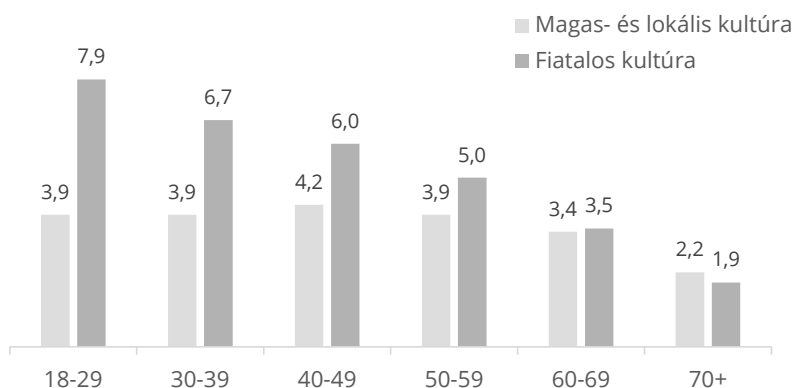

Nemek szerint mindkét típusú kultúrafogyasztás elkülönül, ám a fiatalos kultúrafogyasztásban jóval nagyobbak a nemi különbségek. A magas (és lokális) kultúrát a nők fogyasztják nagyobb mértékben (3,9 pont, versus férfiak 3,5 pont), míg a fiatalos kultúrafogyasztás és szabadidő-eltöltés jóval inkább jellemző a férfiakra (6 pont a nők 4,9 pontjával szemben (5.2. ábra).

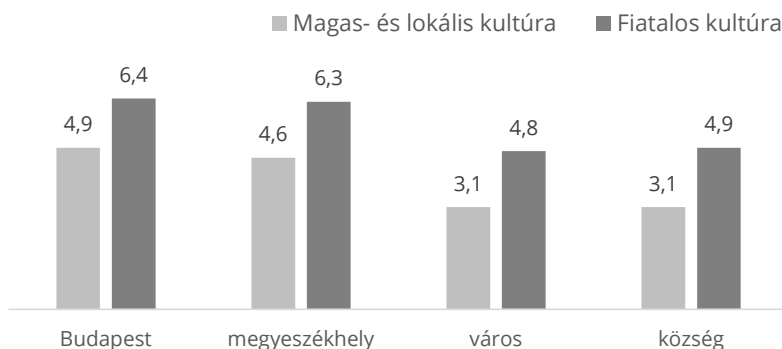
A megkérdezettek életkora is jelentősen befolyásolja kultúrafogyasztási szokásaikat. A magas- és lokális kultúra fogyasztása az életkor előrehaladtával egy ideig nő, és a 40-49 éves korcsoportban a legmagasabb (4,2 pont), 60 éves kor után pedig az átlag alá csökken (3,4 pont), 70 éves kor felett pedig már csak 2,2 pont. Ezzel szemben (nomen est omen) a fiatalos kultúrafogyasztás messze 18 és 29 éves kor között a legmagasabb, 7,9 pont, innentől minden korcsoportban egyre csökken, 50 éves kor felett már az átlag alá esik (5 pont). 70 éves kor felett az érték pedig mindössze 1,9 pont (5.3. ábra).

5.3. ábra
Kultúrafogyasztási indexek korcsoportok szerinti átlaga, 2018

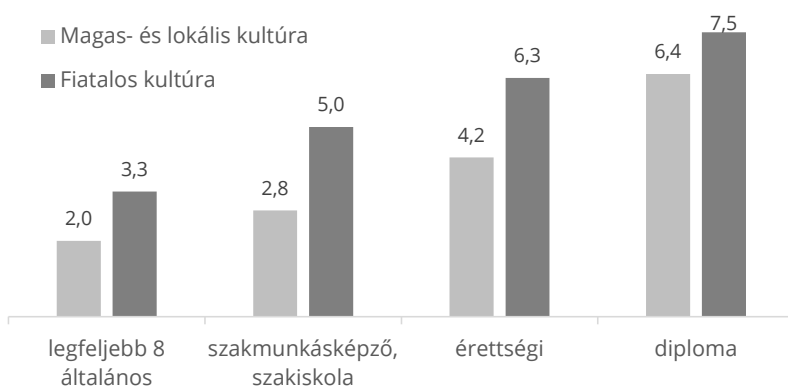
A lakóhely szintén befolyásolja a kultúrafogyasztást és a szabadidő eltöltést, ahogyan az a különböző tevékenységi formák elérhetőségében meglévő különbségek miatt logikus is (például nincs minden településen színház, opera, vagy borfesztivál). A fogyasztás különbsége ennek megfelelően, mind a magas- és lokális kultúra, mind a fiatalos kultúrafogyasztás esetében Budapest és a megyeszékhelyek, illetve a kisvárosok és falvak lakói közötti megmutatkozik (5.4. ábra). A magaskulturális fogyasztás a budapestieknél 4,9, a megyeszékhelyen élőkénél 4,6 pont, míg a kisvárosiak, községekben élők esetében mindössze 3,1 pont. A fiatalos kultúrafogyasztás Budapesten 6,4, a megyeszékhelyeken 6,3 pont, a kisvárosokban és a falvakban 4,8–4,9 pont.

5.4. ábra
Kultúrafogyasztási indexek lakóhely szerinti átlaga, 2018

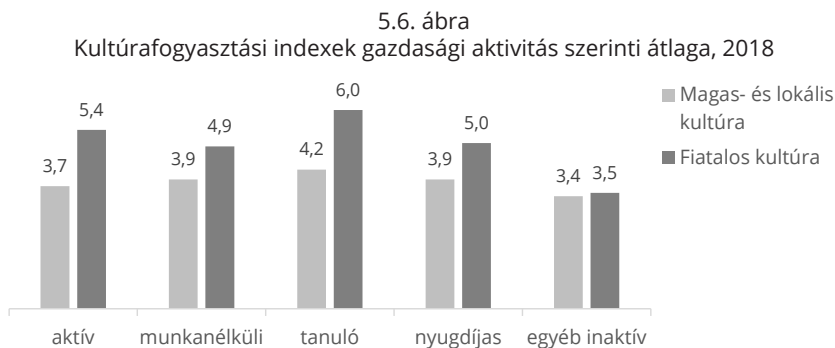

Az iskolai végzettség az életkor mellett az a változó, amelyről tudjuk, hogy igen jelentős hatással van a kultúrafogyasztásra. A következő, 5.5-ös ábrán ez figyelhető meg: különösen a magas- és lokális kultúrafogyasztás esetében látványos a különbség – a diplomások (6,4 pont) több mint háromszoros értéket érnek el ezen a fogyasztási indexen, mint a 8 általános végzettségűek (2 pont). A fiatalos kultúrafogyasztási index esetében is megmutatkozik az iskolai végzettség hatása, ha nem is ennyire drasztikusan, de a végzettség növekedésével ez a típusú kultúrafogyasztás is nő, míg a max. 8 osztályt végzetteknek 3,3 pont, addig a diplomásoknál már 7,5 pont.

5.5. ábra
Kultúrafogyasztási indexek iskolázottság szerinti átlaga, 2018

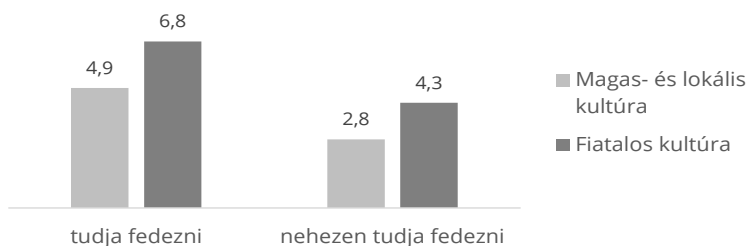

A gazdasági aktivitás érdekes összefüggést mutat a kultúrafogyasztással. Mindkét fajtájú kultúrafogyasztásban a tanuló státuszú megkérdezettek járnak az élen (4,2 pont a magas- és lokális kultúra, 6 pont a fiatalos kultúra esetében). Őket követik az aktív státuszúak (3,7 illetve 5,4 pont). A nyugdíjasok, munkanélküliek és egyéb inaktívak a magas- és lokális, valamint a fiatalos kultúrából is az átlag alatt fogyasztanak (5.6. ábra).

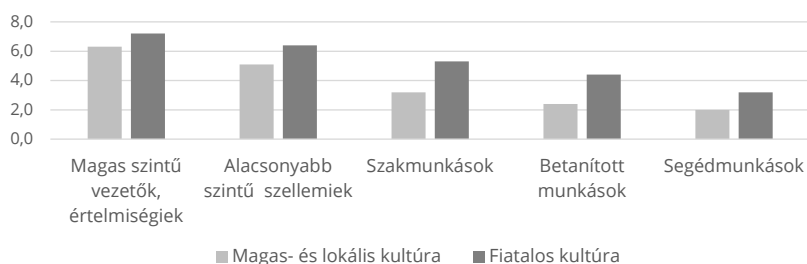
Az előbbi ábrával összefüggésben, természetesen az anyagi helyzet is jelentős befolyásoló tényező a fogyasztásban. Mindkét típusú fogyasztási index jóval alacsonyabb azok körében, akiknek háztartása csak nehezen tudja fedezni a szokásos kiadásokat (2,8 pont a magaskultúra, 4,3 pont a fiatalos kultúra esetén), mint azok körében, akiknek ez nem jelent gondot (4,9 illetve 6,8 pont) (5.7. ábra).

5.7. ábra
Kultúrafogyasztási indexek átlaga: *Mennyire könnyen tudja fedezni a háztartása a szokásos kiadásokat?* 2018

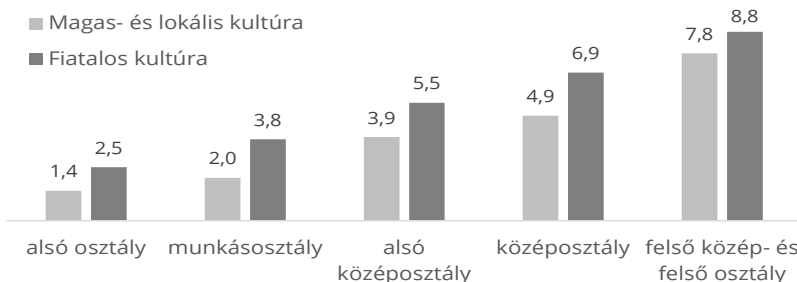
Ha foglalkozási csoportok szerinti bontásban vizsgáljuk a kultúrafogyasztást, látható, hogy mindkét index esetében erős a foglalkozási lejtő. A magas- és lokális kultúrából a vezetők és értelmiségiek több, mint háromszor annyit (6,3 pont) fogyasztanak, mint a segéd munkások (2 pont), és nagy a különbség a fiatalos kultúrafogyasztásban is (7,2 pont versus 3,2 pont). Ám amíg a magas- és lokális kultúra esetében jelentős törés látszik a munka szellemi/fizikai dimenziója mentén (az alacsonyabb szintű szellemi dolgozók esetében az átlag 5,1 pont, míg a szakmunkásoknál csak 3,2 pont), addig a fiatalos kultúrafogyasztás inkább lépcsőzetesen csökken a különböző foglalkozási csoportok között. Így a szakmunkások és a betanított munkások körében van a legnagyobb eltérés a két típusú kulturális fogyasztás mennyisége között (5.8. ábra).

5.8. ábra
Kultúrafogyasztási indexek foglalkozási csoportok szerinti átlaga, 2018

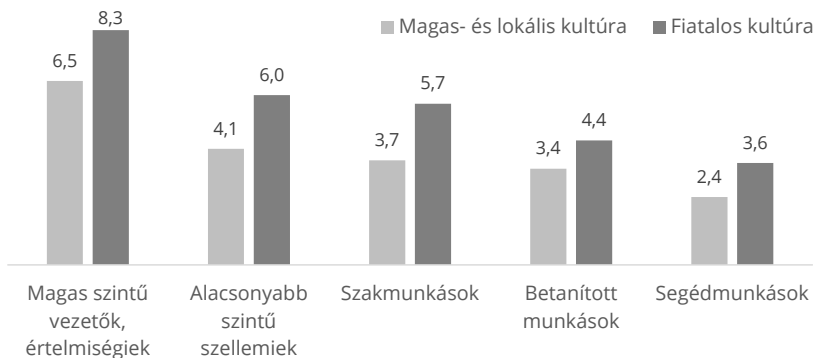
A szubjektív osztályhelyzet (melyik társadalmi osztály tagjának tartják magukat a válaszadók), szintén erősen összefügg a vizsgált kultúrafogyasztási indexekkel. A választóvonal itt a középosztályi lét. A magukat az alsóközéposztály tagjainak tartóknak már kissé átlag feletti a kulturális fogyasztása, mind a magas-és lokális (3,9 pont), mind a fiatalos kultúra esetében (5,5 pont). A felső-közép- vagy felső osztályhoz tartozás természetesen kiugró kultúrafogyasztási értéket jelent (7,8 pont a magas- és lokális, 8,8 a fiatalos kultúrafogyasztás) (5.9. ábra).

5.9. ábra
Kultúrafogyasztási indexek szubjektív osztályhelyzet szerinti átlaga, 2018

A következőkben néhány ábrán a kultúrafogyasztás, szabadidő-eltöltés társadalmi mobilitással való kapcsolatát mutatjuk be. Az 5.10. ábrán a megkérdezettek apjának foglalkozási csoportja látható, hasonló képet mutatva a megkérdezettek saját foglalkozási csoportja (5.8. ábra) szerinti eloszlással: itt is megjelenik a „foglalkozási lejtő”. A legnagyobb különbség mind a magas- és lokális, mind a fiatalos kultúrafogyasztási indexben a vezető és értelmiségi apák gyermekei (6,5, illetve 8,3 pont), valamint a többi csoport között van. A fiatalos kultúrafogyasztásban az ő átlaguk kifejezetten kiugró, amit részben valószínűleg a strukturális mobilitás okoz: a fiatalabb korcsoportok szülei között eleve több a vezető és értelmiségi foglalkozású, mint az idősebbek között.

5.10. ábra
Kultúrafogyasztási indexek apai foglalkozási csoportok szerinti átlaga, 2018

Az apai iskolázottságot megfigyelve is azt láthatjuk, hogy az eloszlás hasonló ahhoz, ahol a kérdezettek végzettségével vetettük össze a kultúrafogyasztást (5.5. ábra). A magas- és lokális kultúrafogyasztási index esetében az érettségivel (4,9 pont), illetve diplomával rendelkező apák (7 pont) között van egy jelentősebb ugrás, míg a fiatalos kultúrafogyasztás egyenletesen emelkedik az apai iskolázottsággal (5.11. ábra). Az anyai foglalkozási csoportot és iskolázottságot figyelembe véve ezekhez nagyon hasonló eredményeket kaptunk.

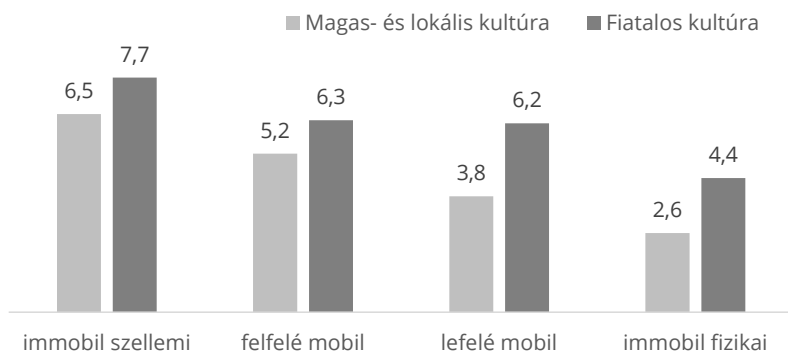

Végül, utolsó két ábránkon azt mutatjuk be, hogy milyen összefüggést mutat a kultúrafogyasztással és szabadidő-eltöltéssel az, ha a megkérdezettek és szüleik foglalkozási pozícióját és iskolázottságát egyszerre vesszük figyelembe. Ehhez, az egyszerűség kedvéért, két-két összevont foglalkozási csoportot (szellemi vs. fizikai), és két-két iskolázottsági szintet (diplomás vs. nem diplomás) vizsgáltunk.

Az alábbi ábrán a foglalkozási mobilitási csoportok látszanak. Az immobil szellemi és felfelé mobil csoportokban a megkérdezettek szellemi foglalkozásúak, és apjuk foglalkozási csoportjában különböznek (az immobilaknál már az apák is szellemi foglalkozásúak voltak, míg a felfelé mobilak apái fizikai foglalkozásúak). Ugyanígy, a lefelé mobil és immobil fizikai csoportokban a megkérdezettek fizikai munkát végeznek, de előbbieknél szellemi foglalkozású,

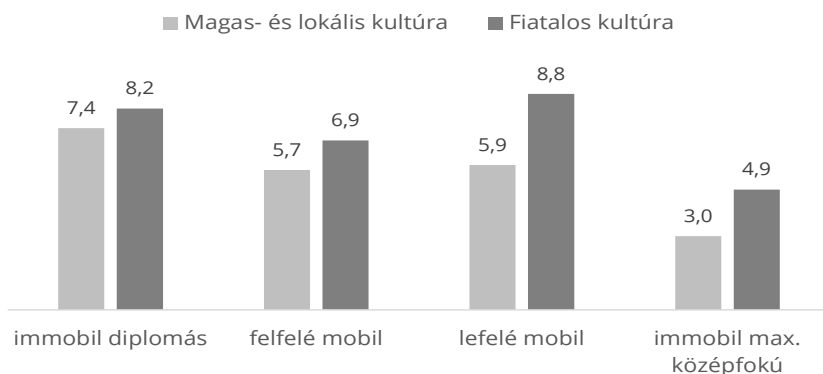
utóbbiaknak fizikai foglalkozású volt az apjuk. Amint az ábrán látszik, a megkérdezettek saját, és apai foglalkozási csoportja egyszerre befolyásolja a kultúrafogyasztást: a magas- és lokális kultúrafogyasztás magasabb (6,5 pont) azon szellemi foglalkozásúak körében, akiknek már az apja is ilyen munkát végzett. Hasonlóan, a fizikai foglalkozású, de szellemi dolgozó apával rendelkezők fogyasztása is magasabb (3,8 pont), mint az immobil, fizikai munkát végzőké (2,6 pont). A fiatalos kultúrafogyasztás kiugró (7,7 pont) a szellemi munkát végző apák szellemi munkát végző gyerekeinél, viszont a felfelé és lefelé mobil csoportoké nagyjából egyforma (6,3, illetve 6,2 pont). Jóval alacsonyabb az immobil fizikai dolgozóké (4,4 pont) (5.12. ábra).

5.12. ábra
Kultúrafogyasztási indexek foglalkozási mobilitás szerinti átlaga, 2018

Az iskolai mobilitás esetében a lefelé mobil kategóriába azok a fiatalok is belesznek, akiknek a szülei diplomások voltak, de ők maguk még tanulnak, tehát ennek a kategóriának a megoszlása nehezen értelmezhető (valójában ugyanis ők nem lefelé mobilak, többségük valószínűleg diplomát fog szerezni). Így érdekesebb inkább csak azt vizsgálni, hogy a diplomás megkérdezettek között van-e különbség iskolai mobilitás szerint: akiknek már az apja is diplomás volt, mindkét fajta kulturális indexen magasabb értéket érnek el (7,4 és 8,2 pont). Mindazonáltal, ahogy a foglalkozási mobilitás esetében is, ennek részben az lehet az oka, hogy a fiatalabb megkérdezettek között nagyobb a diplomás apával rendelkezők aránya (5.13. ábra).

5.13. ábra
Kultúrafogyasztási indexek iskolai mobilitás szerinti átlaga, 2018

A kultúrafogyasztási szokásokat tehát erősen meghatározza a társadalmi helyzet. Mindenfajta kulturális aktivitás elsősorban az életkorral és a társadalmi státusszal függ össze: inkább a fiatalabbakra és a jobb helyzetűekre jellemző. A magas- és lokális kultúrát jellemzően inkább a nők, a fiatalok és középkorúak, valamint a fővárosban és a nagyvárosokban élők fogyasztják. Szintén átlag felett fogyasztanak magas- és lokális kultúrát a tanulók és a diplomások, a szellemi foglalkozásúak a bevételeikből jól kijövők és a magukat legalább az (alsó) középosztályba sorolók.

Ami a fiatalos kultúrafogyasztást illeti, ez inkább a férfiakra és a kifejezetten fiatalokra jellemző, lakóhelyük szerint a magaskultúrához hasonlóan a Budapestiek és a nagyvárosokban élők, a legalább érettségivel rendelkezők, a tanulók, a bevételeikből jól kijövők. Foglalkozás szerint a fiatalos kultúrafogyasztásban nem húzódik olyan éles határ a szellemi és a fizikai munkát végzők között, mint a magas- és lokális kultúra esetében.

A származás és a kultúrafogyasztás összefüggését vizsgálva szintén érvényesül a társadalmi helyzet hatása: a szellemi foglalkozású és a legalább érettségivel rendelkező apák gyermekei több magas- és lokális kultúrát fogyasztanak. A mobilitási változókat vizsgálva látható volt, hogy az apa képzettségének

és foglalkozásának hatása a megkérdézettével összevetve is hatással volt: a legtöbb magas- és lokális kultúrát azok a diplomások és szellemi foglalkozásúak fogyasztják, akiknek már az apja is diplomás illetve szellemi foglalkozású volt. Tehát a származás és a jelenlegi társadalmi helyzet hatása egyszerre érvényesül. Ugyanezek a hatások a fiatalos kultúrafogyasztás esetében is érvényesülnek, azzal az eltéréssel, hogy ezen index esetében a választóvonal nem annyira a diploma, mint inkább az érettségi.

6. Attitűdök, szubjektív kérdések

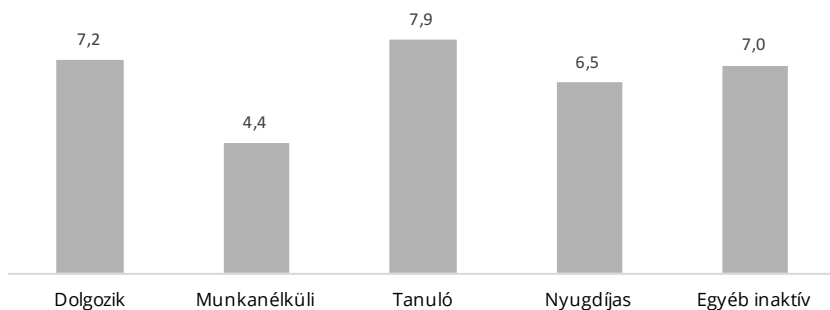
6.1. Elégedettség

Az egyének által érzékelt életminőséget egy általános, valamint az életük két részterületével való elégedettségre vonatkozó kérdéssel mérte a kérdőív. A kérdezetteknek egy 0-tól 10-ig tartó skálán kellett válaszolniuk arra, hogy mennyire elégedettek a munkájukkal, a családi kapcsolataikkal, valamint mindent egybevetve az életükkel.

Az étellel való elégedettség átlaga 7,0 pontos, a válaszadók 30,9%-a legfeljebb 5 pontosra értékelte az elégedettségét. A társadalmi-demográfia változók mentén jelentős különbségek vannak az étellel való elégedettségben. A kérdezettek munkaerő-piaci aktivitása szerint a legelégedettebbek a tanulók (átlagosan 7,9 pont), őket követik az aktívan dolgozók (7,2 pont), míg a munkanélküliek a leginkább elégedetlenek (4,4 pont) (6.1. ábra). A fiatalok átlagosan elégedettebbek, mint az idősek. A partnerrel élők elégedettebbek, mint az egyedülállók, illetve az elváltak és az özvegyek. Utóbbi csoport elégedettsége az egyedülállókétól is jelentősen elmarad. Az anyagi helyzet szerinti különbségek is jelentősek. A kérdezettek háztartásának egy főre jutó jövedelme szerint a leggazdagabb ötödbe tartozók 1,8 ponttal elégedettebbek, mint a legszegényebb ötödbe tartozók.

Az iskolai végzettség szerinti különbségek meglehetősen nagyok. A diplomások átlagos étellel való elégedettsége 8,0 pont, ezzel szemben az érettségizetteké már csak 7,2 pont, a szakiskolát végzetteké 7,0 pont, míg az alapfokú végzettségűeké mindössze 6,2 pont. A kérdezettek apjának végzettsége szerint hasonlóan nagy különbséget láthatunk. A diplomás apák gyerekeinek étellel való elégedettsége 8,2 pont, ezzel szemben – a közbelső kategóriáknál fokozatosan csökkenve – az alapfokú végzettségű apák gyerekeinek már csak átlagosan 6,3 pontos.

6.1. ábra
Az étellel való elégedettség (0-10) munkaerő-piaci státusz szerint, 2018

6.2. ábra
Az étellel való elégedettség (0-10) a kérdezett és az apja foglalkozása szerint, 2018

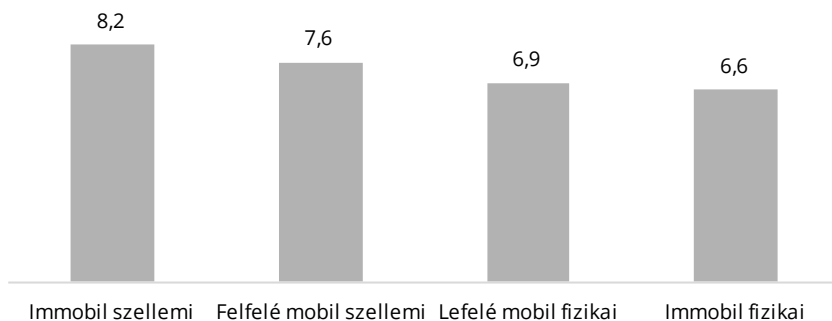
A foglalkozási pozíció szerinti különbségek szintén jelentősek (6.2. ábra). A foglalkozási létrán felfelé haladva nő a kérdezettek étellel való elégedettség. A segéd munkások átlagos elégedettsége 6,0 pontos, a szakmunkások már ennél átlagosan egy ponttal elégedettebbek, míg a magas szintű vezetők, értelmiségiek elégedettsége 8,0 pontos.

Hasonló mintázatot látunk a kérdezettek apjának foglalkozási csoportja szerint vizsgálva az eltéréseket. Jelentős, 1,7 pontos az étellel való elégedettség eltérése azon a kérdezettek között, akiknek az apja segéd munkás volt és akiknek az apja magas szintű vezető, értelmiségi pozícióban dolgozott. A köztes kategóriák közti különbség kisebb, azonban az eredmény a társadalmi státusz jelentős mértékű átörökítését sugallja.

Azt, hogy a származás valóban összefügg-e az étellel való elégedettséggel a kérdezett foglalkozási csoportjának (szellemi vagy fizikai) és az apjának a foglalkozási csoportjának (szellemi vagy fizikai/munkás) együttes figyelembevételével vizsgáltuk (6.3. ábra). Azoknak a szellemi foglalkozásúaknak a legmagasabb az étellel való elégedettsége (8,2 pont), akiknek az apja is szellemi foglalkozású volt (immobil szellemiek), őket követik azok, akiknek az apja fizikai foglalkozású volt (felfelé mobil szellemiek, 7,6 pont), majd azok a fizikai foglalkozásúak, akiknek az apja szellemi foglalkozású volt (lefelé mobil fizikaiak, 6,9 pont). A legkevésbé az immobil fizikai foglalkozásúak elégedettek (6,6 pont). Ez a mintázat arra utal, hogy nem a mobilitás önmagában, hanem inkább a társadalmi státusz az, ami az elégedettséggel összefügg.

A munkával való elégedettségre az alkalmazottak, saját vállalkozásban dolgozók esetében kérdeztünk rá. A teljes mintában 7,8 pont az átlag, ami az aktívan dolgozók viszonylag jelentős elégedettségére utal. A munkájukkal a 40–49 évesek a legelégedettebbek, majd az ennél idősebb korosztályokban meredeken csökken a munkával való elégedettség átlaga. Ezzel szemben a fiatalabbak elégedettsége csak kicsivel marad el a negyvenesekétől. Az egy főre jutó jövedelem szerinti különbségek a legszegényebb, alsó három ötödben elhanyagolhatóak, de a második és a legfelső ötödbe tartozók jelentősen elégedettebbek a munkájukkal.

6.3. ábra
Az étellel való elégedettség (0–10) foglalkozási csoport és származás szerint, 2018

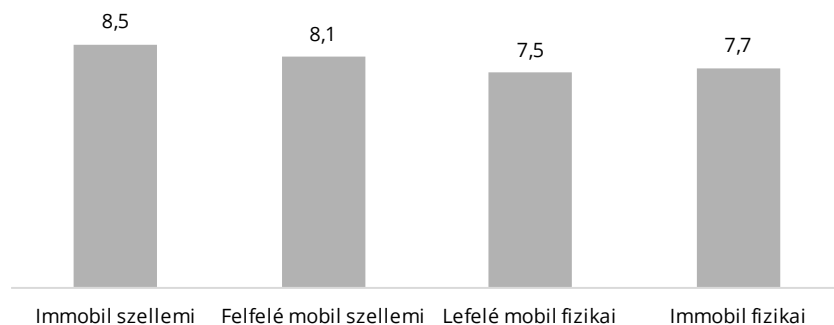
6.4. ábra
A munkával való elégedettség (0–10) a kérdezett és az apja foglalkozása szerint, 2018

A foglalkozási pozíció szerinti különbségeket a 6.4. ábra mutatja. Az alsó (segédmunkások) és a felső kategória (magas szintű vezetők, értelmiségiek) közti különbség jelentős, 1,3 pontos, míg a köztes kategóriákban fokozatosan nő a munkával való elégedettség a magasabb pozíciók felé haladva. Az apa foglalkozási pozíciója szerint az alsó kategóriák között nincs lényeges különbség (7,6 és 7,9 pont közti átlagok), egyedül azok elégedettebbek a munkájukkal, akiknek az apja magas szintű vezető, értelmiségi volt (8,4 pont).

A mobilitás ebben az esetben sem játszik szerepet (6.5. ábra). Az immobil szellemi foglalkozásúak, tehát akiknek már az apja is szellemi foglalkozású volt, a lelegedetettebbek (8,5 pont), őket követik a felfelé mobil szellemiek (8,1 pont). Ezzel szemben a két fizikai csoport között nincs statisztikailag jelentős különbség.

6.5. ábra
A munkával való elégedettség (0–10) foglalkozási csoport és származás szerint, 2018

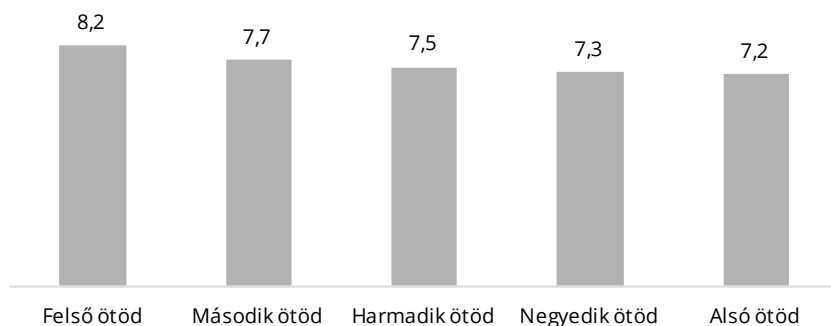
A családi kapcsolatokkal való elégedettség átlaga a 11 fokú skálán 7,7 pont. A nagyfokú elégedetlenség ritka, csupán 15,8% értékelte a családi kapcsolatokkal való elégedettségét 5 ponttal vagy annál kevesebbel, míg 42,1% 9-es vagy 10-es értéket adott.

A családi kapcsolataikkal a fiatalabb, 50 év alatti korcsoportok a lelegedetettebbek, de az idősebbek között is csak kisebb mértékű az elégedettségcsökkenés. A családi állapot szerint az étellel való elégedettségénél megfigyelt

különbségek ismétlődnek: a leelégedettebbek a házas- vagy élettárral élők, őket követik az egyedülállók, majd az elváltak vagy özvegyek.

Az anyagi körülmények önmagukon túlmutató, az élet egyéb területeit érintő jelentőségére utalnak a családi kapcsolatokkal való elégedettség a jövedelmi ötödök szerinti különbségei (6.6. ábra). Az alsó ötödben 7,2 pontos az elégedettség átlaga, míg a felső ötödben, addig fokozatosan emelkedve, 8,2 pontos.

6.6. ábra
A családi kapcsolatokkal való elégedettség (0–10) jövedelmi ötödök szerint, 2018

A kérdezettek foglalkozási csoportja szerint szintén jelentős eltéréseket láthatunk a családi kapcsolatokkal való elégedettségben (6.7. ábra). A segédmunkások elégedettsége átlagosan 7,0 pontos, a betanított munkásoké 7,3 pontos, a szakmunkásoké 7,7 pontos, az alacsonyabb szintű szellemieké 8,1 pontos, míg a magas szintű vezetőké, értelmiségieké 8,4 pontos.

Az apa foglalkozási csoportja szerinti különbségek a felső és az alsó kategóriát összehasonlítva közel azonos mértékűek. Míg azoknak, akiknek az apja segédmunkás volt, átlagosan 7,5 pontos a családi kapcsolatokkal való elégedettségük, addig azoknak, akiknek az apja magas szintű vezető, értelmiségi volt, 8,5 pontos az átlagos elégedettsége. A köztes kategóriákban ugyan kisebbek a különbségek a saját foglalkozási csoporthoz viszonyítva, de összességében a társadalmi egyenlőtlenségek igen erős átörökítésére utalnak ezek az eredmények is.

6.7. ábra

A családi kapcsolatokkal való elégedettség (0–10) a kérdezett és az apja foglalkozása szerint

A társadalmi mobilitás ebben az esetben sem függ össze az elégedettséggel, a mintázat a munkával való elégedettségénél látottakat követi. Azaz a felfelé mobil szellemi foglalkozásúak elégedetlenebbek, mint az immobil szellemi foglalkozásúak, míg ennél a két csoportnál azonos mértékben elégedetlenebb a fizikai foglalkozásúak lefelé mobil és immobil csoportja.

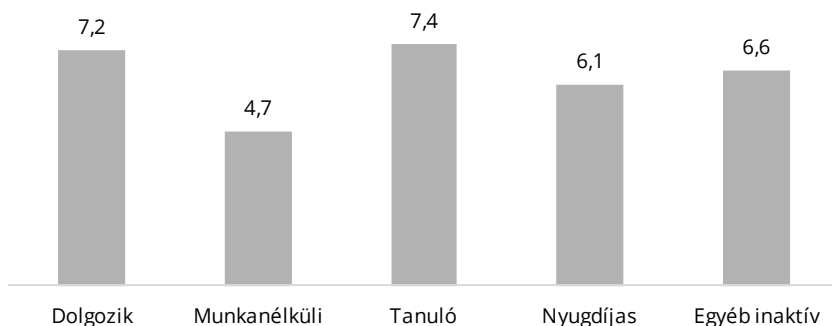
6.2. Társadalmi fontosság

Az egyének társadalmi szerepének szubjektív, saját maguk által érzékelt oldalát a következő kérdéssel mérte a kérdőív: „Összességében mennyire tartja önmagát a társadalom fontos, hasznos tagjának?” A kérdezettek egy 0-tól 10-ig tartó skálán válaszolhattak a kérdésre, amelyen a 10-es jelentette azt, hogy a társadalom kifejezetten fontos, hasznos tagjának érzik magukat. A válaszok átlaga 6,9 pont volt, ami azt jelenti, hogy többnyire a társadalom fontos tagjának érzik magukat a kérdezettek, ugyanakkor 23,3% legfeljebb 5 pontos értékelést adott, azaz a válaszadók közel negyede inkább nem érzi magát a társadalom fontos tagjának.

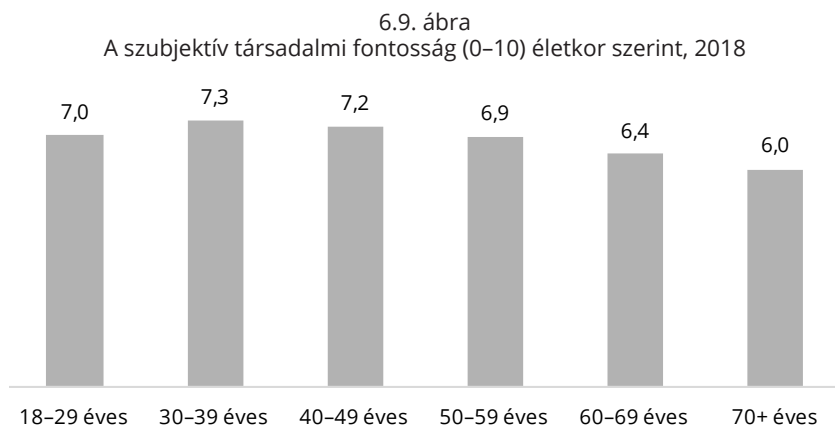
A válaszadók között itt is jelentős különbségeket találtunk a társadalmi-gazdasági helyzet szerint. Saját társadalmi fontosságukat a tanulók (7,4 pont) és az aktív dolgozók értékelik a legmagasabbnak (7,2 pont), míg a munkanélküliek a legalacsonyabbnak (4,7 pont), ami a munkanélküliség önértékelést és a szubjektív hasznosságérzetet romboló hatását illusztrálja. Emellett a nyugdíjasok is az átlagosnál jelentősen alacsonyabbnak értékelik a saját társadalmi fontosságukat (6,1 pont), ami szintén a munkának az egyének életben és a tágabb közösséghez való kapcsolódásban betöltött jelentőségére is utal (6.8. ábra).

6.8. ábra

A szubjektív társadalmi fontosság (0–10) munkaerő-piaci státusz szerint, 2018

Életkor szerint azt láthatjuk, hogy a 30–39 évesek körében a legmagasabb az érzékelt társadalmi fontosság pontszám átlaga (7,3 pont), majd ezt követően kezd csökkenni (6.9. ábra). Ebben az esetben feltételezhetjük, hogy a jelenség a munkaerő-piaci aktivitással függ össze. Ezt a magyarázatot erősíti a munkanélküliek – fent bemutatott – kiugróan alacsony átlaga is.

A foglalkozási pozíció szerinti különbségek szintén jelentősek (6.10. ábra). Míg a magas szintű vezetők, értelmiségiek körében az átlagos pontszám 7,7, az alacsonyabb szintű szellemiek között pedig 7,4 pont volt, addig a segédmunkások már csak kevesebb mint 6 pontra (5,9 pont) értékelték a saját társadalmi fontosságukat, de a betanított munkások átlaga is csupán 6,3 pont. Az apa foglalkozása szerinti eltérések kisebbek, de szintén jelentősek: a legalacsonyabb és a legmagasabb foglalkozási pozíció között 1,3 pont az érzékelt társadalmi fontosság különbsége.

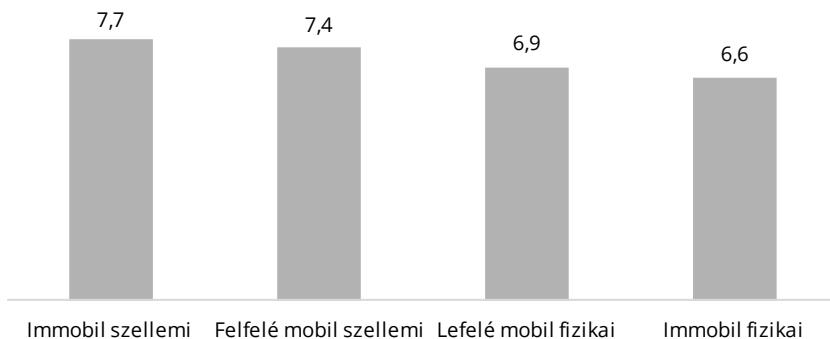
A diplomások körében az átlagos pontszám 7,7 volt, míg a legfeljebb alapfokú végzettségűek átlagosan ennél majdnem két ponttal (6,0 pont) értékelték kevesebbre a társadalmi fontosságukat, társadalmi integráltságukat. A társadalmi egyenlőtlenségek továbböröklődését illusztrálja, hogy a foglalkozási pozíció esetében megfigyeltekhez hasonlóan az apa iskolai végzettsége szerinti eltérések ebben az esetben jelentős különbségekkel járnak együtt.

6.10. ábra
A szubjektív társadalmi fontosság (0–10) a kérdezett és az apja foglalkozása szerint, 2018

A 6.11. ábra arról tanúskodik, hogy a mobilitás nem függ össze az érzékelt társadalmi fontossággal. A két foglalkozási csoporton belül a mobilak eltérő helyzetben vannak. A szellemi foglalkozásúak között a felfelé mobilak elégedetlenebbek (7,4 pont), mint az immobilak (7,7 pont), míg a fizikai foglalkozásúak között a lefelé mobilak elégedettebbek (6,9 pont), mint az immobilak (6,6 pont). Úgy tűnik tehát, hogy ebben az esetben az érzékelt társadalmi fontosság inkább a társadalmi státusszal függ össze.

6.11. ábra
A szubjektív társadalmi fontosság (0–10) foglalkozási csoport és származás szerint, 2018

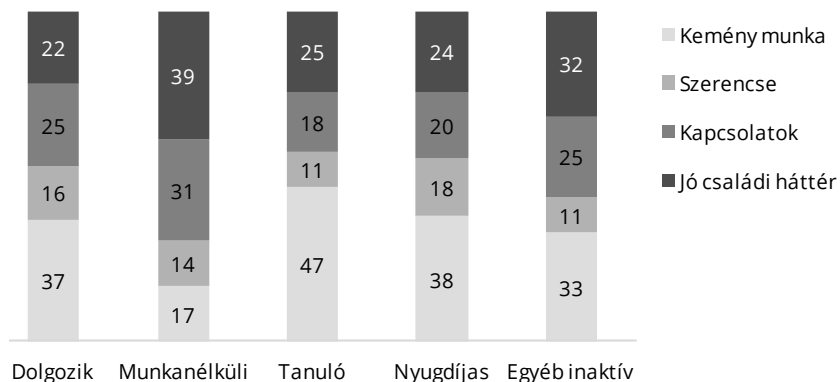
6.3. Mi kell a boldoguláshoz?

A kérdőív egy másik kérdése arra vonatkozott, hogy a kérdezettek a kemény munka, a szerencse, a megfelelő kapcsolatok és a jó családi háttér közül manapság Magyarországon melyiket tartják a legfontosabbnak a boldoguláshoz. Összességében a válaszadók 37%-a a kemény munkát, 24%-a a kapcsolatokat, 23%-a a jó családi hátteret és 16%-a a szerencsét említette a boldoguláshoz szükséges legfontosabb tényezőként.

Életkor és családi állapot szerint nem figyelhetőek meg érdemi eltérések a válaszadók véleményében, munkaerő-piaci státusz szerint azonban jelentős különbségek találhatók (6.12. ábra). A tanulók az átlagnál nagyobb arányban hisznek abban, hogy kemény munka szükséges a boldoguláshoz (47%), míg a szerencsének (11%) és a kapcsolatoknak (18%) az átlagnál kisebb jelentőséget tulajdonítanak. Ezzel szemben a munkanélküliek körében rendkívül alacsony azoknak az aránya, akik a kemény munkát tartják a legfontosabb szempontnak (17%), míg igen jelentős azok aránya, akik a jó családi háttér (39%) és a megfelelő kapcsolatok (31%) elsődleges fontosságában hisznek. Az egyéb inaktívak (pl. GYES-en, GYED-en lévők, eltartottak) között az átlagnál

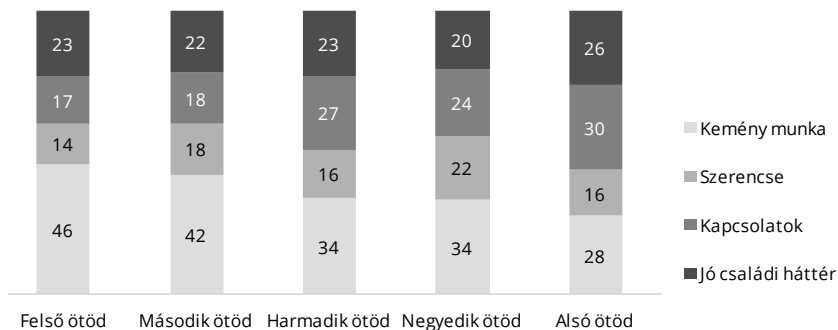
gyakoribb a jó családi háttér választása (32%), míg ugyanők az átlagosnál valamivel kisebb arányban választották a kemény munkát (33%) és a szerencsét (11%).

6.12. ábra
A boldoguláshoz szükségesnek tartott tényezők munkaerő-piaci státusz szerint, 2018 (%)

A jövedelmi helyzet szerint változik a saját erőfeszítés és a külső tényezők boldogulásban játszott szerepének értékelése (6.13. ábra). A legszegényebb, alsó jövedelmi ötödbe tartozók 28%-a tartja a kemény munkát a mai Magyarországon történő boldogulásban a legfontosabb szempontnak, ezzel szemben a felső ötödben 46% ez az arány. Ezzel éppen ellentétes a megfelelő kapcsolatok szerepének az értékelése. Az alsó ötödben 30%-nyian vélik úgy, hogy a kapcsolatok jelentik a legfontosabb tényezőt a boldogulás szempontjából, míg a felső ötödben csupán 17% válaszolta ezt.

6.13. ábra
A boldoguláshoz szükségesnek tartott tényezők jövedelmi ötödök szerint, 2018 (%)

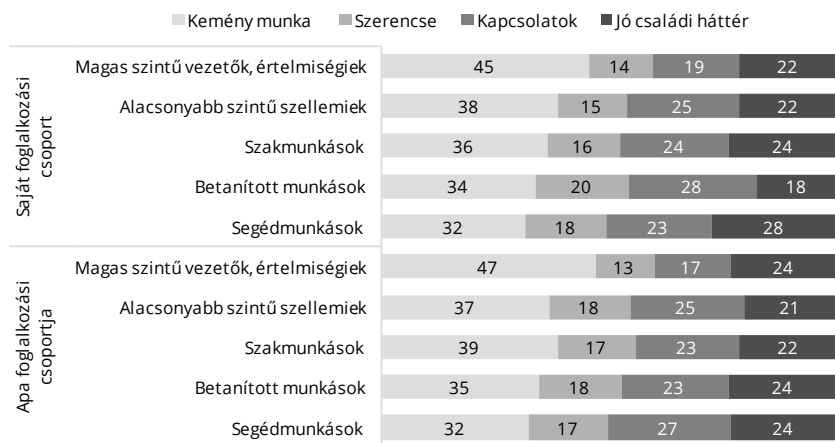

A jövedelmi különbségekhez hasonlóan változik a kérdezett foglalkozási pozíciója szerint a kemény munka szerepének az értékelése (6.14. ábra). A magas szintű vezetők, értelmiségiek közel fele (45%) választotta az egyéni törekvést, a kemény munkát a boldoguláshoz szükséges legfontosabb tényezőnek, míg a segédmunkások és betanított munkások esetében nagyjából minden harmadik válaszadó vélekedett ugyanígy (sorrendben 32% és 34%). Ezzel szemben ebben a két csoportban a legmagasabb azok aránya, akik a szerencsének tulajdonítják a legfontosabb szerepet (sorrendben 18% és 20%), míg a legmagasabb foglalkozási pozíciójúak között a legalacsonyabb ugyanez az arány (14%). A magas szintű vezetők és az értelmiségiek körében a legalacsonyabb azok aránya, akik a megfelelő kapcsolatokat tartják fontosnak a boldoguláshoz (19%).

Az apa foglalkozási pozíciója szerinti különbségek szinte azonosak a saját foglalkozási pozíció szerinti különbségekhez. A rendkívül hasonló mintázatok ismét csak arra hívják fel a figyelmet, hogy a származás, a szülők társadalmi helyzete milyen erős mértékben függ össze a saját társadalmi helyzeten túl a véleményekkel, attitűdökkel is.

6.14. ábra

A boldoguláshoz szükségesnek tartott tényezők a kérdezett és az apja foglalkozása szerint, 2018 (%)

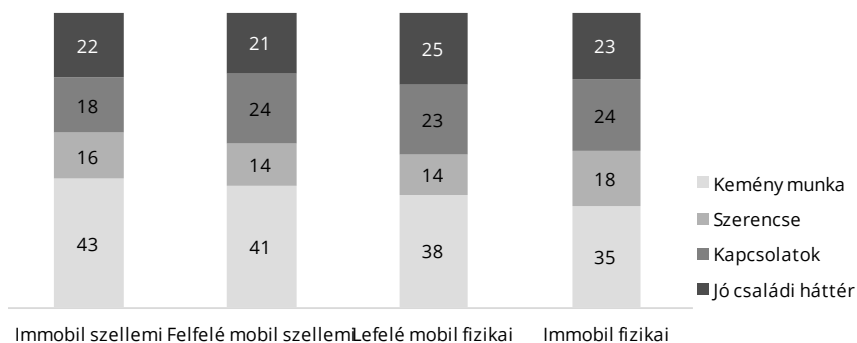

Az iskolai végzettség és az apa iskolai végzettsége szerinti különbségek esetében a megfigyelt különbségek és a levonható következtetések hasonlóak. A diplomások között például 45% azok aránya, akik a kemény munkát tartják a legfontosabb tényezőnek, ezzel szemben az általános iskolát végzettek esetében csupán 32% ez az arány. Azoknak, akiknek az apja diplomás volt 48%, míg azoknak, akiknek általános iskolai végzettségű volt az apja 32% választottak a kemény munkát a boldoguláshoz szükséges legfontosabb tényezőként.

Az eddig vizsgáltakhoz hasonlóan a boldoguláshoz szükségesnek tartott tényezők esetében is úgy tűnik, hogy erősebben függenek össze a társadalmi státusszal, mint a társadalmi mobilitással (6.15. ábra). Az immobil fizikai foglalkozásúaktól (35%) felfelé haladva egyre nő azok aránya, akik szerint a kemény munka a legfontosabb a boldoguláshoz. A legnagyobb arányban az immobil szellemiek (akinek már az apja is szellemi foglalkozású volt) választották ezt a tényezőt (43%). A többi tényező választásában egyedül a megfelelő kapcsolatok értékelésében figyelhető meg érdemi különbség a csoportok között. Eze-

ket az immobil szellemiek tartják a legkevésbé fontosnak (18%), míg a másik három csoportban azonosan fontosnak (23–24%) tekintik.

6.15. ábra
A boldoguláshoz szükségesnek tartott tényezők foglalkozási csoport és származás szerint (%)

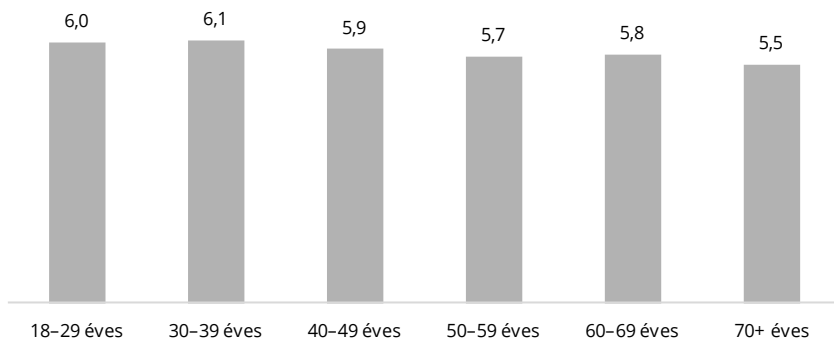

6.4. Bizalom

Azt, hogy a kérdezettek mennyire bíznak más emberekbe azzal mérte a kérdőív, hogy a válaszadóknak két ellentétes kijelentés közül kellett eldönteniük, hogy melyikkel értenek egyet inkább. Egy 11 fokú skálán kellett elhelyezniük a véleményüket, ahol a 0 azt jelentette, hogy „nem lehetünk elég óvatosak az emberi kapcsolatokban”, míg a 10 azt, hogy „a legtöbb emberben meg lehet bízni”. Az átlagos válasz 5,9 pont volt, ami kicsivel van a skála középpontja felett, ugyanakkor 40,6%-nyian legfeljebb 5-ös értéket adtak, ami arra utal, hogy a társadalom egy jelentős csoportja inkább bizalmatlan másokkal szemben.

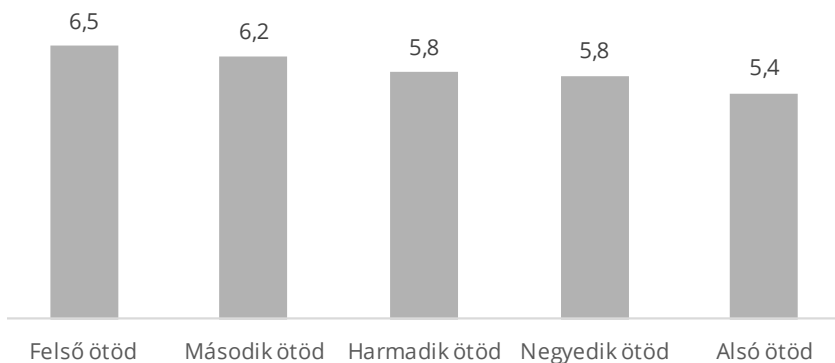
A fiatalok némileg jobban bíznak másokban, mint az idősebbek: míg a 18-29 évesek bizalma 6,0 pontos és a 30-39 évesek bizalma 6,1 pontos, addig a 70 éven felülieké 5,5 pontos (6.16. ábra). A házasság, élettársal élők (6,0 pont) és az egyedülállók (5,9 pont) jobban bíznak másokban, mint az özvegyek, elváltak (5,5 pont). A tanulók (6,5 pont) és az aktívan dolgozók (6,0 pont) bizalmi szintje a legmagasabb, míg a munkanélkülieké a legalacsonyabb (5,1 pont).

6.16. ábra
A másokba vetett bizalom (0–10) életkor szerint, 2018

Jövedelmi helyzet szerint szintén jelentős különbségeket találunk (6.17. ábra). Az egy főre jutó jövedelem szerint a felső jövedelmi ötödbe tartozók átlagos bizalmi pontszáma 6,5 pont, ami a szegényebbek felé haladva fokozatosan csökken. A legalsó jövedelmi ötödben a másokba vetett bizalom mértéke már 1,1 ponttal kisebb (5,4 pont).

6.17. ábra
A másokba vetett bizalom (0–10) jövedelmi ötödek szerint

A kérdezettek foglalkozási pozíciója szintén összefügg a bizalom mértékével. Míg a magas szintű vezetők, értelmiségiek, az alacsonyabb szintű értelmiségiek és szakmunkások átlagos bizalmi pontszáma eléri vagy meghaladja a 6,0 pontot, addig a betanított munkásoké és a szakmunkásoké legfeljebb 5,5 pontos (6.18. ábra). Hasonló eltérések láthatóak az apa foglalkozási pozíciója szerint vizsgálva a különbségeket. Azok bíznak a leginkább másokban, akiknek az apja magas szintű vezető, értelmiségi (6,4 pont) vagy alacsonyabb szintű szellemi foglalkozású volt (6,3 pont), míg a legkevésbé azok, akiknek az apja segédmunkás volt (5,5 pont).

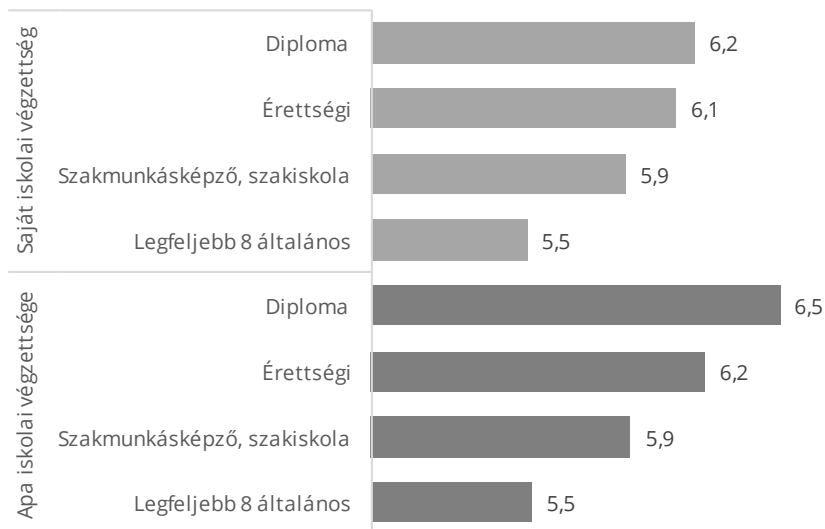
6.18. ábra
A másokba vetett bizalom (0–10) a kérdezett és az apja foglalkozása szerint, 2018

Iskolai végzettség szerint hasonló mintázatokat találunk. A diplomások (6,2 pont) és az érettségivel rendelkezők (6,1 pont) bíznak másokban a leginkább, míg a legfeljebb általános iskolát végzettek a bizalmi szintje a legalacsonyabb (5,5 pont). Az apa iskolai végzettsége szerinti különbségek némileg még ennél is jelentősebbek. A diplomás apák gyerekeinek a 6,5 pontos bizalmi szintje a

legmagasabb (6,5 pont). A bizalmi szint apa iskolai végzettségével együtt fokozatosan csökken, a legfeljebb 8 általánost végzett apák gyerekei között már csak 5,5 pontos (6.19. ábra).

6.19. ábra.
A másokba vetett bizalom (0–10) a kérdezett és az apja iskolai végzettsége szerint, 2018

A kérdezettek vizsgált attitűdjei és a szubjektív kérdésekre adott válaszaik összességében erősen összefüggenek mind a társadalmi-gazdasági helyzetükkel, mind a származási pozíciójukkal. Az étellel és a vizsgált két életterülettel való elégedettség, valamint a társadalmi fontosság és a másokba vetett bizalom is magasabb a jobb anyagi helyzetben élők, a dolgozók és a tanulók között, míg igen alacsony a munkanélküliek körében. A magasabb iskolai végzettségűek és a magasabb foglalkozási pozíciójúak elégedettebbek, fontosabbnak érzik magukat és jobban bíznak másokba. A származás fontosságára, illetve ezen keresztül a társadalmi pozíció átörökítésére utal, hogy a kérdezettek apjának iskolai végzettsége és foglalkozási csoportja hasonló módon függ össze

az elégedettséggel, a társadalmi fontossággal és a bizalommal, mint a saját végzettség és foglalkozási csoport.

A boldoguláshoz szükségesnek tartott tényezők esetében a jobb jövedelmi helyzetben lévők fontosabbnak tartották a kemény munkát, míg a jövedelmi ötödök mentén lefelé, a szegényebb csoportok felé haladva nőtt a megfelelő kapcsolatok szerepének kiemelése. A tanulók között az átlagosnál magasabb volt a kemény munkát fontosnak tartók aránya, és alacsonyabb volt a szerencsét és a kapcsolatokat fontosnak tartóké. Ezzel szemben a munkanélküliek nagyobb arányban tartották a boldoguláshoz szükségesnek a jó családi hátteret és a kapcsolatokat, míg kisebb arányban tartották szükségesnek a kemény munkát. A jobb foglalkozási pozícióban levők és a magasabb végzettségűek egyaránt fontosabb tényezőnek gondolták a kemény munkát és kevésbé fontos tényezőnek tartották a megfelelő kapcsolatokat. Ebben az esetben is az apa végzettsége és foglalkozási csoportja szerint vizsgálva a kérdést az eredmények hasonlóak lettek. Leíró eredményeink alapján úgy tűnik, hogy mind az elégedettség, a társadalmi fontosság és a boldoguláshoz szükségesnek tartott tényezők esetében a társadalmi mobilitás helyett inkább a társadalmi pozíció függ össze a kérdezettek válaszaival.

7. Integrációs mechanizmusok és társadalmi mobilitás

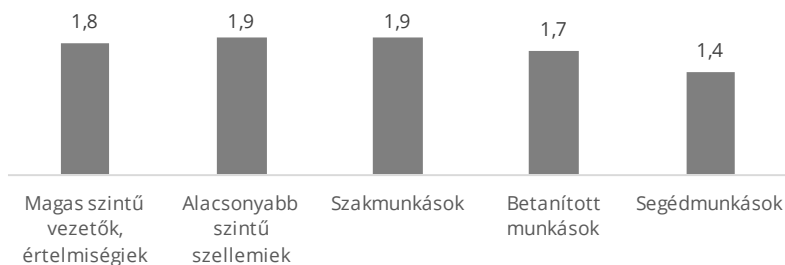
Kutatási programunk előzménymunkáiban (Kovách et al. 2016) azt térképeztük fel, hogy az egyének milyen különböző kapcsolatokon és intézményeken (pl. család, munkaerőpiac, politikai részvétel, civil aktivitás) keresztül kapcsolódhatnak a társadalomhoz. A legfontosabb ilyen cselekvéseket, beállítódásokat, értékeket és normákat integrációs mechanizmusoknak neveztük el. Az alábbi fejezetben a mechanizmusok közül mutatjuk be néhányat a társadalmi mobilitással való kapcsolatát. A fejezetben a megkérdezettek közeli, bizalmas kapcsolatait (erős kötéseket), civil szervezetben való részvételét, intézményekben vetett bizalmát, munkaerő-piaci integráltságát (munkaintenzitás) és szubjektív kirekesztettség-érzését vizsgáljuk.

7.1. Erős kötések

Az erős kötés kifejezés a közeli, bizalmas kapcsolatokat jelenti. Arra kértük a válaszadókat, nevezzék meg, kik azok a személyek, akikkel fontosabb dolgait, problémáikat meg tudják beszélni. A mintában a megkérdezetteknek átlagosan 1,8 ilyen erős kötése volt.

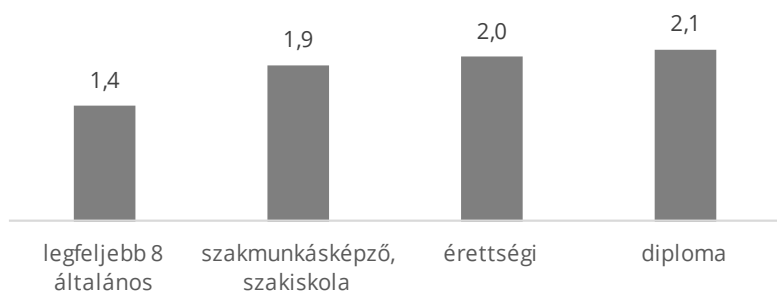
A következő ábrán az apa foglalkozási csoportja szerinti bontásban mutatjuk be az erős kötéseket. Jelentősen kevesebb erős kötése (1,4) a többiekénél csak a segédmunkás végzettségű apák gyerekeinek van (7.1. ábra)

7.1. ábra
Erős kötéseik apa foglalkozása szerinti átlaga, 2018

Az apai iskolázottság szerint az erős kötéseik átlaga hasonlóan alakul: a szakképzetlen (legfeljebb 8 általánost végzett) apák gyerekei (1,4) rendelkeznek a többiekénél kevesebb közeli, bizalmas kapcsolattal. Ugyanakkor ebben is, és az előző ábrán bemutatott különbségben is szerepet játszhat az életkor hatása (7.2. ábra).

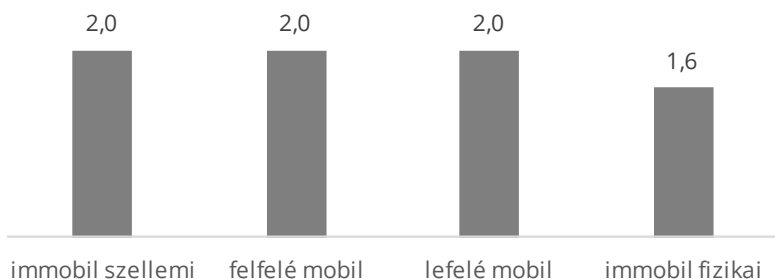
7.2. ábra
Erős kötéseik apa iskolázottsága szerinti átlaga, 2018

A következő ábrán a foglalkozási mobilitási csoportok látszanak. Az immobil szellemi és felfelé mobil csoportok tagjai mindkét csoportban szellemi foglalkozásúak, apjuk foglalkozási csoportjában viszont különböznek (az immobilaknál már az apák is szellemi foglalkozásúak voltak, míg a felfelé mobilak apái fizikai foglalkozásúak). Ugyanígy, a lefelé mobil és immobil fizikai csoportokban a megkérdezettek fizikai munkát végeznek, de előbbieknél szellemi foglalkozású, utóbbiaknak fizikai foglalkozású volt az apjuk. Az erős kötéseik eloszlásá-

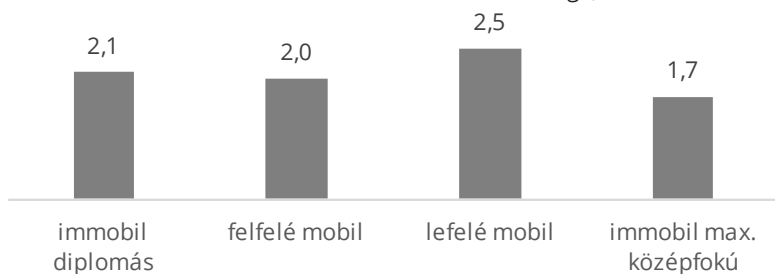
ban mindez annyit jelent, hogy a fizikai foglalkozású apák fizikai foglalkozású gyerekeinek van kevesebb kötése (1,6), mint a többieknek. Érdekes módon, az ugyancsak fizikai munkát végző, de szellemi foglalkozású apával rendelkezőknek ugyanannyi (2) erős kötésük van, mint a szellemi munkát végző csoportoknak. Bár a lefelé mobilak egy elég kis létszámú csoport, így messzemenő következtetéseket ebből nem lehet levonni (7.3. ábra).

7.3. ábra
Erős kötések foglalkozási mobilitás szerinti átlaga, 2018

Az iskolai mobilitás tekintetében is az látszik, hogy a fő különbség az immobil, legfelsőbb középfokú végzettségűek (tehát akik maguk sem, szüleik sem diplomások), és a többiek között van. Míg előbbiek átlagosan csak 1,7, addig a többi csoport 2 vagy annál több erős kötéssel bír. Itt egyértelműen feltételezhető, hogy a diplomás szülővel rendelkező nem diplomások nagy része, akik a legtöbb, átlagosan 2,5 erős kötéssel rendelkeznek, valójában nem lefelé mobil, hanem még tanul, ennek köszönhető kiugróan sok erős kötésük (7.4. ábra).

7.4. ábra
Erős kötések iskolai mobilitás szerinti átlaga, 2018

7.2. Civil részvétel

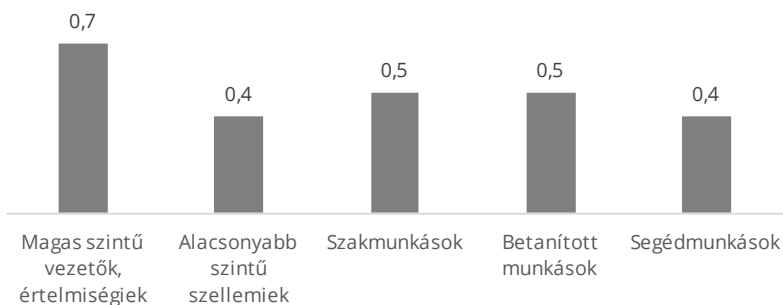
Következő integrációs változónk a civil szervezetekben való részvétel, amelyet az alábbi kérdéssel kérdeztünk:

Különböző egyesületeket, társaságokat, önkéntes szervezeteket soroltunk fel. Kötődik-e valamilyen módon (akár tagként, akár önkéntesként, pártolóként, támogatóként, vagy úgy, hogy többször részt vesz a rendezvényein) Ön ezek közül egyikhez-másikhoz?

- *sportklub, (természetjáró, horgász stb.) sportegyesület*
- *kulturális vagy hobbi kör (tánc, színjátszó, dalárda, filmklub, felolvasó kör, zenekar, hagyományőrző egyesület stb.)*
- *ifjúsági, diák- illetve hallgatói szervezet*
- *oktatással vagy egészségüggyel foglalkozó szervezetek*
- *környezetvédelemmel foglalkozó szervezetek*
- *karitatív, hátrányos helyzetűekkel, idősekkel, szociális ügyekkel foglalkozó szervezet, egyesület, mozgalom,*
- *vallási, egyházi szervezet*
- *szakszervezet, szakmai (gazdasági, tudományos) kör, társaság*
- *politikai (párt, politikai ifjúsági szervezet, közéleti kérdéseket felvállaló, polgári kör) szervezet*
- *szülői közösség, szomszédsági/lakóhelyi csoport, nyugdíjas klub*

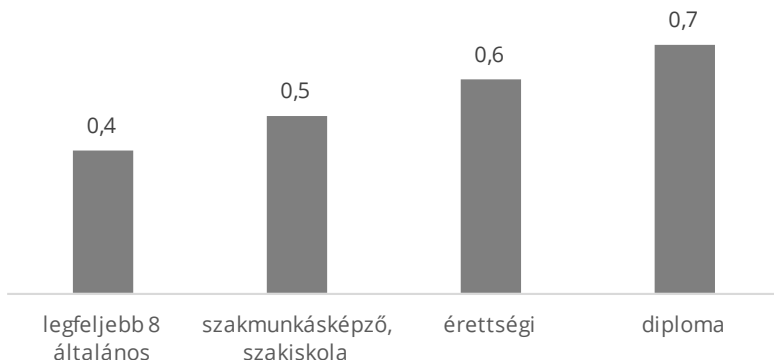
Habár tízféle szervezetet is felsoroltunk, az eredmények szerint megkérdezetteink civil aktivitása csekély, átlagosan 0,5 szervezethez kötődnek (azaz a legtöbben egyhez sem). A társadalmi mobilitással kapcsolatban azonban éterén is vannak összefüggések. A vezető és értelmiségi apák gyerekei a többiekénél valamivel több, átlagosan 0,7 szervezethez kötődnek (7.5. ábra).

7.5. ábra
Civil részvétel apa foglalkozása szerinti átlaga, 2018

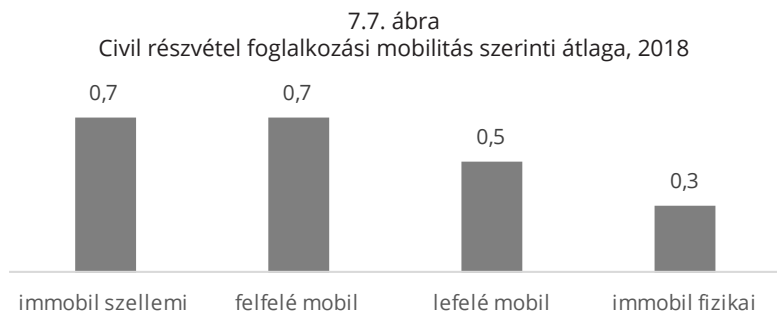

Az apai iskolázottság is jól működik, ha különbségeket akarunk találni a civil részvételben: az apai iskolázottság növekedésével a részvétel is lineárisan nő. Míg a legfeljebb 8 általánost végzett apák gyermekei csak 0,4, addig a diplomás apák gyermekei már 0,7 civil szervezethez kötődnek. A 7.5. és 7.6. ábrán látható összefüggésekhez hasonlóak az anyai foglalkozási és iskolázottsági csoport esetén is kimutathatók.

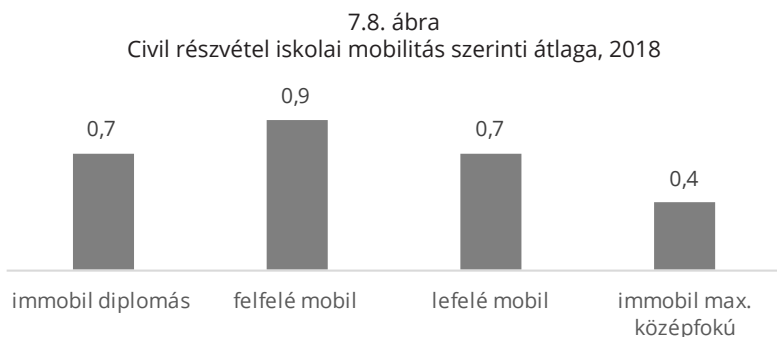
7.6. ábra
Civil részvétel apa iskolázottsága szerinti átlaga, 2018

A foglalkozási mobilitás változóját szemügyre véve úgy tűnik, hogy a civil aktivitás tekintetében inkább a jelenlegi munka fajtája a meghatározó: a szellemi munkát végzők, függetlenül attól, hogy apjuknak mi volt a foglalkozása, ugyanannyi (0,7) civil szervezethez kötődnek. A fizikai munkát végzők közül a szintén fizikai dolgozó apák gyerekei kötődnek legkevésbé civil szervezetekhez (0,3) (7.7. ábra).

Az iskolai mobilitás változója nem mutat lineáris összefüggést a civil részvétellel: a diplomás apától származóknak – jelenlegi végzettségüktől függetlenül – ugyanannyi (0,7) szervezeti kötődése van. Nyilván itt is felmerül a lefelé mobilak egy részének tanulói státusza. Ugyanakkor itt a legmagasabb civil aktivitást (0,9 szervezet) azok a diplomások mutatják, akiknek apja még nem rendelkezett ilyen magas végzettséggel. Ehhez képest jóval alacsonyabb (0,4) az immobile, legfeljebb középfokú végzettségűek civil aktivitása (7.8. ábra).

7.3. Intézményi bizalom

Következő integrációs változónk az intézményekbe vetett bizalom, melyet az alábbi négy kérdés átlagával határoztunk meg:

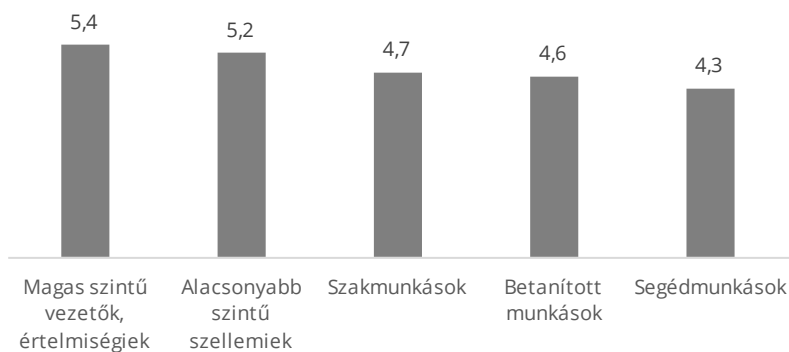
Ön mennyire bíz meg... (0-egyáltalán nem 10-teljesen megbízik)

- *a magyar országgyűlésben*
- *a magyar jogrendszerben*
- *a rendőrségben*
- *a politikusokban?*

A teljes mintában ennek a négy kérdésnek az átlaga 4,7 volt. Apai foglalkozás szerint átlagolva az intézményi bizalmat, itt is foglalkozási lejtő figyelhető meg, azaz minél magasabb volt az apa foglalkozási pozíciója, gyermeke annál inkább megbízik az intézményekben. Míg az vezetők és értelmiségiek gyerekeinek intézményekbe vetett bizalma átlagosan 5,4 pont, addig a segéd munkások gyerekei körében ugyanez az érték mindössze 4,3 pont volt (7.9. ábra).

7.9. ábra

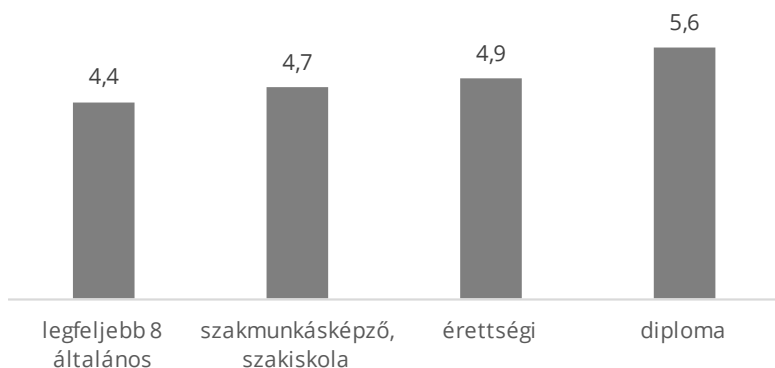
Az intézményekbe vetett bizalom (0–10) apai foglalkozás szerinti átlaga, 2018

Az apai iskolázottságot figyelembe véve is hasonló a helyzet: magasabb iskolázottságból magasabb intézményi bizalom következik. Kiugróan nagy (5,6 pont) a diplomás apák gyermekeinek intézményekbe vetett bizalma, szemben a legfeljebb nyolc osztályt végzett apák gyerekeinek átlagosan 4,4 pontjával (7.10. ábra).

7.10. ábra

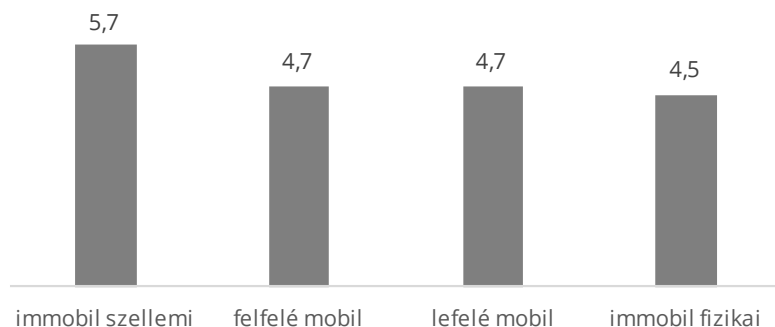
Az intézményekbe vetett bizalom (0–10) apai iskolázottság szerinti átlaga, 2018

A foglalkozási mobilitás ábráján jól látszik, ahogy az apa, és a megkérdezett munkájának jellege egyszerre hat az intézményi bizalomra: a szellemi foglalkozású apák szellemi foglalkozású gyerekeinek átlagos értéke jóval magasabb (5,7 pont), mint a többieké (4,7-4,5 pont) (7.11. ábra).

7.11. ábra

Az intézményekbe vetett bizalom (0–10) foglalkozási mobilitás szerinti átlaga, 2018

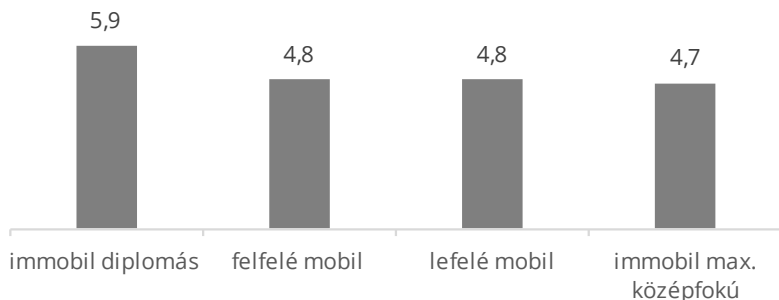

Ez az összefüggés társadalmi mobilitással a következő ábrán is megmutatkozik: a jelenlegi iskolai végzettségnél erősebbnek tűnik az apa végzettsége: a diplomás apától származó diplomások intézményekbe vetett bizalma jóval nagyobb (5,9 pont), mint a nem diplomás apától származó, de ugyanúgy felső-

fokú végzettségű társaiké (4,8 pont) – és mint az összes többi, nem diplomás csoporté (7.12. ábra).

7.12. ábra

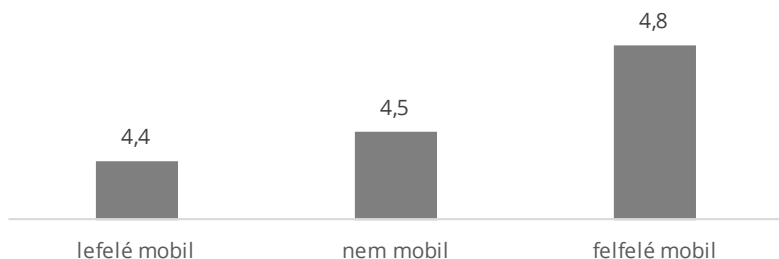
Az intézményekbe vetett bizalom (0–10) iskolai mobilitás szerinti átlaga, 2018

Az erős kötések és a civil szervezetekhez való kötődés számával ellentétben az intézményekbe vetett bizalom a szubjektív mobilitással is összefüggést mutatott. Ennek méréséhez arra kértük a válaszadókat, hogy először egy 0-10 fokú skálán jelöljék meg, hogy jelenleg hol helyezkednek a társadalmi létrán, majd pedig, hogy ugyanezt becsülik meg egyrészt a szülei (a kérdezett 14 éves korábban fennálló), társadalmi helyzetére vonatkozóan is. Aki saját jelenlegi helyzetét magasabbra értékelte a szüleiénél, azt (szubjektíve) felfelé mobilként, aki rosszabbra, azt lefelé mobilként kategorizáltuk. A 7.13. ábrán látszik, hogy a felfelé mobilak kissé nagyobb bizalmat (4,8 pont) éreznek az intézményekkel szemben, mint a lefelé mobilak (4,4 pont) vagy az immobilak (4,5 pont).

7.13. ábra

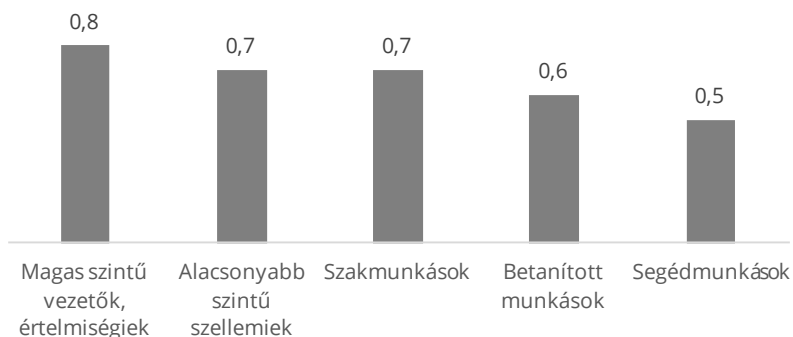
Az intézményekbe vetett bizalom (0–10) szubjektív mobilitás szerinti átlaga, 2018

7.4. Munkaintenzitás

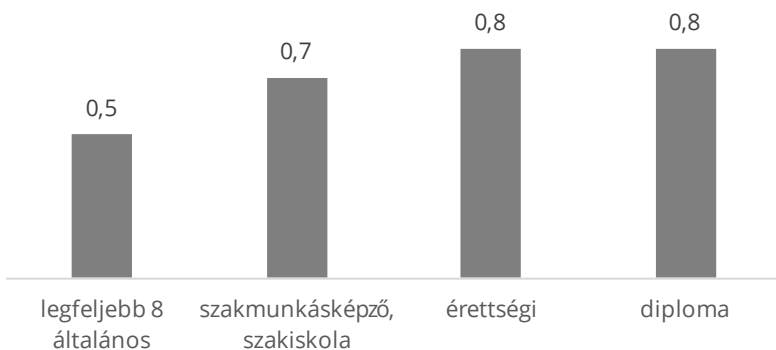
A munkaerőpiaci integráltságot a munkaintenzitás változóval mértük. Ez azt fejezi ki, hogy az (aktív korú, tehát 18-65 éves kor közötti) kérdezettek, az elmúlt 12 hónapban folyamatosan teljes munkaidőben végzett munkát 100%-nak véve, ennek a lehetséges maximális munkaidőnek hány százalékát töltötték munkával. Nagyobb különbség itt a szakképzett és a szakképzetlen apák gyerekei között mutatkozott: míg a vezetők és értelmiségiek, alacsonyabb szintű szellemiek és szakmunkások csoportjaiban a munkaintenzitás 80-70%-os volt, addig a betanított munkások gyerekeinél már csak 60, a segédmunkások gyerekeinél 50% volt (7.14. ábra).

7.14. ábra
A munkaintenzitás apai foglalkozás szerinti átlaga, 2018

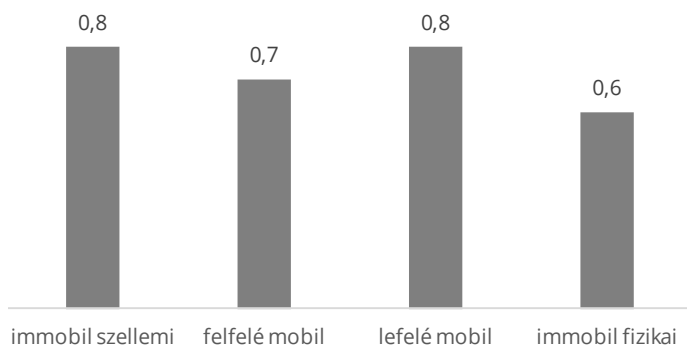
Hasonlóan, az iskolai mobilitás esetében is a különbség a legfeljebb nyolc osztályt végzettek gyerekei és a többi csoport között látszik: míg előbbiek munkaintenzitása csak 50%, addig a többieké 70-80% körül mozog (7.15. ábra).

7.15. ábra A munkaintenzitás apai iskolázottság szerinti átlaga, 2018

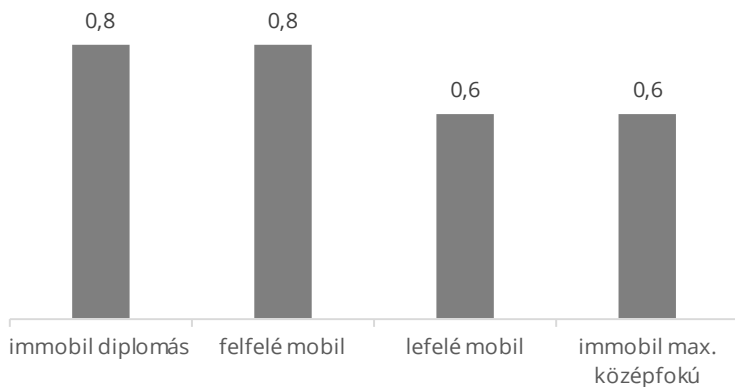
Ha a kérdezett és az apja foglalkozását egyszerre vesszük figyelembe, a szellemi foglalkozású apák gyerekeinek, függetlenül a saját foglalkozásuktól, magasabb (80%) a munkaintenzitása. A fizikai dolgozó apák gyerekeinek, ha maguk szellemi munkát végeznek, akkor 70%, ha fizikait, akkor csak 60% (7.16. ábra).

7.16. ábra A munkaintenzitás foglalkozási mobilitás szerinti átlaga, 2018

Az iskolai mobilitást figyelembe véve viszont inkább a jelenlegi iskolázottság számít: a diplomások munkaintenzitása, függetlenül az apjuk iskolai végzettségétől egyaránt 80%, míg a diplomával nem rendelkezőké, szintén függetlenül az apai iskolázottságtól 60% (7.17. ábra).

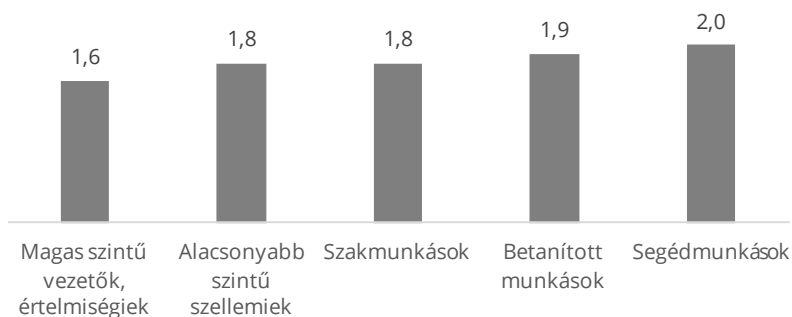
7.17. ábra A munkaintenzitás iskolai mobilitás szerinti átlaga, 2018

7.5. Szubjektív kirekesztettség

Utolsó integrációs változónk a szubjektív kirekesztettség. Ezt a következő állítással való egyetértéssel mértük: Úgy érzem, kizsájt a társadalom (1-teljesen egyetért, 5-egyáltalán nem ért egyet). Az alábbi ábrákon tehát az alacsony érték jelenti a kirekesztettség érzést. A teljes minta körében a szubjektív kirekesztettség átlaga 1,8 pont volt. Apai foglalkozás szerint a vezetők és értelmiségiek gyerekei érzik magukat legkevésbé kirekesztettnek (1,6 pont). Az alacsonyabb szintű szellemi munkát végző apák és a szakmunkás apák gyermekeinek körében a kirekesztettség érzése egyaránt 1,8 pont. A legmagasabb értékeket a betanított munkások (1,9 pont) és a segédmunkások gyerekeinek csoportjában (2) kaptuk (7.18. ábra).

7.18. ábra
A szubjektív kirekesztettség apai foglalkozás szerinti átlaga, 2018

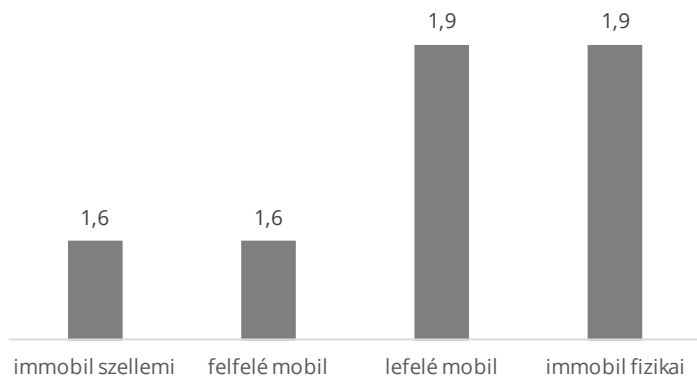
Az apai iskolázottságot mérve, a legfeljebb nyolc osztályt végzettek gyerekeinek kirekesztettség érzése magasabb a többiekénél (2 pont versus 1,7–1,6 pont) (7.19. ábra).

7.19. ábra
A szubjektív kirekesztettség apai iskolázottság szerinti átlaga, 2018

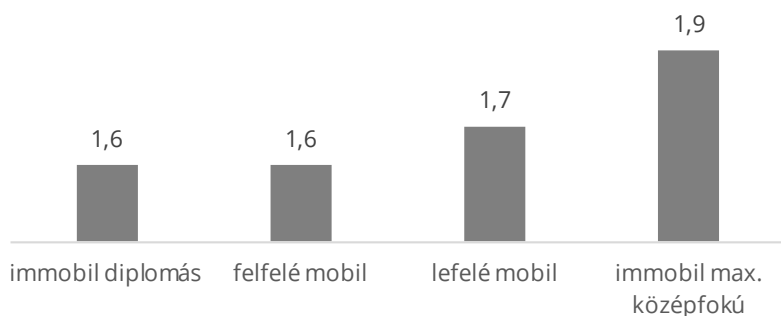
Ha az apa és a megkérdezett foglalkozását egyszerre vesszük figyelembe, akkor azonban azt láthatjuk, hogy nem az apa, hanem a megkérdezett foglalkozási csoportja számít: a fizikai munkát végzők, függetlenül az apjuk foglalkozásától, kirekesztettebbnek érzik magukat (1,9 pont), mint a szellemi munkát végzők két csoportja (1,6 pont) (7.20. ábra).

7.20. ábra
A szubjektív kirekesztettség foglalkozási mobilitás szerinti átlaga, 2018

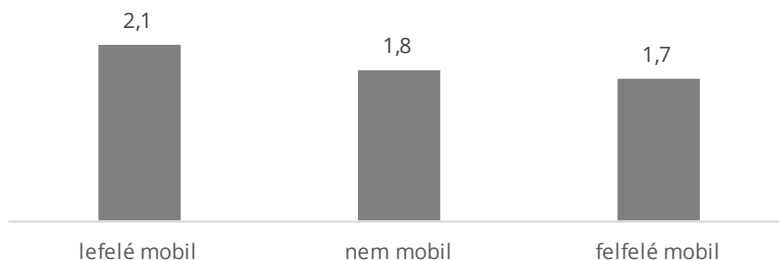
Az iskolai mobilitást tekintetbe véve, a 22. ábrán is inkább a megkérdezett iskolázottsága függ össze a szubjektív kirekesztettségével, mint az apáé. A diplomások kevésbé (1,6 pont) érzik magukat kirekesztettnek, az immobil legfeljebb középfokú végzettségűek jobban (1,9 pont). A lefelé mobilak relatíve alacsony kirekesztettség érzését (1,7) befolyásolhatja az a korábban már említett tény, hogy közöttük vannak az egyetemisták is, akik társadalmi jellemzőik tekintetében inkább a diplomásokhoz hasonlítanak (7.21. ábra).

7.21. ábra
A szubjektív kirekesztettség iskolai mobilitás szerinti átlaga, 2018

Végül, a szubjektív mobilitás is összefügg a kirekesztettség érzésével: ha valaki a szüleihez képest a saját társadalmi pozíciója csökkenését érzékeli, azaz szubjektív értelemben lefelé mobil, akkor magasabb (2 pont) a kirekesztettség érzése is azoknál, akik szubjektíve immobilak (1,8 pont) vagy felfelé mobilak (1,8 pont) (7.22. ábra).

7.22. ábra
A szubjektív kirekesztettség szubjektív mobilitás szerinti átlaga, 2018

A társadalmi integráció szempontjából tehát fontos tényező a származás. Ha az erős kötéseket tekintjük, a segédmunkások és a szakképzetlenek gyerekeinek a többiekénél kevesebb közeli, bizalmas kapcsolatuk van. A származás hatása a jelenlegi foglalkozással és iskolai végzettséggel összevetve is érvényesül. A civil aktivitás esetében, minél iskolázottabb az apa, annál valószínűbb, hogy gyereke kötődik valamilyen civil szervezethez. A foglalkozás tekintetében azonban inkább a megkérdezett jelenlegi pozíciója számít. A legtöbb civil szervezethez azok a diplomás megkérdezettek kötődnek, akiknek apja nem rendelkezik diplomával, tehát az iskolai mobilitás pozitívan hat a civil aktivitásra.

Az intézményekbe vetett bizalom az az integrációs változó, ahol talán a leginkább számít a származás. Kiugróan magas az immobil szellemi munkát végzők és az immobil diplomások intézményekbe vetett bizalma a többi csoporthoz képest. A munkaerőpiaci integráltság esetében az apa foglalkozásának van hatása: azoknak a szellemi foglalkozásúaknak a legmagasabb a munkaintenzitása, akiknek már apjuk is szellemi foglalkozású volt. Az iskolázottság esetében azonban inkább a megkérdezett szintje meghatározó. A társadalom által kitaszítottak (szubjektív kirekesztettség) leginkább a szakképzetlenek és legfeljebb nyolc osztályt végeztek érzik magukat. Azonban jelenlegi helyzetükkel összevetve kiderül, hogy ennek leginkább az az oka, hogy ők maguk is fizikai munkát végeznek és kevésbé iskolázottabbak. A szubjektív mobilitás változót vizsgálva mindazonáltal kiderül, hogy azok érzik magukat leginkább kitaszítva, akik saját helyzetüket a szüleikénél rosszabbra értékelik.

A kutatás módszertana

Az adatfelvételre 2018 októberében került sor. A kutatás módszere személyes, kérdőíves adatfelvétel volt, amely során 2700 sikeres interjú készült el. A kutatás célcsoportja a Magyarországon élő felnőtt népesség. A Závecz Research Intézet (ZRI) által megvalósított adatfelvételben kétlépcsős, rétegzett valószínűségi mintavételezés történt.

A minta alapsokasága a Magyarországon élő, magyar állampolgárságú, 18 éves és idősebb korú népesség. Az elsődleges mintavételi egységek a települések, míg a végső mintavételi egységeket a megfelelő korú lakosság alkotta. A mintába került településeken a mintakeretben szereplő esetszámnak megfelelően, véletlenszerűen kerültek kiválasztásra lakcímek. A kérdezők címkártyáján a cím mellett a felkeresett személy neve és korcsoportja szerepelt.

A mintába kerülő személyek összetételi aránya a legfontosabb társadalmi-demográfiai mutatók szerint (nem, életkori csoport, iskolai végzettség, lakóhelytípus) megfelel a teljes felnőtt népesség összetételének.

Az adatfelvétel lezárása után a ZRI többszempontú súlyozást alkalmazott. A súlyozás célja, hogy az egyes demográfiai csoportok a súlyozott mintában éppen a populációs arányuknak megfelelő részarányban jelenjenek meg. A súlyozási eljárásba bevont szocio-demográfiai változók a következők voltak: nem, életkor, településtípus, iskolai végzettség. A súlyozás során a KSH 2011. évi népszámlálás adatai jelentették a populációs adatok forrását.

Irodalom

- Andorka Rudolf (1982) *A társadalmi mobilitás változásai Magyarországon*. Budapest: Gondolat.
- Atkinson, Anthony B. (2017) *Egyenlőtlenség. Mit kellene tennünk*. Budapest: Kossuth.
- Blanden, Jo – Goodman, Alissa – Gregg, Paul – Machin, Stephen (2002) *Changes in intergenerational mobility in Britain*. CEEDP, 26. London: Centre for the Economics of Education, London School of Economics and Political Science.
- Blanden, Jo – Machin, Stephen (2007) *Recent changes in intergenerational mobility in Britain*. London: Sutton Trust.
- Breen, Richard (2010) Social Mobility and Equality of Opportunity. *The Economic and Social Review*, 41(4): 413–428.
- Bukodi Erzsébet – Goldthorpe, John H. – Waller, Lorraine – Kuha, Jouni (2015) The mobility problem in Britain: new findings from the analysis of birth cohort data. *The British Journal of Sociology*, 66(1): 93–117.
- Bukodi Erzsébet – Paskov, Marii – Nolan, Brian (2017) *Intergenerational Class Mobility in Europe: A New Account and an Old Story*. INET Oxford Working Papers 2017-03.
- Chetty, Raj et al. (2014) Is the United States Still a Land of Opportunity? Recent Trends in Intergenerational Mobility. *American Economic Review*, 104(5): 141–147.
- Chetty, Raj et al. (2016) *The Fading American Dream: Trends in Absolute Income Mobility Since 1940*. NBER Working Paper, No. 22910.
- Corak, Miles (2013) Income Inequality, Equality of Opportunity, and Intergenerational Mobility. *Journal of Economic Perspectives*, 27(3): 9–102.
- Daenekindt, Stijn – Waal, Jeroen van der – Koster, Willem de (2017) *Social mobility and political distrust: cults of gratitude and resentment?* Acta Polit. DOI 10.1057/s41269-017-0050-4
- Davis, Kingsley – Moore, Wilbert E. (1997) A rétegződés néhány elve. In Angelusz Róbert (szerk.) *A társadalmi rétegződés komponensei*. Új Mandátum, Budapest, 10–23. old.

- Duru-Bellat, Marie – Kieffer, Annick (2008) Objective/subjective. The two facets of social mobility. *Sociologie du travail*, (50S), e1–e18.
- Eurofound (2017) *Social mobility in the EU*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Eurostat (2013) *Smarter, greener, more inclusive? Indicators to support the Europe 2020 strategy – 2013 edition*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. <http://ec.europa.eu/eurostat/web/products-statistical-books/-/KS-02-13-238?inheritRedirect=true>
- Ferge Zsuzsa (1969) *Társadalmunk rétegződése. Elvek és tények*. Budapest: KJK.
- Goldthorpe, John H. (2013) Understanding – and Misunderstanding – Social Mobility in Britain: The Entry of the Economists, the Confusion of Politicians and the Limits of Educational Policy. *Journal of Social Policy*, 42: 431–50.
- Goldthorpe, John H. (2016) Social class mobility in modern Britain: changing structure, constant process. *Journal of British Academy*, 4: 89–111.
- Harcza István (2018) Módszertani tanulságok a társadalmi percepciók mérése kapcsán. Reflexiók Huszár Ákos és Záhonyi Márta, „A szubjektív mobilitás változása Magyarországon” című írásához. *Demográfia*, 61(1): 91-98.
- Harcza István – Kulcsár Rózsa (1986) *Társadalmi mobilitás és presztízs. Társadalom-statisztikai Közlemények*. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal.
- Houle, Christian (2017) Social Mobility and Political Instability. *Journal of Conflict Resolution*, 1–27.
- Huszár Ákos (szerk.) (2015) *A társadalom rétegződése*. Budapest: KSH.
- Huszár Ákos (2018) Objektív és szubjektív mobilitás – válasz Harcza Istvánnak. *Demográfia*, 61(1): 99–109.
- Huszár Ákos – Záhonyi Márta (2018a) A szubjektív mobilitás változása Magyarországon. *Demográfia*, 68(1): 5–27.
- Huszár Ákos – Záhonyi Márta (2018b) Egyenlőtlenség és társadalmi mobilitás. *Esély*, (5).
- Jackson, Michelle – Evans, Geoffrey (2017) Rebuilding Walls: Market Transition and Social Mobility in the Post-Socialist Societies of Europe. *Sociological Science*, 4: 54–79.

- Kelly, S. M. C. – Kelly, C. G. E. (2009) Subjective social mobility: data from 30 nations. In Max Haller, Roger Jowell – Tom Smith (ed.) *Charting the Globe: The International Social Survey Programme 1984–1989*. London: Routledge.
- Kelemen Eszter – Kovách Imre (2007) A magyar felnőtt lakosság agrárérinthettségéé In Kovách, I (szerk.) *Vidékiek és városlakók. A tudás- és imázshasználat hatásai a vidéki Magyarországon*. Budapest, L'Harmattan Kiadó, 13–26.
- Kovách Imre – Hajdu Gábor – Gerő Márton – Kristóf Luca – Szabó Andrea (2016) A magyar társadalom integrációs és rétegződésmoelljei. *Szociológiai Szemle*, 26(3): 4–27.
- Kovách Imre – Hajdu Gábor – Gerő Márton – Kristóf Luca – Szabó Andrea (2017) Az integrációs moell. In Kovách Imre (szerk.) *Társadalmi integráció: Az egyenlőtlenségek, az együttműködés, az újraelosztás és a hatalom szerkezete a magyar társadalomban*. Budapest, Szeged: Belvedere Meridionale, MTA TK Szociológiai Intézet, 21–48.
- Kovách Imre – Szabó Andrea – Hajdu Gábor – Kristóf Luca – Gerő Márton (2018) Az integrációs moell érvényessége. *Szociológiai Szemle*, 28(3): 22–42.
- Kraus, Michael W. – Tan, Jacinth J. X. (2015) Americans overestimate social class mobility. *Journal of Experimental Social Psychology*, 58: 101–111.
- Krueger, Alan B. (2012) *The Rise and Consequences of Inequality in the United States*. https://web.archive.org/web/20130627072604/http://www.whitehouse.gov/sites/default/files/krueger_cap_speech_final_remarks.pdf
- Merlié, Dominique (2008) How to compare “subjective” and “objective mobility”. *Sociologie du travail*, (50S): e50–e65.
- Milanovic, Branko (2016) *Global Inequality. A New Approach for the Age of Globalization*. Cambridge: Harvard University Press.
- OECD (2018) *A Broken Social Elevator? How to Promote Social Mobility*. Paris: OECD publishing, <https://doi.org/10.1787/9789264301085-en>.
- Piketty, Thomas (2015) *A tőke a 21. században*. Budapest: Kossuth Kiadó.
- Róbert Péter (1990) Társadalmi mobilitás. In Andorka Rudolf – Kolosi Tamás – Vukovich György (szerk.) *Társadalmi riport 1990* Táarki, Budapest, 356–372.
- Róbert Péter (1999) Társadalmi mobilitás és rendszerváltás. *Századvég*, (15): 73–86.

Róbert Péter – Bukodi Erzsébet (2004) Changes in intergenerational class mobility in Hungary, 1973–2000. In Richard Breen (ed.) *Social Mobility in Europe*. Oxford: Oxford University Press, 287–315.

Social Mobility Commission (2016) *State of the Nation 2016: Social Mobility in Great Britain*. www.gov.uk/government/publications

Stiglitz, Joseph E. (2013) *The Price of Inequality*. New York: Penguin Books.

Melléklet. Mobilitási táblák

8.1. táblázat

A férfiak foglalkozási pozíciója az apjuk foglalkozási pozíciója szerint, 2016, %

Apa foglalkozási csoportja	Jelenlegi foglalkozási csoport							N
	Magas szintű vezetők, értelmiségiek	Alacsonyabb szintű szellemiek	Szakmunkások	Betanított munkások	Segédmunkások	Összesen		
Kilépési mobilitás								
Magas szintű vezetők, értelmiségiek	57	13	22	6	2	100	134	
Alacsonyabb szintű szellemiek	28	17	37	12	6	100	78	
Szakmunkások	14	10	51	14	11	100	518	
Betanított munkások	7	8	42	25	17	100	142	
Segédmunkások	5	4	40	29	22	100	268	
Összesen	17	9	43	18	13	100	1140	
Belépési mobilitás								
Magas szintű vezetők, értelmiségiek	39	16	6	4	2	12		
Alacsonyabb szintű szellemiek	11	12	6	4	3	7		
Szakmunkások	37	50	54	36	38	45		
Betanított munkások	5	11	12	17	16	12		
Segédmunkások	7	10	22	38	40	24		
Összesen	100	100	100	100	100	100		
N	195	105	487	207	146	1140		

8.2. táblázat
A nők foglalkozási pozíciója az apjuk foglalkozási pozíciója szerint, 2016, %

Apa foglalkozási csoportja	Jelenlegi foglalkozási csoport						N
	Magas szintű vezetők, értelmiségiek	Alacsonyabb szintű szellemiek	Szakt munkások	Betanított munkások	Segéd munkások	Összesen	
Kilépési mobilitás							
Magas szintű vezetők, értelmiségiek	50	28	16	5	1	100	147
Alacsonyabb szintű szellemiek	19	41	25	5	10	100	104
Szakt munkások	13	25	37	9	17	100	513
Betanított munkások	10	19	33	13	26	100	184
Segéd munkások	5	13	24	16	42	100	354
Összesen	15	22	29	11	23	100	1302
Belépési mobilitás							
Magas szintű vezetők, értelmiségiek	38	14	6	5	1	11	
Alacsonyabb szintű szellemiek	10	15	7	4	3	8	
Szakt munkások	34	43	49	34	29	39	
Betanított munkások	9	12	16	17	16	14	
Segéd munkások	10	16	22	40	51	27	
Összesen	100	100	100	100	100	100	
N	197	291	383	138	293	1302	

8.3. táblázat

A nők foglalkozási pozíciója az anyjuk foglalkozási pozíciója szerint, 2016, %

Anya foglalkozási csoportja	Jelenlegi foglalkozási csoport						
	Magas szintű vezetők, értelmiségiek	Alacsonyabb szintű szellemiek	Szakt munkások	Betanított munkások	Segéd munkások	Összesen	N
Kilépési mobilitás							
Magas szintű vezetők, értelmiségiek	47	31	15	5	2	100	118
Alacsonyabb szintű szellemiek	32	36	25	3	4	100	149
Szakt munkások	14	27	40	9	9	100	364
Betanított munkások	9	20	28	11	32	100	129
Segéd munkások	4	14	33	13	36	100	272
Összesen	17	25	32	9	18	100	1032
Belépési mobilitás							
Magas szintű vezetők, értelmiségiek	31	15	6	7	1	11	
Alacsonyabb szintű szellemiek	27	21	11	4	3	14	
Szakt munkások	29	39	44	36	19	35	
Betanított munkások	7	10	11	15	23	13	
Segéd munkások	7	15	28	37	54	26	
Összesen	100	100	100	100	100	100	
N	179	255	326	91	181	1032	

Ábrák és táblázatok jegyzéke

1.1. ábra	<i>A magas szintű vezetők és értelmiségiek, valamint a segédmunkás apák gyermekei nemek és foglalkozási csoportok szerint, 2018 (%)</i>	21
1.2. ábra	<i>Szubjektív osztálybesorolás a kérdezett jelenlegi, illetve az apja foglalkozási csoportja szerint, 2018 (%)</i>	23
1.1. táblázat	<i>Az intergenerációs szubjektív mobilitás változása Magyarországon (%)</i>	27
1.3. ábra	<i>Szubjektív mobilitás foglalkozási csoportok, illetve ezek változása szerint, 2018 (%)</i>	28
1.4. ábra	<i>Szubjektív mobilitás a 10 évvel korábbi társadalmi helyzethez képest foglalkozási csoportok, illetve ezek változása szerint, 2018 (%)</i>	30
2.1. ábra	<i>Az iskolai végzettség nemek szerint, 2018 (%)</i>	32
2.2. ábra	<i>Az iskolai végzettség a lakóhely szerint, 2018 (%)</i>	33
2.3. ábra	<i>Az iskolai végzettség a munkaerő-piaci státusz szerint, 2018 (%)</i>	34
2.4. ábra	<i>Az iskolai végzettség, aszerint, hogy a kérdezett háztartása hogy tudja fedezni a kiadásait, 2018 (%)</i>	34
2.5. ábra	<i>Iskolai végzettség a foglalkozási csoport szerint, 2018 (%)</i>	35
2.6. ábra	<i>Iskolai végzettség az apa iskolai végzettsége szerint, 2018 (%)</i>	36
2.8. ábra	<i>Iskolai végzettség a foglalkozási mobilitás szerint, 2018 (%)</i>	37
2.7. ábra	<i>Iskolai végzettség az apa foglalkozási csoportja szerint, 2018 (%)</i>	37
2.9. ábra	<i>Iskolai végzettség a szubjektív osztályhelyzet szerint, 2018 (%)</i>	38
2.10. ábra	<i>Szubjektív osztályhelyzet az iskolai végzettség szerint, 2018 (%)</i>	39

2.11. ábra	A „Nem érdemes továbbtanulni, hiszen manapság egy jó szakmával többet lehet keresni” állítással kapcsolatos attitűdök a saját és az apa iskolai végzettsége szerint, 2018 (%)	40
2.12. ábra	A „Diploma nélkül nem lehet boldogulni a világban.” állítással kapcsolatos attitűdök a saját és az apa iskolai végzettsége szerint, 2018 (%)	40
2.13. ábra	A „Nem érdemes továbbtanulni, hiszen manapság egy jó szakmával többet lehet keresni.” kapcsolatos attitűdök a szubjektív osztályhelyzet szerint, 2018 (%)	41
2.14. ábra	A „Diploma nélkül nem lehet boldogulni a világban.” állítással kapcsolatos attitűdök a szubjektív osztályhelyzet szerint, 2018 (%)	42
3.1. ábra	A háztartás egy főre jutó jövedelme a kérdezett munkaerő-piaci státusza szerint, 2018 (forint)	44
3.2. ábra	A háztartás egy főre jutó jövedelme a kérdezett és az apja foglalkozása szerint. 2018 (forint)	45
3.3. ábra	Az anyagi depriváció különböző dimenzióinak kitettek aránya, 2018 (%)	47
3.1. táblázat	Az anyagi depriváció különböző dimenzióinak kitettek aránya a kérdezett és az apja foglalkozása szerint, 2018 (%)	48
3.2. táblázat	Az anyagi depriváció különböző dimenzióinak kitettek aránya a kérdezett és az apja iskolai végzettsége szerint, 2018 (%)	49
3.3. táblázat	Az anyagi depriváció különböző dimenzióinak kitettek aránya foglalkozási csoport és származás szerint, 2018 (%)	50
3.4. ábra	A szokásos háztartási kiadások fedezésének képessége jövedelmi ötödök szerint, 2018 (%)	52
3.5. ábra	A szokásos háztartási kiadások fedezésének képessége a kérdezett és az apja foglalkozása szerint, 2018 (%)	53
3.6. ábra	A szokásos háztartási kiadások fedezésének képessége foglalkozási csoport és származás szerint, 2018 (%)	54

4.1. táblázat		
	<i>A mezőgazdaság szerepe a magyar társadalomban, 2018</i>	57
4.1. ábra		
	<i>Az agrárérintettség munkaerő-piaci státusz szerint, 2018 (%)</i>	58
4.2. ábra		
	<i>A háztartásban egy főre eső jövedelem és az életkor átlaga az egyes agrár- érintett csoportokon belül, 2018</i>	58
4.3. ábra		
	<i>Az iskolai végzettség és az agrárérintettség megoszlása, 2018 (%)</i>	59
4.4. ábra		
	<i>Az Andorka-Ferge féle séma és az agrárérintettség megoszlása, 2018 (%)</i>	59
4.5. ábra		
	<i>A mobilitás és az agrárérintettség megoszlása, 2018 (%)</i>	60
4.6. ábra		
	<i>Az iskolai mobilitás és az agrárérintettség megoszlása, 2018 (%)</i>	61
4.7. ábra		
	<i>Az apa foglalkozási helyzetet Andorka-Ferge féle séma és az agrárérintettség megoszlása, 2018 (%)</i>	61
4.8. ábra		
	<i>Az anyagi depriváció és az agrárérintettség megoszlása, 2018 (%)</i>	62
4.9. ábra		
	<i>Agrárérintettség a kiadások fedezésének a különbségei szerint, 2018(%)</i>	63
4.10. ábra		
	<i>A munkaerőpiaci státusz és a saját fogyasztásra termelés megoszlása, 2018 (%)</i>	64
4.11. ábra		
	<i>Az egy főre eső háztartási jövedelem és az életkor átlagának különbsége a saját fogyasztásra termelő, illetve nem termelők között, 2018 (%)</i>	64
4.12. ábra		
	<i>Az iskolai végzettség és a saját fogyasztásra termelés megoszlása, 2018 (%)</i>	65
4.13. ábra		
	<i>A foglalkozási csoport és a saját fogyasztásra termelés megoszlása, 2018 (%)</i>	65
4.14. ábra		
	<i>A mobilitás és a saját fogyasztásra termelés megoszlása, 2018 (%)</i>	66
4.15. ábra		
	<i>Az iskolai mobilitás és a saját fogyasztásra termelés megoszlása</i>	67

4.16. ábra		
	<i>Az apa foglalkozási csoportja és a saját fogyasztásra termelés megoszlása, 2018 (%)</i>	67
4.17. ábra		
	<i>Az anyagi depriváció és a saját fogyasztásra termelés megoszlása, 2018 (%)</i>	68
4.18. ábra		
	<i>A bevásárlás helyszínei, 2018 (%)</i>	69
4.19. ábra		
	<i>A település típus és az élelmiszer beszerzés összefüggés megoszlása, 2018 (%)</i>	70
5.1. táblázat		
	<i>Kérem mondja el, hogy az elmúlt egy év során milyen gyakran vett részt a következő tevékenységekben, végezte a következő tevékenységeket! 2018 (%)</i>	74
5.1. ábra		
	<i>Kultúrafogyasztási indexek átlaga, 2018</i>	75
5.2. ábra		
	<i>Kultúrafogyasztási indexek nemek szerinti átlaga, 2018</i>	75
5.3. ábra		
	<i>Kultúrafogyasztási indexek korcsoportok szerinti átlaga, 2018</i>	76
5.4. ábra		
	<i>Kultúrafogyasztási indexek lakóhely szerinti átlaga, 2018</i>	77
5.5. ábra		
	<i>Kultúrafogyasztási indexek iskolázottság szerinti átlaga, 2018</i>	77
5.6. ábra		
	<i>Kultúrafogyasztási indexek gazdasági aktivitás szerinti átlaga, 2018</i>	78
5.7. ábra		
	<i>Kultúrafogyasztási indexek átlaga: Mennyire könnyen tudja fedezni a háztartása a szokásos kiadásokat? 2018</i>	78
5.8. ábra		
	<i>Kultúrafogyasztási indexek foglalkozási csoportok szerinti átlaga, 2018</i>	79
5.9. ábra		
	<i>Kultúrafogyasztási indexek szubjektív osztályhelyzet szerinti átlaga, 2018</i>	80
5.10. ábra		
	<i>Kultúrafogyasztási indexek apai foglalkozási csoportok szerinti átlaga, 2018</i>	80
5.11. ábra		
	<i>Kultúrafogyasztási indexek apai iskolázottság szerinti átlaga, 2018</i>	81
5.12. ábra		
	<i>Kultúrafogyasztási indexek foglalkozási mobilitás szerinti átlaga, 2018</i>	82

5.13. ábra		
	<i>Kultúrafogyasztási indexek iskolai mobilitás szerinti átlaga, 2018</i>	83
6.1. ábra		
	<i>Az élettel való elégedettség (0-10) munkaerő-piaci státusz szerint, 2018</i>	86
6.2. ábra		
	<i>Az élettel való elégedettség (0-10) a kérdezett és az apja foglalkozása szerint, 2018</i>	86
6.3. ábra		
	<i>Az élettel való elégedettség (0-10) foglalkozási csoport és származás szerint, 2018</i>	88
6.4. ábra		
	<i>A munkával való elégedettség (0-10) a kérdezett és az apja foglalkozása szerint, 2018</i>	88
6.5. ábra		
	<i>A munkával való elégedettség (0-10) foglalkozási csoport és származás szerint, 2018</i>	89
6.6. ábra		
	<i>A családi kapcsolatokkal való elégedettség (0-10) jövedelmi ötödök szerint, 2018</i>	90
6.7. ábra		
	<i>A családi kapcsolatokkal való elégedettség (0-10) a kérdezett és az apja foglalkozása szerint</i>	91
6.8. ábra		
	<i>A szubjektív társadalmi fontosság (0-10) munkaerő-piaci státusz szerint, 2018</i>	92
6.9. ábra		
	<i>A szubjektív társadalmi fontosság (0-10) életkor szerint, 2018</i>	93
6.10. ábra		
	<i>A szubjektív társadalmi fontosság (0-10) a kérdezett és az apja foglalkozása szerint, 2018</i>	94
6.11. ábra		
	<i>A szubjektív társadalmi fontosság (0-10) foglalkozási csoport és származás szerint, 2018</i>	95
6.12. ábra		
	<i>A boldoguláshoz szükségesnek tartott tényezők munkaerő-piaci státusz szerint, 2018 (%)</i>	96
6.13. ábra		
	<i>A boldoguláshoz szükségesnek tartott tényezők jövedelmi ötödök szerint, 2018 (%)</i>	97

6.14. ábra	<i>A boldoguláshoz szükségesnek tartott tényezők a kérdezett és az apja foglalkozása szerint, 2018 (%)</i>	98
6.15. ábra	<i>A boldoguláshoz szükségesnek tartott tényezők foglalkozási csoport és származás szerint (%)</i>	99
6.16. ábra	<i>A másokba vetett bizalom (0–10) életkor szerint, 2018</i>	100
6.17. ábra	<i>A másokba vetett bizalom (0–10) jövedelmi ötödök szerint</i>	100
6.18. ábra	<i>A másokba vetett bizalom (0–10) a kérdezett és az apja foglalkozása szerint, 2018</i>	101
6.19. ábra.	<i>A másokba vetett bizalom (0–10) a kérdezett és az apja iskolai végzettsége szerint, 2018</i>	102
7.1. ábra	<i>Erős kötések apa foglalkozása szerinti átlaga, 2018</i>	106
7.2. ábra	<i>Erős kötések apa iskolázottsága szerinti átlaga, 2018</i>	106
7.3. ábra	<i>Erős kötések foglalkozási mobilitás szerinti átlaga, 2018</i>	107
7.4. ábra	<i>Erős kötések iskolai mobilitás szerinti átlaga, 2018</i>	107
7.5. ábra	<i>Civil részvétel apa foglalkozása szerinti átlaga, 2018</i>	109
7.6. ábra	<i>Civil részvétel apa iskolázottsága szerinti átlaga, 2018</i>	109
7.7. ábra	<i>Civil részvétel foglalkozási mobilitás szerinti átlaga, 2018</i>	110
7.8. ábra	<i>Civil részvétel iskolai mobilitás szerinti átlaga, 2018</i>	110
7.9. ábra	<i>Az intézményekbe vetett bizalom (0–10) apai foglalkozás szerinti átlaga, 2018</i>	111
7.10. ábra	<i>Az intézményekbe vetett bizalom (0–10) apai iskolázottság szerinti átlaga, 2018</i>	112

7.11. ábra	
<i>Az intézményekbe vetett bizalom (0–10) foglalkozási mobilitás szerinti átlaga, 2018</i>	112
7.12. ábra	
<i>Az intézményekbe vetett bizalom (0–10) iskolai mobilitás szerinti átlaga, 2018</i>	113
7.13. ábra	
<i>Az intézményekbe vetett bizalom (0–10) iskolai mobilitás szerinti átlaga, 2018</i>	113
7.14. ábra	
<i>Az intézményekbe vetett bizalom (0–10) iskolai mobilitás szerinti átlaga, 2018</i>	114
7.15. ábra	
<i>A munkaintenzitás apai iskolázottság szerinti átlaga, 2018</i>	115
7.16. ábra	
<i>A munkaintenzitás foglalkozási mobilitás szerinti átlaga, 2018</i>	115
7.17. ábra	
<i>A munkaintenzitás iskolai mobilitás szerinti átlaga, 2018</i>	116
7.18. ábra	
<i>A szubjektív kirekesztettség apai foglalkozás szerinti átlaga, 2018</i>	117
7.19. ábra	
<i>A szubjektív kirekesztettség apai iskolázottság szerinti átlaga, 2018</i>	118
7.20. ábra	
<i>A szubjektív kirekesztettség foglalkozási mobilitás szerinti átlaga, 2018</i>	118
7.21. ábra	
<i>A szubjektív kirekesztettség iskolai mobilitás szerinti átlaga, 2018</i>	119
7.22. ábra	
<i>A szubjektív kirekesztettség szubjektív mobilitás szerinti átlaga, 2018</i>	120
8.1. táblázat	
<i>A férfiak foglalkozási pozíciója az apjuk foglalkozási pozíciója szerint, 2016, %</i>	127
8.2. táblázat	
<i>A nők foglalkozási pozíciója az apjuk foglalkozási pozíciója szerint, 2016, %</i>	128
8.3. táblázat	
<i>A nők foglalkozási pozíciója az anyjuk foglalkozási pozíciója szerint, 2016, %</i>	129

Az amerikai álmot azt fejezi ki, hogy ha a társadalom alsó, illetve felső szegmense közötti egyenlőtlenségek nagyok is, a szegény családokba születő gyermekek számára is adott a lehetőség, hogy tehetségük, szorgalmuk, illetve erőfeszítéseik révén felkapaszkodjanak a társadalmi létrán. Azt tehát, hogy ha szélesre nyílt is az olló a jövedelmek és a vagyon tekintetében, az esélyek egyenlősége alapvetően érvényesül. Vajon mennyiben lehet ezt elmondani a mai Magyarországról? Kötetünkben arra keressük a választ, hogy a mai Magyarországon a származási társadalmi helyzet milyen kapcsolatban áll az életkörülményekkel, az életmóddal és az attitűdökkel, illetve hogy mindez miként függ össze a társadalom integrációjával.